

***Kunnian hallitsema karoliinien sotilaskulttuuri Ruotsin
valtakunnassa 1680–1740***

Ville Sarkamo

Suomen historian lisensiaatintyö

Jyväskylän yliopisto

22.11.2007

Sisällys:

1. Kunnia sotilaskulttuuria hallitsevana elementtinä	3
1.1. Kunnian vetoavuuden ymmärtäminen tutkimusongelman ratkaisuna.....	3
1.2. Tutkimuksen rakenne.....	11
1.3. Sota ja kulttuuri.....	15
2. Kunnia tutkimuskohteena	24
2.1. Monta kunniaa vai yksi kunnia?	24
2.2. Aikaisempi tutkimus	36
2.3. Lähteet ja metodi.....	43
3. Yksilö ja esivalta – vastavuoroinen kunnia?.....	59
3.1. Sotilaskunniaa loukkaava upseereiden virkasijoitteluprosessi	59
3.2. Vala esivallan ja yksilön välisenä rituaalina	72
3.3. Kaarle XII:n sankarimaineeseen ja nuoruuden antamiseen vetoaminen	77
4. Yksilö ja yhteisö – arvontunto ja kunnia kanssakäymisen perustana?	85
4.1. Patriarkaalisuus ja hierarkkisuus sotilasyhteisössä.....	85
4.2. Upseereiden tasaveroisuus?	95
4.3. Omanarvontunto, riidat ja kaksintaistelut	105
5. Yksilö – taistelut ja kunnia	118
5.1. Taisteluansiot	118
5.2. Haavat, veri, aseet ja liput kunnian symboleina	131
5.3. Rituaalisuus taisteluissa	139
6. Kunnia – yhteisön lujittaja?	146
Lyhenteet.....	159
Lähteet:	160
Arkistolähteet:.....	160
Painetut lähteet:.....	161
Matriikkelit:	164
Luettelot, hakemistot, kortistot ja lähdeoppaat:	164
Kirjallisuus.....	165
LIITTEET	171

1. *Kunnia sotilaskulttuuria hallitsevana elementtinä*

1.1. Kunnian vetoavuuden ymmärtäminen tutkimusongelman ratkaisuna

Kahdenkymmenen vuoden raskaan sotapalveluksen jälkeen ”kuolettavasti haavoittunut” Marcus Tungelfelt Henkirakuunarykmentistä kirjoitti 20.7.1723 päivätyn memoriaalinsa Tukholmassa kokoontuville valtiopäiville. Tungelfelt oli huolissaan virkansa puolesta, sillä Ruotsin armeija oli rankkojen supistustoimenpiteiden kohteena. Tungelfelt valitti memoriaalissaan sitä, ettei hän voinut tulla esittämään asiaansa suullisesti Tukholmaan, sillä hänen täytyi pysyä rykmentissään Suomessa.

Aatelismies Tungelfelt oli astunut palvelukseen tarjokkaana, niin sanottuna volontäärinä, kuninkaalliseen henkikaartiin vuonna 1702. Soturikuningas Kaarle XII oli ylentänyt hänet sodan kestäessä arvoasteelta toiselle rakuunoissa aina majurin arvoon saakka. Vuosina 1707–1709 hän oli osallistunut kapteenin arvoisena kreivi Tauben rakuunarykmentissä Kaarlen suurelle Venäjän sotaretkelle ja sen lukuisiin taisteluihin. Lisäksi hän oli osallistunut rakuunoiden velvollisuuksiin kuuluviin päivittäisiin vaarallisiin partiointiretkiin. Eräs tällainen retki oli koitua Tungelfeltin kohtaloksi, sillä hän tuli vihollisen kohtaamisen yhteydessä ”kuolettavasti haavoittuneeksi ja pahasti läpiammutuksi”.¹

¹ Memorial Tungelfelt 1723, R 2449, s. 326, (F 356). - - - iag icke allenast biwistat alla de actioner som Regementet träffat, utan och åhren 1708 och 1709 fast dageligen varit på partier commanderad och med fiende esomåftast traffat, hwar wid jag blifwit dödiligen blesserat och twert igenomsuten”. Tässä työssä käytetään päälähdeaineistoon eli valtiopäivämateriaaleihin viitattaessa seuraavanlaista viittaustapaa. Viitteessä mainitaan memoriaalin tuottanut taho tai henkilö, R -koodi, sivunumero ja suluissa mahdollinen F-numero. Memoriaalit ovat aina vuoden 1723 valtiopäiviltä. R -koodi viittaa arkistonmuodostajan, Ruotsin valtiopäivien (Sveriges riksdag) tuottamiin, ja vapaudenajan valiokuntakokoelmien (Frihetstidens uthskottshandlingar (1719–1772) -arkistoon kuuluviin, niteisiin. Sivunumerot ovat niteiden sivuilta joko numeroituna sivuina (esim. s. 328) tai kääntöpuolen ns. viertosiivuna (esim. 328v). Lisäksi osassa viittauksia esiintyy myös sulkuihin merkitty (F-numero). Tällä viitataan Suomen historian perustutkimustoimikunnan (SHPT) valikoiden kuvaamiin Suomea erityisesti koskeviin R -sarjan aineistoihin. Näistä aineistoista on muodostettu SHPT:n arkisto, joka on luetteloitu F -numeroin. Ruotsin valtiopäiväarkistossa asioidessa tulee siis käyttää R -koodeja. Suomen arkistoissa F -numeroita. SHPT:n arkistosta tarkemmin, Narva 2002, s. 44–47; Saarni 1973, passim.

Pahan haavoittumisensa jälkeen Tungelfelt jäi venäläisten vangiksi epäonnisen Pultavan taistelun jälkeen. Kertomuksensa mukaan hänen onnistui kuitenkin suurista vaikeuksista huolimatta pelastautuma sotavankeudesta kotimaahansa vuonna 1712.² Samana vuonna kyseinen rakuunarykmentti perustettiin uudelleen, ja Tungelfelt palveli siinä majuriksi ylennettynä sodan loppuun asti. Tällöin hän osallistui myös Kaarlen kahteen Norjan valloitusyritykseen.³ Kaksi vuotta sodan loppumisen jälkeen Tungelfelt oli huolissaan. Meneillään oleva armeijan supistaminen ja upseerinvirkojen uudelleensijoittelu saattoi heikentää hänen asemaansa huomattavasti. Tungelfeltin huolena oli, saattaisiko hänen, kuninkaan ja valtakunnan puolesta paljon kärsineen miehen virka, mennä jollekin muulle vähemmän ansioituneelle upseerille, joka kilpaili samasta virasta.

Tässä tilanteessa Tungelfelt kirjoitti memoriaalinsa valtiopäiville. Vaatimustensa perusteeksi hän esitteli ansioitansa. Ensinnäkin hän oli palvellut kyseisessä majurin virassa jo 11 vaikeaa vuotta. Toiseksi hän oli ollut sotavankeudessa, kuten everstiluutnantit Mühle ja Rotkirch, jotka kilpailivat samasta virasta, sekä hän oli yhtä lailla karannut sotavankeudesta. Kolmanneksi hän antoi haavojensa todistaa sen, että hän oli haavoittunut sodassa paljon pahemmin kuin edellä mainitut everstiluutnantit. Neljänneksi Tungelfelt vaati, että suurin arvo laitettaisiin sille, kuka oli kokenut eniten taisteluita.⁴

Memoriaalissaan Tungelfelt kuvasi ajan yleiseen tapaan niitä kurjuuksia ja vastoinkäymisiä, joita hän oli kokenut. Mutta saadakseen vastakaikua vaateilleen, tuli hänen vedota paljon kunniakkaampiin asioihin kuin yleiseen kurjuuteen. Memoriaalin

² Memorial Tungelfelt 1723, R 2449, s. 325, (F 356).”- -omsidor efter den olyckelige Pultavo Bataillen af Ryssarne tillfånga tagen, dock efter någon tidz förlåpp med största swårighet och möda, utur en sådan swår fångenskap undkommit och hit till fäderneslandat anlät.”

³ Memorial Tungelfelt 1723, R 2449, s. 325–328, (F 356).

⁴ Memorial Tungelfelt 1723, R 2449, s. 326v, (F 356). ”1. det jag uti 11 åhrs tid giort wärckelig Majors tjenst och wid Regemenet uparbetande haft stoor möda och beswär 2. hafwer jag warit fången så wähl som Hr ÖfwerstLieutenanterne Muhle och Rotkirk Och jämwähl med största möda utur fångenskapet kommit. 3. Lära mina undfång blesurer dessutan bewisa de jag är mycket swårare bleserat än som förnembde herrar ÖfwersteLieutenanter. Och 4. Så framt största reflection skulle giöras på den som de mäst actionerne bewistat.”

tarkempi tarkastelu osoittaa, ettei Tungelfelt vedonnut ainoastaan hyvin tuntemiinsa virkojen täyttöperusteisiin, virkaikään ja -ansioihin, vaan johonkin paljon syvällisempään. Mihin Tungelfelt itse asiassa oikein vetosi? Miksi hän toimi niin kuin toimi, ja saiko hän vetoomukselleen vastakaikua?

Tungelfeltin memoriaalin vaatimuksien läheisempi tarkastelu osoittaa, että niissä kaikissa vedotaan seikkoihin, jotka liittyvät läheisesti sotilaskunniaan, karoliinisotilaiden kulttuurissa esiintyneeseen kunniantuntoon. Lisäksi Tungelfelt kirjoitti sotilasuransa uroteoista ja vastoinkäymisistään liittämällä ne hänen virkauransa eri vaiheisiin. Virka ja kunnia nivoutuivat siis läheisesti yhteen. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on todistaa, että sotilaskunnia omine vaatimuksineen oli pohjaelementti, jolle koko karoliinien sotilaskulttuuri perustui ja jonka kontrolli hallitsi yksittäisten karoliinisotilaiden elämäntapaa ja virkauraa. Käytännössä kaiken toiminnan oli tapahduttava karoliiniarmeijassa sotilaskunnian vaatimukset huomioiden.

Tarkennetummin tutkimustehtävä on kaksijakoinen. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ensinnäkin selvittää, minkälaisista asioista soturikunnia koostui: mitkä asiat ja seikat olivat karoliinien keskuudessa kunniallisia ja arvostettuja ja toisaalta, mitkä asiat olivat halveksuttuja ja vähäteltyjä. Soturikunniaan pohjautuvan kulttuurin sisällön lisäksi tarkoituksena on tutkia miksi ja miten tähän soturikunniaan vedottiin. Toisin sanoen tarkoituksena on selvittää, mikä merkitys soturikunnialla oli käytännössä karoliinien elämässä. Mikä oli kunniaakoodiston rakenne ja sen käytännön merkitys? Tiivistetympin ilmaisten tutkimuksessa pyritään vastaamaan siihen, mikä oli kunniallista, sekä siihen, mikä kunnian merkitys oli.

Tungelfelt vetosi memoriaalissaan siis soturikunniaan – mutta miksi ja saiko hän vetoamiselleen vastakaikua? Ensinnäkin Tungelfelt toimi kuten kuka tahansa ihminen, joka tuntee kokeneensa vääryyttä. Ensisijaisesti hän vetosi olemassa oleviin virantäyttöperusteisiin. Tämän lisäksi upseeri vetosi myös tunnepitoisemmin, sekä

tiedostaen että tiedostamatta, kunnian tuntoon. Olihan kirjoitus osoitettu sijoitteludeputaatiolle, jonka jäsenistössä oli paljon upseereita.

Sijoitteludeputaatio koostui sotilaista ja muiden säätyjen edustajista, mutta upseeriston sisäisen virkajaon päätöksenteossa nimenomaan sotilaat lienevät olleet tosiasiallisia päättäjiä. Tosin itse aatelissäädysäkin esimerkiksi sijoitteludeputaatiossa istuneen hovikansleri Carl Gyllenborgin veli, Länsi-Göötanmaan laamanni kreivi Olof Gyllenborg⁵ korosti, että muita kolmea säätyä oli kuultava sijoitteluasiassa, koska oli tiedettävä, paljonko näillä oli varaa ja halua antaa varoja upseereiden palkkoihin. Silti aatelissäädysä käydyissä keskusteluissa upseerien virkasijoittelusta oli vahvasti esillä niin ikään sijoitteludeputaation jäsenen, maaherra ja vapaaherra Conrad Ribbingin esittämä näkemys, että säätyjen tuli olla kiitollisia valtakunnan pystyssä pitäjille. Sijoittelun suorittamista arvostellut ratsumestari Sparrschiöld perusteli niin ikään memoriaalissaan upseereiden aseman parantamista sillä, että ”sotavoima on asia, josta koostuu suuri osa maan hyvinvoinnista, vahvuudesta ja turvallisuudesta.”⁶ Täten aatelissäädysä edellytettiin muiden säätyjen hyväksyvän virkasijoittelun. Heillä oli korkeintaan mahdollisuus esittää huomautuksia sijoittelun yleisistä linjoista, ei niinkään puuttua sijoittelun käytännön toteuttamiseen, siihen kuka sai viran ja kuka ei.⁷

Sijoitteludeputaation upseerijäsenten rooli oli kaksijakoinen. Upseerit olivat kruunun virkamiehiä, mutta toisaalta soturikunnian sisäistäneitä ja sen mukaisia arvoja ylläpitäviä sotureita. Virkajaottelun taustalla oli täten valtakunnan taloudellisten resurssien sanelemien pakkotoimien ja upseerien arvomaailman ja kunniallisen kohtelun vahva ristiriitaisuus. Deputaation upseerit tunsivat upseereiden kunniavaateen omakohtaisesti, sillä he jakoivat saman arvomaailman virkaa hakevien tai puolustavien upseereiden kanssa. Heidän arvomaailmansa joutuikin selkeään ristiriitaan virkasijoittelussa, jota suorittaessaan he joutuivat käytännön pakosta tekemään arvomaailmansa vastaisia

⁵ SBL, Band 17, s. 524–529.

⁶ Memorial Sparrschiöld, R 2467 s. 10–11. ”Såsom Krigsmackten är en ting hwaruti en stor del af hela landets välfärd, styrckia och säkerhet består - - -”

⁷ S.R.A.P II:I, s. 152–154.

päätöksiä. Virkoja hakeneet upseerit tiedostivat juuri tämän kunniallisuuden ja taloudellisen ahdingon synnyttämän ristiriitaisuuden. Koska taloudellisiin realiteetteihin ei voitu vaikuttaa, tehtiin se mikä oli mahdollista, eli vedottiin upseereiden kunnian tuntoon.

Tämän ristiriidan taustoittamiseksi on ymmärrettävä, millainen tilanne vallitsi Ruotsin valtakunnassa vuonna 1723. Juuri päättynyt suuri Pohjan sota oli katastrofaalinen Ruotsille. Kaarle XII:n kaatuminen Norjassa hämärissä oloissa vuodenvaihteessa 1718–1719, tappio suuressa Pohjan sodassa 150 000 ruotsalaisen ja 50 000 suomalaisen sotilaan kaatuminen, alueluovutukset erityisesti Uudenkaupungin rauhassa 1721 ja suurvalta-aseman menetys johtivat kenttäarmeijan supistamiseen. Tappion jälkeinen rauhaan palaaminen muodosti valtakunnan hallinnolle sekin vakavan ongelman, sillä sodan loppuminen edellytti aineellisten ja kunniallisten sotavelkojen maksamista valtakunnan puolesta uhrauksia tehneille.⁸

Rauhaan palaamiseen liittyvä problematiikka, valtakunnan akuutti kassakriisi, sekä pohdinnat ja suunnitelmat sodan jatkamisesta, hidastivat itsessään rauhan solmimista. Taloudellisia edellytyksiä suuren armeijan ylläpitoon ei rauhan aikana ollut, eikä tilannetta voitu enää suurvaltakauden tapaan ratkaista uusilla sodilla. Armeijan demobilisointi oli aloitettu sodan vielä kestäessä ja siihen liittyvä suuri armeijan upseerinvirkojen uudelleensijoittelu suoritettiin vuoden 1723 valtiopäivien yhteydessä. Samana vuonna valtionaloudessa alkoi näkyä ensimmäisiä toipumisen merkkejä.⁹

1600-luvulla käydyissä aikaisemmissa voitokkaissa sodissa upseerit olivat voineet luottaa siihen, että mikäli he vain olivat selvinneet sodan koettelemuksista ehjin nahoin, seurasi heidän uhrauksistaan palkkiona läänityksiä, maita ja aatelistarvoja. Karoliinisen itsevaltiuden ajalla kruunuun läheisemmin kytkettyjen upseerien palkitsemismuodoksi olivat vakiintuneet virat, joskin myös aateloiteja jatkettiin heti suuren Pohjan sodan

⁸ Liljegren 2000, s.339–357; Lindegren 1992, s.181; Karonen 2007b, s. 5–18; Kangas 1996, passim.

⁹ Karonen 2007a, s. 2–9, 17–18; Karonen 2007b, s. 5–18; Wirilander 1950; s. 211–213.

jälkeen sodan nieltyä suuren osan valtakunnan aatelismiehistä. Läänityksiä ei enää jaettu sodassa ansioituneille, kuten esimerkiksi 30 -vuotisen sodan jälkeen oli tehty.¹⁰

Suuren Pohjan sodan dramaattinen tappio asetti kruunun tukalaan tilaan. Vuoden 1723 upseeriston suuren virkasijoittelun yhteydessä oltiin tilanteessa, jossa virkoja ei voitu jakaa läheskään kaikille upseereille.¹¹ Ruotsin sotavoiman miesvahvuus oli supistunut rajusti, siitä mitä se suurimmillaan oli ollut. Tätä osoittavat seuraavat esimerkeiksi otetut luvut eri vuosilta¹²

Ruotsin sotavoiman miesvahvuus:

1700	1708	1718	1728
76 000	115 000	65 000	55 000

Verrattaessa vuosien 1708 (ennen Pultavan taistelua) ja 1728 lukuja nähdään, minkälainen pullonkaula muodostui Venäjän vankeudesta palaavien, virassa toistaiseksi olevien sekä lakkautettujen rykmenttien upseerien kilpaillessa supistuneen armeijan viroista, kun niitä ryhdyttiin täyttämään valtiopäivillä. Kaarle XII:n kuollessa upseeristo koostui 1300 aatelisesta ja 2600 aatelittomasta upseerista.¹³

Vuonna 1729, siis vuosia virkasijoittelujen jälkeen, Ruotsissa oli 1790 upseerin virkaa, joiden haltijat koostuivat 824 aatelisesta ja 966 aatelittomasta upseerista. Näiden lisäksi Suomessa oli vuonna 1728 232 upseerin virkaa.¹⁴ Näin ollen 1720-luvun lopussa valtakunnassa oli noin 2000 upseerin virkaa, joista likimain puolet oli aatelin ja puolet aatelittomien hallussa. Vuoden 1735 upseerinvirkojen ja kersanttia korkeampien tai vastaavien aliupseerin virkojen määräksi on laskettu valtakunnassa yhteensä 1365

¹⁰ Karonen 2007a, s. 6, 16. Carlson 1962, s. 36; Elmroth 1962, s. 59–60; Karonen 1999a, s. 363.

¹¹ Karonen 2007a, s. 15–16.

¹² Lindegren 1992, s. 129.

¹³ Carlsson 1962, s. 33

¹⁴ Wirilander 1950, s. 242.

virkaa.¹⁵ Luvuissa on kuitenkin laskutavasta riippuen hieman hajontaa. Ne ovat käyttökelpoisia kuitenkin suuntaa antavina lukuina. Näistä luvuista voidaan nähdä armeijan voimakas supistaminen ja aatelittomien upseerien suhteellisen määrän dramaattinen laskeminen.

Upseereiden virkasijoitteluun liittyen Ruotsin valtakunnan säätyjen valtiopäiväpäätöksissä lokakuulta 1723 valtakunnan säädyt pahoittelivat, ettei kaikille uhrauksia tehneille upseereille voitu antaa virkaa. Periaatteeksi kyllä myönnettiin, että voimakkain kannustin kunniaan, hyveisiin ja urheuteen oli, että upseereille annettiin se, mikä jokaiselle hänen kunniansa puolesta kuului.¹⁶ Viran ja kunnian yhtäläisyys nähtiin siis niin, että virka ymmärrettiin suoraan upseerin kunniallisuuden palkaksi. Siten viratta jääminen oli suoraan upseerin kunniaan kohdistuva loukkaus.

Soturikunnian keskeisyys tuli siis jo valtiopäivien päätöksissä esiin. Niissä rikottiin selvästi aikakaudelle keskeistä vastavuoroisuuden periaatetta. Upseeri palveli kuningasta ja valtakuntaa ja tästä uskollisuudesta oli myös palkittava¹⁷. Tähän valtiopäiville memoriaaleja kirjoittaneet upseerit pyrkivät vetoamaan. Mitä kunniakkaampana upseeri pystyi esiintymään ansioidensa valossa, sitä vaikeampaa olisi hänen erottamisensa tai asettamisensa arvoansa alemmalle jakopalkalle tai varrontapalkalle. Upseerin aseman heikentäminen tuli esittää mahdollisimman räikeänä soturikunnian loukkauksena, jotta siihen olisi vielä voitu vaikuttaa. Tämä tehtiin joko hienovaraisesti omiin kunniallisiin ansioihin viittaamalla, tai hyvin suorasanaisena loukatun kunnian puolustamisena. Täten upseeri vetosi asioihin, jotka soturit ymmärsivät yhtäläisesti kunniallisiksi. Näin upseereiden virkasijoitteluprosessin tutkiminen tuo esiin satureiden kunniakeskeisen maailmankuvan sisällön, käyttövoiman ja keskeisen merkityksen uuden ajan alun

¹⁵ Artéus 1982, s. 103.

¹⁶ Ständernas beslut och försäkningar, den 17 oktober 1723. ”8: Elliest beklaga Riksens Ständer högelingen af om kiärlek och omsorg för sine älskelige medlemmar / at af de så utur fångenskapen hemkomne/ som elliest afgångne Officerare, et större antal sig befunnet/ än at de alle/ efter förtiänt och wälförhållande/ kunnat komma at niuta wärdigt framsteg eller tilträde och indelning wid Regementerne/ hwilket Wi likwäl så mycket häldre önskat wara giörligit/ som den kraftigaste upmuntring til ähra/ dygd och tapperhet äfwen är/ at tilägna den samma dess wälförtiente heder och belöning.” Löytyy myös SHPT:n arkistosta numerolla R 56, (F 10).

¹⁷ Vastavuoroisuudesta tarkemmin luvussa 3.

Ruotsissa.

1.2. Tutkimuksen rakenne

Tämän tutkimuksen rakenne koostuu ensinnäkin kahdesta johdantoluvusta, varsinaisista käsittelyluvuista, sekä päätännöstä. Tässä tutkimuksessa on päädytty aloitustapaan, jossa lähdemateriaalista otetulla esimerkillä on pyritty esittämään tutkimusongelma mahdollisimman käytännönläheisellä tavalla. Tähän on päädytty myös, koska työn johdatteleva osuus on tässä tutkimuksessa laaja, eikä varsinaiseen lähdeaineiston käsittelyyn päästä nopeasti käsiksi. Tällöin lukija pystyy heti liittämään työn kontekstualisoinnin, teoreettisen viitekehyksen esittelyn, aikaisemman tutkimuksen vertailun, sekä lähteiden ja metodin esityksen siihen, mitä tämän tutkimuksen käsittelyluvut sisältävät.

Alaluvussa 1.3. luodaan yleiskatsaus soturikulttuuriin ja sidotaan se karoliinisen ajan kontekstiinsa. Tämän alaluvun tarkoituksena on selkeyttää ja korostaa ensimmäisessä alaluvussa konkreettisella esimerkillä esitetyn soturikunnan kulttuurista merkittävyyttä. Erityishuomio on tällöin kiinnitetty siihen, kuinka sotia laajasti käyvässä yhteiskunnassa on myös esiinnyttävä voimakas sotilaskulttuuri, joka sävyttää samalla koko kulttuuripiiriään. Täten tämän kulttuurin tutkimus on keskeistä, mikäli halutaan ymmärtää aikakauden kokonaiskuvaa. Tarkoituksena on paitsi taustoittaa ja kontekstualisoida tutkimusta, myös legitimoida tutkimuksen relevanssia.

Toisen luvun ensimmäisessä alaluvussa 2.1. esitetään tämän tutkimuksen teoreettinen viitekehys. Koska kunnia on abstrakti asia, pyritään tässä kappaleessa esittämään mahdollisimman konkreettisesti, miten kunnia ymmärretään tässä tutkimuksessa sekä minkälaisista lähtökohdista sitä kannattaa lähestyä. Tähän on päädytty kunnian teoretisoinnilla oman tutkimuksen lähtökohdista käsin sekä vertaamalla siten syntyneitä kuvia aikaisemmassa tutkimuksessa esitettyyn kunnian teoretisointiin.

Aikaisempaa tutkimusta käsittelevässä alaluvussa 2.2. keskitytään tutkimukseen, joka on jollain tavalla liittynyt karoliineihin ja kunniaan. Luvussa pyritään analysoimaan, miksi varsinaisesta kunniaa ei ole nähty tutkimuskohteena kuin vasta viime vuosikymmeninä.

Lisäksi luodaan katsaus siihen, millaisin tavoin ja millaisia ilmiöitä tutkimalla on pyritty ymmärtämään kunniaa erityisesti sotilaita tutkittaessa. Alaluvussa on tarkoitus käsitellä myös sotaan liittyvän historian tutkimuksen ja muun historiallisen tutkimuksen suhdetta.

Toisen luvun viimeisessä alaluvussa 2.3. esitellään tutkimuksen lähdeaineisto. Tässä pyritään esittämään myös mahdollisimman konkreettisella tasolla, millaisin metodein tätä aineistoa on käytetty tutkimuksessa. Tarkoituksena on osoittaa, mistä ja miten kunniaa voidaan tutkia, miksi tietty aineisto on valittu tämän tutkimuksen aineistoksi, miksi joku toinen aineisto taas ei. Lisäksi tässä alaluvussa esitetään, miten eri lähdeaineistoja yhdistämällä saavutetaan luotettavia tutkimustuloksia.

Tämän tutkimuksen käsittelyluvut on jaettu kunnian mukaisten soturin kolmen eri roolin mukaan. Ensinnäkin soturi oli kuninkaan ja valtakunnan palvelija. Toisaalta hän oli oman yhteisönsä jäsen ja kolmanneksi hän oli oman persoonallisen kunniansa omaava taistelija. Kunnia jäseni ja toimi hallitsevana kontrollijärjestelmänä kaikkien näiden roolien mukaisessa elämässä.

Ensimmäisen käsittelyluvun tarkoituksena on kuvata vuoden 1723 valtiopäivillä tapahtunut virkasijoitteluprosessi, koska se on tutkimuksessa käytetyn aineiston synnyn tuntemisen kannalta välttämätöntä kontekstualisointia. Lisäksi on huomioitava, että upseereiden sijoitteluprosessi itsessään oli kunniasidonnainen, ei vain sen tuottaman aineiston sisältö. Tämän lisäksi luvussa käsitellään upseereille keskeistä alamaisrooliin liittyvää uskollisuutta, elämänsä antamista Jumalalle, kuninkaalle ja valtakunnalle, sekä sitä, miten tämä uskollisuus perustui vastavuoroisuuteen ja kuinka upseerit kokivat tämän vastavuoroisuuden jääneen täyttämättä. Luvussa käsitellään myös kuninkaalle ja valtakunnalle annettua sotilaan valaa rituaalina, jossa yksilölle annettiin sotilaan rooli.

Toisessa käsittelyluvussa käsitellään karoliinisotureiden roolia sotilasyhteisön jäsenenä. Tässä luvussa korostuu kunnian merkitys sotilasyhteisön koossapitäjänä ja kuinka tämä yhteisöllisyys koki suuria säröjä virkojen sijoitteluprosessissa. Lisäksi korostuvat upseeriston periaatteelliseen tasa-arvoisuuteen liittyvät ongelmat ja upseerien

patriarkaalisuuden asettamat roolivaatimukset. Huomio kiinnittyy erityisesti konflikteihin, joita esiintyi, kun näitä yllä mainittuja käsityksiä loukattiin. Näitä konflikteja olivat esimerkiksi virkariidat ja rituaaliset kaksintaistelut.

Kolmannessa käsittelyluvussa kiinnitetään huomio sotilaiden omaan henkilökohtaiseen kunniantuntoon sekä taisteluiden keskeisyyteen heidän maailmankuvassaan. Kenttätaistelut ja niissä toimiminen muodostui koettelemukseksi, jossa soturikunnia lopulta punnittiin. Lisäksi käsitellään kunnian symbolien, erityisesti taisteluhaavojen, merkitystä ja keskeisyyttä sotilaiden kunniamaailmassa. Kappaleessa käsitellään myös rituaalisuutta erityisesti antautumisrituaalien kautta. Tutkimuksen viimeisessä luvussa, päätännössä, pyritään punnitsemaan kunniaa kaikilta eri puolilta ja ennen kaikkea liittämään teoreettinen viitekehys lähdeaineistoista avautuvaan kuvaan soturikunnian sisällöstä ja käytännön merkityksestä.

Tässä tutkimuksessa esitetyistä erisnimistä on päädytty pääsääntöisesti käyttämään muotoa, joka esiintyy käytetyissä lähdeaineistoissa. Kun nimi on esiintynyt vain yhdessä muodossa, esimerkiksi Olof Lanh, ei tätä muotoa ole ryhdytty nykyaikaistamaan. Jos nimi on esiintynyt useassa muodossa, on tähän tutkimukseen valittu muoto, joka on lähinnä nykyaikaista kirjoitustapaa. Esimerkiksi nimestä Scmittfeldt/Schmittfeldt/Schmidfeldt on käytetty jälkimmäistä muotoa. Yleisemmin muussakin tutkimuksessa esiintyvät nimet on kirjoitettu vakiintuneen kirjoitusasun mukaisesti. Esimerkiksi lähdeaineistoissa esiintynyt Carl Armfeldt on kirjoitettu muotoon Karl Gustav Armfelt.

Ruotsalaisten maakuntien kirjoitusasussa on noudatettu nykyruotsin mukaista kirjoitusasua niistä maakunnista, joilla ei ole vakiintunutta suomenkielistä kirjoitusasua. Tällöin esimerkiksi wässmanland on kirjoitettu västmanland, mutta västergotland on kirjoitettu muotoon Länsi-Göötanmaa. Paikannimistä ja maantieteellisistä erisnimistä, esimerkiksi jokien nimistä, on käytetty lähteissä esiintyvää muotoa, esimerkiksi Desna-joki, Kämbergin kaupunki, lukuun ottamatta tapauksia, joista käytetään tutkimuksessa vakiintunutta muotoa. Esimerkiksi lähteissä esiintyvistä Liesna/Ljesna-muodosta on

käytetty vakiintunutta Lesnaja-muotoa. Tutkimuksessa ei ole pyritty löytämään esiintyville paikannimille niiden nykyisiä vastineita.

Tutkimuksessa esiintyy myös lukuisia kertoja käsitteet *sotilas* ja *soturi*. Vaikka sanojen konnotaatiot ovat erilaisia, ja tietyissä yhteyksissä toinen käsite on paljon kuvaavampi kuin toinen, käytetään näitä käsitteitä pääasiassa synonyymeina. Tällöin näiden käytölle ei ole vedetty selkeää rajaa. Monissa yhteyksissä voi yhtä hyvin puhua sotilas-, kuin soturikunniasta. Mainittakoon tässä yhteydessä kuitenkin, että sotilaskunnian voi ajatella kuvaavan laajemmin kaikkia sotilaan elämään liittyneitä arvoja, jolloin näihin arvoihin sisältyy enemmän myös muiden aikakauden ihmisten kanssa jaettuja arvoja. Soturikunnia kuvaa puolestaan rajoitetummin sotilaiden arvoja, jotka liittyvät puhtaammin ainoastaan sotimiseen.

Koska karoliiniarmeija oli yksi kokonaisuus yhteisine käytäntöineen, ei tässä tutkimuksessa ole lähdetty erottelemaan ruotsalaisia ja suomalaisia, tai valtakunnan läntisestä ja itäisestä puolesta kotoisin olevia toisistaan. Jos tällaista nykyaajasta lähtevää erottelua halutaan tehdä, voidaan luokittelu suomalaisiin ja ruotsalaisiin upseereihin tehdä likimain tässä tutkimuksessa käytettyihin memoriaaleihin viittaavien alaviitteiden tietojen avulla. Tekstissä mainitut henkilöt, joiden alaviitteissä mainitaan F-numero (esimerkiksi F 356) ovat upseereita, jotka Suomen historian perustutkimustoimikunta on tulkinnut suomalaisiksi. Tällöin suomalaisiksi on laskettu henkilöt, jotka olivat syntyneet Suomessa ja/tai asuivat ja toimivat Suomessa. Tällaista rajanvetoa suomalaisten ja niiden kansallisuuksien välillä ei pidetty helppona edes perustutkimustoimikunnan työntekijöiden taholla.¹⁸ Tämä kertonee jotain tehdyn rajanvedon tarkoituksenmukaisuudesta.

¹⁸ Saarni 1973, s. 4.

1.3. Sota ja kulttuuri

Jotta karoliinisotilaiden kunniaan pohjautuvaan kulttuuriin voitaisiin perehtyä tarkemmin, on sitä taustoitettava ensin hieman yleisemmällä tasolla. Tämän tutkimuksen lähtökohtana on tutkia sotilaiden kunniasidonnaisen ajattelumaailman kontekstia, – sotaa ja armeijoita kulttuurisena ilmiönä – joka leimasi vahvasti esimodernia eurooppalaista kulttuuria.

Vaikka esimerkiksi uuden ajan alun tutkimuksessa sodan merkitystä nimenomaan ihmisen arkeen onkin korostettu, jätetään se tutkimuksessa tosiasiassa usein vähälle huomiolle. Sinänsä on tunnistettava, ettei kaikki tutkimus voi olla jatkuvaa sodankäynnin ja muiden katastrofien merkityksen korostamista, mutta olisi kuitenkin toivottavaa, ettei sodan merkitys historiassa jäisi vain pakollisten kuriositeettimaisten myötäilyjen varaan ”oikean” (kulttuuri)historian tutkimuksessa.

Aikaisempi tutkimus on osoittanut, ettei sotaa ja sodankäynnin historiaa tule ymmärtää esimerkiksi clausewitzilaisittain politiikan jatkeeksi vaan paljon monimutkaisemmaksi kulttuuriseksi ilmiöksi. Sodan ja sotajoukkojen tuottamaa soturikunnian sävyttämää toimintaa on tarkasteltava kulttuurisesti, siinä missä kaikkea muutakin inhimillistä toimintaa.¹⁹

Soturikulttuuri onkin aina osa koko kulttuuria. Se elää muun kulttuurin yhteydessä osin omine, mutta myös muun kulttuurin kanssa tunnistettujen yhteisten sääntöjen mukaisesti. Soturikulttuurilla on aina tietty asema ja arvostus koko kulttuurissa, välillä hallitsevampi ja näkyvämpi, välillä heikompi ja näkymättömämpi. Tietty kulttuuri muodostaa aina myös tietynlaisen itsensä näköisen sotakoneiston ja sodankäyntitavan. Kulttuurin toteuttama sodankäyntitapa heijastaa aina koko kulttuurin normeja, arvoja ja tapoja. Siten sotiminen on kulttuuria.²⁰

¹⁹ Keegan 2005, s. 19–29, 43–83.

²⁰ Keegan 2005, s. 16; Katso myös McCarthy 1994, passim.

Armeijat ja niiden toiminta on siis nähtävä ilmiönä, joka on sidoksissa laajempaan kulttuuriseen piiriinsä. Tässä tutkimuksessa laajempaa kulttuurisena kontekstina on esimodernin ajan eurooppalainen kulttuuri sekä suppeammin karoliinisen ajan ruotsalainen kulttuuripiiri. Karoliinisen itsevaltiuden ajalla Ruotsin valtakunta oli suurvalta, joka oli luonut aseina mahtiasemansa Pohjois-Euroopassa. Maan hallitsijat olivat soturikuninkaita ja soturikulttuurin mukaiset arvot heijastuivat koko yhteiskuntaan, sillä sotilaallisen järjestyksen tavoittelu ja militaariset ihanteet olivat usein esikuvana myös siviililuontoisissa virkatehtävissä ja hallinnossa.²¹ Valtakunnan suuruus ja kunnia olivat tavoiteltavia asioita.

Esimodernin ajan alussa esimerkiksi sodankäynti, taktiikka ja strategia sekä sotajoukkojen ylläpitämät arvot olivat aina myös laajemmin kulttuuriin vaikuttavia seikkoja ja heijastivat siten laajemman kulttuurin sisältöä. Itsevaltiuden ajalla myös sotajoukkojen toiminnan oli oltava itsevaltaisen hengen mukaisesti kurinalaisen tarkasti kontrolloitua. Sotilasleirien ja sotajoukkojen geometriset muodot olivat jäljiteltäviä ihannemuotoja myös arkkitehtuurissa. Lisäksi aikakauden taiteessa ja kuvakielessä näkyi militaarisuus vahvasti.²² Soturikulttuuri eli siis ikään kuin laajemman kulttuurin sisällä vuorovaikutuksessa siihen. Se omaksui itseensä ja antoi itsestään piirteitä laajempaan kulttuuriin. Sotilaskulttuurin tutkimus valottaa koko kulttuuripiiriään siten kuin minkä tahansa muun elämänalan tutkimus. Toisaalta sen tutkiminen paljastaa koko kulttuurin tiettyjä piirteitä, jotka ovat helpoiten, joskus jopa pelkästään, havaittavissa soturikulttuuriin perehtymällä. Siksi sotilaskulttuurin tutkimuksella on laajempaakin merkitystä kuin monet tutkijat, usein jopa sodan tutkijat itsekään, ymmärtävät.

Kun soturius on vahvassa yhteydessä poliittisen vallan kanssa, on se yhteiskunnassa voimakkaimmillaan.²³ Täten sen määrittelemisen alakulttuuriksi olisi hyvin

²¹ Korhokangas 1974, s. 56–63; Tiihonen–Ylikangas 1992, s. 77–78.

²² Tiihonen–Ylikangas 1992, s. 77; Korhokangas 1974, 37–56.; Raneke 1990, passim; Sandstedt–Sandstedt–Skoog–Tetteris 2006, passim.

²³ Keegan 2005, s. 254.

ongelmallista. Sotilaskulttuuri tulisikin ymmärtää muun siviilimaailman ”yleisen” valtakulttuurin osakulttuuriksi, joskin monesti erittäin merkittäväksi tai jopa hallitsevaksi sellaiseksi. Sotilaskulttuurin ja muun kulttuurin sidos näkyi Ruotsissa erityisen voimakkaana suuren Pohjan sodan aikana, jolloin sotilaalliset hyveet esiintyivät vahvasti koko yhteiskunnassa. Ruotsia hallitsi aikakaudelle poikkeuksellisesti kenttätaisteluita itse johtava soturikuningas Kaarle XII. Lisäksi useimmat valtakunnan hallinnon avainasemissa olevat henkilöt olivat yhä sodan jälkeen pitkän sotilasuran tehneitä miehiä. Esimerkiksi vuonna 1725 valtakunnan korkeimmista virkamiehistä 62,5 prosenttia oli sotilashenkilöitä. Kun mukaan lasketaan lisäksi entiset sotilashenkilöt, saadaan esimerkiksi vuodelta 1750 lukumäärä, jonka mukaan $\frac{3}{4}$ korkeimmista virkamiehistä toimi tai oli toiminut sotilasvirassa.²⁴

Ruotsi olikin 1700-luvun alun Euroopassa poikkeuksellisen militaristinen valtio. On laskettu, että vuosien 1620–1720 välisenä aikakautena syntyneistä ruotsalaisista ja suomalaisista miehistä 40 prosenttia palveli sotaväessä. Suurin osa heistä jäi sille tielle, sillä koko miesväestöstä yli kolmasosa myös menetti henkensä sodissa.²⁵

Sotalaitoksen ylläpito oli myös keskeisin valtion talouden tehtävä. Sotavoiman supistuksista huolimatta armeija merkitys aikakauden valtiolle oli niin keskeinen, että leikkauksien jälkeenkin puolustusmenot täyttivät silti vielä yli puolet valtion budjetista. On laskettu, että läpi 1700-luvun sotilasmenot veivät noin 60 prosenttia valtion menoista.²⁶ Kun valtion varojen hankinnan tarkoitus suurvalta-ajalla oli sotalaitoksen varustaminen, niin armeijan tarpeet olivat myös vielä 1700-luvulla itsestään selvä perusta valtionaloudelle, vaikka valtakunta ei käynyt enää 1600-luvun sotiin verrattavia laajoja pitkäkestoisia sotia.²⁷

²⁴ Karonen2007b, s. 4; Artéus 1982, s. 49, 380.

²⁵ Lindegren 1992, s. 4–7, 185; Lindegren 1985, passim; Artéus 1982, passim; Redic 1999, s. 19–20.

²⁶ Artéus 1982, s. 93; Häggman 1922, s. 43–49.

²⁷ Melkersson 1997, s. 49, 152–153; Juvelius 1919, passim.

Sotaväen merkitystä aikakaudella osoittaa myös sotilasvirkojen korkea osuus valtakunnassa. Tämä näkyy selvästi tarkasteltaessa virkojen jakautumista aloittain. Esimerkiksi Suomessa v. 1728 oli virkojen jakautuminen Kaarlo Wirilanderin mukaan seuraavanlainen. Pelkästään upseereiden osuus viroista oli 17 prosenttia. Lisäksi aliupseereiden ja sotilasvirkamiehistön huomioiminen nosti sotilasvirkojen osuuden (yhteensä 733) kaikista viroista 42 prosenttiin.²⁸ Kun hengellisen säädyn virat suljetaan ulkopuolelle, oli sotilasvirkojen osuus kruunun viroista peräti 66 prosenttia.

Karoliiniarmeijan sotilaita tutkittaessa on tehtävä myös perushuomioita armeijan luonteesta. Vaikka Ruotsi olikin erityisen militaristinen valtio ja Kaarle XII:n karoliiniarmeijalla oli runsaasti omaleimaisia piirteitä – se muun muassa rakentui poikkeuksellisen vahvasti kansalliselle pohjalle, ja sillä oli käytössä omaleimainen ruotujakoislaitos²⁹ – edusti se perusluonteeltaan paljolti tyypillistä 1700-luvun alun eurooppalaista armeijaa. Erityisesti upseeriston kulttuurikontaktit Manner-Eurooppaan olivat vahvat, mikä näkyi heidän tavoissaankin. Suuri vaikutus tuli perinteisesti saksalaiselta kulttuurialueelta, josta lukuisien ammattiupseerien lisäksi oli levinnyt esimerkiksi soturi-ihanteita kuvaavaa kirjallisuutta jo 1500-luvulla.³⁰

1600-luvun lopussa Ludvig XIV:n Ranska oli kuitenkin Euroopan arvostetuin sotamahti ja ranskalainen vaikutus näkyi muun muassa Kaarle XI:n armeijan aseistuksessa ja univormuissa. Palvelus ulkomailla oli verrattain yleistä etenkin kotimaassa vallinneen rauhan aikana ja onkin arveltu yli tuhannen ruotsalaisen upseerin palvelleen vuosien 1650–1800 aikana Manner-Euroopassa. Suurvaltakauden rykmenttien upseeristosta noin viisi prosenttia oli palvellut ulkomailla. Määrä saattaa kuulostaa pieneltä, mutta kulttuuristen virtausten nopeaan vaihtoon se oli varmasti riittävä. Kaarle XI:n vuosina 1675–1679 käydyn Skoonen sodan jälkeisellä 20-vuotisella rauhankaudella kymmeniä ruotsalaisia palveli ulkomailla. Tällöin oli myös tavallista, että yksityiset upseerit vierailivat Euroopan ruhtinaiden armeijoissa. Toisaalta varsin heterogeeninen

²⁸ Wirilander 1950, s. 156. Katso liite 4.

²⁹ Esimerkiksi Viljanti 1940, passim.

³⁰ Göransson 1990, s. 18–19, 23–25. Sjöstrand 1941, s. 1–71.

karoliiniarmeija oli myös ottavana osapuolena ja Ruotsin armeijassa palveli suurvaltakaudella paljon ulkomaalaisia. Näiden palkkasotilaiden kautta levisi paitsi tietotaitoa, niin myös upseeri-ihanteet ja soturikunnian ilmenemismuodot sekä Ruotsiin, että Ruotsista.³¹ Täten karoliiniarmeijaan keskittyvä tutkimus kertoo myös laajemmin esimodernin ajan eurooppalaisissa armeijoissa vaikuttaneesta kulttuurista.

Tärkeää on myös ymmärtää kunkin armeijan taistelutavan yhteys siinä vallitsevaan kulttuuriin, sekä erityisesti siihen, miten se heijastaa koko kulttuuria.³² Esimerkiksi niin sanottu kaarlelainen taistelutapa, oli toisaalta vain 1700-luvun yleiseurooppalaisen taistelutavan, eli lineaaritaktiikan, eräs muunnos.³³ Tässä yhteydessä on kuitenkin huomioitava armeijan erittäin voimakas hyökkäyshenkisyys. Täten kaarlelainen taistelutapa kertoo siitä, kuinka Ruotsi oli aggressiivinen suurvalta, mutta selkeästi eurooppalaiseen kulttuuripiiriin kuuluva valtio. Taistelutapa vaikutti luonnollisesti myös yksilöiden toimintamahdollisuuksiin. Lineaaritaktiikka vaikutti taisteluissa kunnostautumiseen rajoittaen yksilöllisten sankaritekojen mahdollisuutta kylmän konemaiseen toimintaan kannustavalla massiivisuudellaan ja yksilöllisyyden häivyttämislään.

Uuden ajan alun länsimaisen ajattelun keskeinen piirre, kylmä rationaalisuus, mekaaninen sodankäyntitapa ja vieraiden kulttuurien näkeminen alikehittyneinä, ei ole kuitenkaan poistanut soturiarvoja, vaan ne ovat olleet keskeisessä roolissa länsimaiden historiassa. Siten niiden laajempi tutkimus onkin tärkeää, sillä länsimainen kulttuurin hegemonia uudella ajalla on rakennettu pitkälti aseina. Vaikka eurooppalaisessa kulttuurissa onkin esiintynyt laaja kirjo erilaisia aatevirtauksia, kuten esimerkiksi pasifismi, ei sen sotilaallista perusvirettä voida kiistää.³⁴

Kuvaavaa onkin, että eurooppalaisen kulttuurin ensimmäinen hengentuotos, Homeroksen Ilias on soturielämän ylistys. Jo tässä teoksessa esitetään soturiuden keskeinen

³¹ Korkiakangas 1974, s. 60–63.

³² Keegan 2005, s. 43–68.

³³ Artéus 1972, passim; Englund 1989(c), s. 237–259.

³⁴ Katso myös Redic 1999, s. 18–26; Keegan 2005, passim.

ihanteellinen merkitys kreikkalaisessa kulttuurissa. Soturin maailmankuvan perusta on kuvattu ytimekkäästi antiikin mytologian kaikkein suurimman sankarin Akhilleuksen elämänkohtalossa. Akhilleus sai valita rauhallisen pitkän vanhuuteen asti kestävä elämän ja lyhyen ja kiihkeän, mutta ikuiseen kunniaan johtavan soturin elämän välillä. Näistä Akhilleus valitsi jälkimmäisen ja kaatui Troijan sodassa saavuttaen kuitenkin kuolemattoman maineen.³⁵ Kirjoitettu ja suullinen traditio on ylläpitänyt tarinoita maineikkaista sotureista eri kulttuureissa. Tarinat soturin elämän poikkeavuudesta muihin ihmisiin verrattuna ovat tuttuja myös muinaisskandinaavisissa ja suomalaisissa vainajaloihin liittyvissä tarustoissa. Kuoltuaan soturit ja päälliköt menivät Valhallaan, kun taas vanhuuteen ja sairauteen kuolleet Helliin.³⁶

Kunnian ja ikuisen maineen tavoittelu on siis nähty sotureiden elämän keskeisenä ja omaleimaisena piirteenä. Antiikin tarinat ja miehekkyyttä korostavat allegoriat olivat myös Ruotsin armeijan sotureiden koulutuksessa ja kasvatuksessa vahvasti läsnä, sillä antiikin kirjoitettua sotataidon kirjallisuutta käytettiin runsaasti uuden ajan alussa.³⁷ Lisäksi ”historian isien” käyttö, gööttimyytit ja 1600-luvun sotien tapahtumat liittyivät oleellisesti patrioottishenkisen ilmapiirin luomiseen.³⁸ Tuleva soturin kasvuympäristö oli täynnä myös miehuullisuuden symboleja. Miekat, haarniskat ja aseet veivät nuorukaisen mielikuvituksen esi-isien mukana myyttisten taistelupaikkojen sankaritekoihin, jotka olivat tuoneet tekijälleen mainetta ja kunniaa.

Muutenkin jo antiikin Kreikan jumaltarustossa esitettiin se sotaan liittyvä perusluonne, joka käytännössä tuli hallitsevaksi käsitykseksi sodasta eurooppalaisessa ajattelussa. Yhtäältä Ares, itse sodan jumala, edustaa kaikkea kurjuutta ja tuskaa jota sota aiheuttaa, toisaalta Pallas Athene on sotataidon jumala, johon liitetään sotiminen neuvokkaana ihmisen toimintana. Toisaalta ristiretkiajalla kristityssä Euroopassa vakiintui käsitys

³⁵ Homeros [1962], passim.

³⁶ Holtsmark [1992 (1970)], s. 47, 61–62; Eilola 2003, s. 52, 148–150.

³⁷ Sjöstrand 1941, s. 27–37.

³⁸ Göransson 1990, s. 29–30, 129–130; Marklund 2006, s. 32–33.

pyhästä sodasta, joka mahdollisti oikean asian puolesta sotimisen, mikä sinänsä oli kristinuskon perimmäisten oppien vastaista.³⁹

Suhtautuminen sodankäyntiin onkin ollut perin kaksijakoinen. Yhtäältä sodan onnettomuus siis tunnustetaan, mutta toisaalta sodankäyntiin liitetään myös positiivisia piirteitä. Täten käsitykset oikeudenmukaisesta hallittavasta sodasta, ovatkin juurtuneet syvälle länsimaiseen kulttuuriin (Hugo Grotius, Kustaa II Aadolf). Oikean asian puolesta sotiminen on nähty aina tarpeellisena. Tämä ajattelutapa on aina antanut tilaa vahvan soturikulttuurin olemassaololle. Toisaalta soturius ei ole vain länsimaisen kulttuurin ominaispiirre, vaan se on hallitseva useissa muissakin kulttuureissa. Soturielämää ja sen mukaista kunnian hallitsemää maailmankuvaa voidaan pitää yleisinhimillisenä ajattelumallina, jollainen on esiintynyt esimerkiksi Amerikan intiaanikulttuureissa, Afrikan zuluilla sekä Japanin samurailla.⁴⁰

Karoliineja ei myöskään voi tutkia huomioimatta heidän johtajaansa ja keulakuvaansa, itsevaltiasta soturikuningasta Kaarle XII:ta. Kaarle oli ajan propagandan mukaan tietynlainen ”*virtus militaris*”, soturihyveiden ideaalinen ruumiillistuma, johon koko karoliiniarmeijan menestys henkilöityi. Itsevaltias monarkki nähtiin paitsi sotapropagandassa, niin ilmeisen paljon myös karoliiniupseereiden ja sotilaiden omassa keskuudessa, soturi-ihanteiden mukaisesti elävänä sankarina, joka jakoi alaistensa hädän ja tuskan mukauttamalla tapansakin soturiensa mukaisen karuksi. Kaarlestä liikkui samantapaisia myyttisiä kertomuksia kuin antiikin suurista sotasankareista. Karoliiniupseereiden keskuudessa eli uskollisuus hallitsijaansa kohtaan, vaikka tämä ajoi joukkonsa suureen kurjuuteen.⁴¹

Yleisesti ottaen satureiksi määritellään tässä tutkimuksessa ne henkilöt, jotka olivat sisäistäneet soturikunnian ajattelunsa keskeiselle sijalle. Soturikunnia voidaan määritellä ajattelumalliksi, jossa soturi ymmärtää ja hyväksyy sodankäynnin keskeiseksi päämääräksi ja elämänsä merkityksen antajaksi. Satureita löytyykin lähes kaikista

³⁹ Kangas 2005, s. 41–49; Redic 1999, s. 19.

⁴⁰ Katso esimerkiksi McCarthy 1994, passim; Redic 1999, s. 18–26.

⁴¹ Katso tarkemmin kappale 3.2.

kulttuureista heimoyhteisöistä eri yhteiskuntaluokkiin jakautuneisiin kulttuureihin. Tässä tutkimuksessa (karoliini)soturit (krigare), määritellään suuren Pohjan sodan (1700–1721) kokeneiksi miehiksi. Heitä olivat ensisijassa ne noin 5 000 sodan lopussa hengissä ollutta ja 15 000 sodassa henkensä menettänyttä upseeria ja aliupseeria, jotka kokivat tuon sodan ja joista suurin osa kuoli tuossa sodassa.⁴² Suuri Pohjan sota oli vaatinut veronsa ja vuoden 1699 upseerikunnasta oli riveistä poistunut peräti 98% vuoteen 1719 mennessä. Yksistään vuoden 1708 upseeristosta oli 94 prosenttia poissa vuonna 1719.⁴³

Rivimiehet lasketaan tässä tutkimuksessa satureiksi hieman varauksellisemmin. He eivät monesti olleet lähteneet sotaan vapaaehtoisesti, mutta heillekin tarjoutui mahdollisuus soturiarvojen mukaisten maskuliinisten tekojen suorittamiseen ja kunnioituksen nauttimiseen sotilasyhteisössään.⁴⁴ Tosin on huomioitava, että esimerkiksi tietty teko saattoi näyttää kunnialliselta rivimiesten silmissä ja kunniaattomalta päällystön silmissä ja päinvastoin. Siksi heidän arvomaailmoissaan oli suuriakin eroja.

Soturiarvojen vähäinen näkyminen nykyajan länsimaisissa yhteiskunnissa osoittaa, että kunniaan pohjautuva soturikulttuuri on ainakin länsimaisessa kulttuuripiirissä marginalisoitunut, vain joitakin rippeitä säilyttänyt kulttuuripiirre. Tässä mielessä tätä kulttuuria voidaan pitää todellisena hävinneiden historiana. ”Hävinneiden historia” -käsitteellä ei tässä ymmärretä historiassa erilaisiin, vähempiosaisiin tai vastaaviin kohdistuvaa ”historiaa alhaalta” -tutkimusta. Termin käytöllä korostetaan pikemminkin erilaisuutta, joka on havaittavissa karoliinisoturien kunniasävytteisen maailmankuvan ja länsimaisen nykyihmisen yksilöllisyyttä, vaurautta, vakautta ja pitkäikäisyyttä korostavan ajattelutavan välillä.

Huomiota on kuitenkin kiinnitettävä siihen, ettei soturikulttuuri kuitenkaan ole kokonaan menneisyyden ilmiö edes länsimaisessa yhteiskunnassa. Antiikin kertomuksiin

⁴² Lindegren 1992, s. 181; Ericsson 2002, s. 27–28; Vertaa Carlsson 1962; s. 33; Wirilander 1950; s. 145; vertaa Lewenhaupt 1921, s. III–IV.

⁴³ Wirilander 1950, s. 145.

⁴⁴ Vertaa Perlestam 2003, s. ??.

verrattavia tarinoita kerrottiin myös myöhempinä aikoina. Esimerkiksi ensimmäisen maailmansodan ajan taistelulentäjien kohtaamisista kerrottiin antiikin myyttien mukaisia tarinoita.⁴⁵ Soturikulttuuri eli erityisen vahvana myös toisen maailmansodan aikana Saksassa ja sen armeijassa Wehrmachtissa, sekä Waffen SS -joukoissa.⁴⁶ On myös osoitettu, että soturiarvot esiintyivät voimakkaasti Vietnamiin sotaan vapaaehtoisena lähteneiden Yhdysvaltain armeijan sotilaiden keskuudessa.⁴⁷

Pysyvistä kiinnostuksesta soturiarvoihin kertoo soturikulttuurin mukaisten arvojen esiintyminen ja hyväksikäyttäminen länsimaissa edelleen nykyaikana. Vaikka ne eivät arkipäiväisessä elämässä juuri näykään, ihailaan niitä turvallisen välimatkan päästä esimerkiksi seuraamalla fiktiivistä tai todellista sotakuvausta, jota esitetään viihteellisesti joukkoviestimissä.⁴⁸ Soturikulttuuri elää ja voi hyvin nykyaikaisessa länsimaaisessa yhteiskunnassa. Viholliskuvia maalattaessa luodaan samalla tarve myös aina oman kulttuurin sankarillisille puolustajille. Kun sotien taustalla ajatellaan nykymaailmassa olevan lähinnä taloudellisen hyödyn tavoittelu, tulisi sodankäynnin ja soturielämän todellinen houkutus ja sen idealisointi ymmärtää yhdeksi keskeiseksi sotien aiheuttajaksi ja mahdollistajaksi.

Onkin tarpeen edelleen korostaa sodan valitettavan suurta osuutta länsimaisen kulttuuripiirin historiassa ja pitää huolta tieteellisesti relevantin sotaan liittyvän historiallisen tutkimuksen olemassaolosta ja tekemisestä. Yhteiskunnallisen relevanssin kannalta on hyvä huomioida, miten viime aikojen maailmanpoliittinen tilanne on näyttänyt kulttuuristen yhteentörmäysten ja sodan yhteyden sekä sodankäynnin vahvan kulttuurisidonnaisuuden. Maailmasta jossa me elämme, ei voi leikata sotaa pois siten, että muu maailma jäisi ennalleen. Sellaista inhimillistä kulttuuria, jota me nimitämme sivistyneeksi tai edistyneeksi, ei valitettavasti voisi olla olemassa ilman sotaa.

⁴⁵ Bourke 1999, s. 50–51.

⁴⁶ Shils–Janowitz 1948, s. 293–297; McCarthy 1994, s. 114–117.

⁴⁷ Redit 1999, passim.

⁴⁸ McCarthy 1994, s. 105, 117–118.

2. *Kunnia tutkimuskohteena*

2.1. Monta kunniaa vai yksi kunnia?

Onko kunnian teoretisointi tarpeellista? Kunnia on monimerkityksinen ja useissa yhteyksissä esiin tuleva aihe, jolla tarkoitetaan hyvin monia asioita. Kunnialle voidaan hahmottaa hyvin erilaisia merkityksiä, joten kunnian kohdalla voidaan todeta, että se on itse asiassa varsin avoin käsite. Tässä mielessä kunnian teoretisointi on tarpeellista, koska sillä pyritään konkretisoimaan sitä, mitä kunnia oikein on. Täten tavoitteena on teorian avulla pyrkiä esittämään yleistettävämpää mutta myös yksityiskohtaisempaa monimuotoisesta kunniaa. Tämä tutkimus lähtee teorianmuodostuksessaan siitä, että kunnia eri muodoissaan oli karoliinisotureiden elämässä seikka, jota kaikkein selkeimmin voisi luonnehtia maailmankuvan perustaksi tai keskipisteeksi.

Kunnialle läheisiä käsitteitä ovat myös esimerkiksi miehuullisuus, rohkeus, eetos tai maskuliinisuus. Näitä voidaankin käyttää kuvaamaan samoja ilmiöitä ja tutkimuskohteita kuin kunniaa. Kunnia eroaa näistä kuitenkin siinä, ettei se ole vain pelkkä käsite. Kunnia on myös tunne, joten sillä on syvällisempi merkitys ihmisille kuin muilla kunnialle läheisillä käsitteillä. Siksi miehistä/sotilas/soturikulttuuria tutkittaessa on puhuttava ennen kaikkea kunniaa. Aikakauden ihmiset kokivat itse esimerkiksi loukkauksensa juuri heidän kunniaansa kohdistuneeksi teoksi.

Käsitettä kunnia (ruotsiksi *heder, ära*, latinaksi *honor*, englanniksi *honour*, ranskaksi *honneur*, saksaksi *Ehren*) on määritelty monin eri tavoin. *Heder*-substantiivin etymologia on Svenska Akademiens Ordbokin mukaan *omfatta* tai *fatta* eli tarttua, pitää kiinni.⁴⁹ Etymologia viittaa siis siihen, että kunnia on jotain, joka yksilöllä on, mutta jota hän joutuu puolustamaan, sillä hän voi myös menettää sen. Karoliinisella ajalla *heder*-termin lisäksi erityisesti sotureista ja aatelisista käytettiin myös *ära*-termiä sekä ranskankielistä

⁴⁹ Ordbok över svenska språket. Band XI, (Lund 1932), s. 602.

honneur-termiä. Käytännössä näitä kaikkia termejä käytettiin vaihtelevasti samantyyppisten asioiden kuvaamiseen, eikä niiden käytön välille voida vetää selvää rajaa.⁵⁰ Upseereiden kirjoituksista tosin käy ilmi, että oli olemassa yhteyksiä, joissa käytetään aina ehdottomasti esimerkiksi termiä *ära*, mutta termien rinnakkainen käyttö oli yleisempää.

Yleensä kunnia on tutkimuksessa jaettu kahtia kunniaan ryhmän ja yksilön käyttäytymistä ohjaavana rakenteena sekä kunniaan tavoitteena, jota voidaan kutsua myös maineeksi tai glooriaksi. Tätä kunnian jakoa on voitu nimittää myös jakona vertikaaliseen ja horisontaaliseen kunniaan, tai positiiviseen ja negatiiviseen kunniaan.⁵¹ Tällöin kunnia on siis määritelty yhtäältä sellaiseksi, joka voi kasvaa ja vähentyä toisaalta sellaiseksi, joka ei voi kasvaa.

Erityisesti sotilaiden kunniaan keskittyvissä tutkimuksissa on kunniaa tai sotilasarvoja jaoteltu seuraavasti: Morris Janowitz jakaa 1900-luvun Yhdysvaltain upseerikuntaa koskevassa tutkimuksessaan ”alkuperäiset” sotilaskunnian osat, herrasmiesmäiseen käytökseen, henkilökohtaiseen uskollisuuteen pohjautuvaan siteeseen, itseään kontrolloivaan veljeskuntaan sekä kunnian tavoitteluun.⁵²

Barry McCarthy on tutkinut soturiarvoja ja löytänyt niistä yhtäläisyyksiä, joiden pohjalta soturiarvot on jaettu neljään osaan, vaikkakin hän korostaa, että tätä jaottelua on pidettävä enemmän heuristisena kuin seikkaperäisenä todellisuuden kuvauksena. McCarthy esittää soturiarvojen koostuvan fyysisestä rohkeudesta, fyysisestä ja psyykkisestä kestävyydestä, voimasta ja taidosta sekä kunniaista. McCarthy näkee siis kunnian yhdeksi soturiarvojen osa-alueeksi. Hän jakaa kunnian edelleen seuraaviin asioihin. Soturi on erityisesti ”kunnian mies”. Hän pitää sanansa ja on uskollinen esimiehilleen ja tovereilleen. Soturi taistelee kunniallisesti sortumatta laittomuuksiin tai salakavaluuteen. Hän puolustaa loukkaantuneita, vanhuksia naisia ja lapsia sekä myös avuttomia sotavankeja. Soturi on

⁵⁰ Sarkamo 2006; s. 416; Katso myös Collstedt 2007, s. 76.

⁵¹ Frevert1995; Peltonen2003; Henderson 199x; Collstedt2007; Matikainen200x; Eilola200x.

⁵² Janowitz 1960, s. 218. Gentlemanly conduct, personal fealty, self-regulating brotherhood, pursuit of glory.

myös äärimmäisen herkkä hitusenkin hänen tai hänen ryhmänsä kunniaan kohdistuville kaikentyypisille loukkauksille ja vastaa näihin loukkauksiin päättävällä voimalla riskeistä piittaamatta.⁵³

Janowitzin ja McCarthyn esittämässä kunnian jaottelussa kiinnitytään kunniaan kuitenkin ainoastaan yksilölähtöisesti. Heidän jaottelunsa ovat myös erittäin idealistisia, eivätkä täten sovellu karoliinisotureiden kirjoittamien tekstien antamaan kuvaan kunniaista. Kunniatutkimuksissa voi kuitenkin käyttää yksilölähtöisyyttä esitystapana, mutta tällöin kunniaista tulisi ymmärtää erityisesti esimodernin ajan ihmisiä tutkittaessa ennen kaikkea sen voimakas yhteisölähtöisyys ja se, minkälaisena kunnia näyttäytyi sotilaiden arkielämässä.

1700-luvun kirjallisuudessa esiintyvää kunniaa tutkivassa teoksessaan Sven Delblanc jakaa kunnian seuraaviin osiin. Ensinnäkin ihmiskunnalla oli lajina erityiskunnia olla luomakunnassa muiden lajien hallitsijana. Kunniaa voitiin nähdä myös sosiaalisena arvostuksena ja palkitsemiskeinona, säätykunniana, tai aristokraattisena kunnianhimona. Delblanc tuo vielä esiin kunnian teologisena terminä. Tällöin kunnia käsitettiin Jumalallisena kunniana, joka erosi maallisesta kunniaista.⁵⁴

Kunniaa voidaan siis hahmotella monilla eri tavoilla riippuen aina kunkin erityistutkimuksen lähtökohdista. Kunniaa tutkittaessa kannattaakin aihepiirin teoretisointiin ryhtyä aina oman tutkimusaiheen lähtökohdista käsin. Tästä huolimatta kannattaa tutkimuksessa pyrkiä kuitenkin yleisluontoisempaan ja yleistettävämpään kunnian määrittelyyn.

Tässä tutkimuksessa kunnia on nähty tarpeelliseksi jakaa kolmeen osaan, jotka voidaan jakaa vielä tästä perusjaosta pienempiin osiin. Kunnia jaotellaan tässä tutkimuksessa kunniaan oikeutena (kunnia 1), kunniaan tavoitteena, jolloin kunniaa voidaan nimittää myös maineeksi tai glooriaksi (kunnia 2) sekä kunniaan rakenteena, tarkemmin kunniaan

⁵³ McCarthy 1994, s.106.

⁵⁴ Delblanc 1965, s. 9–14.

yhteisön sisään ottamisen, sisällä pysymisen ja poissulkemisen järjestelmänä (kunnia 3). Tässä jaottelussa kunnia 1 ja 2 ovat perustaltaan enemmän yksilölähtöisiä, kun taas kunnia 3 on lähtökohdiltaan enemmän yhteisölähtöinen. Koska kunnia -termiä käytetään tässä alaluvussa runsaasti, käytetään tätä numeroihin perustuvaa luokittelua vain kunnian eri puolien havainnollistamiseksi. Käsittelyluvuissa ei jakoa numeroituihin eri kunnioihin käytetä, vaan kunniaa analysoidaan niissä tapauskohtaisesti. Tutkimuksen päätännössä, jossa analysoidaan lähdemateriaalista saatua näyttöä teoreettisen viitekehyksen valossa, käytetään taas tätä analyttistä kolmiosaista jaottelua.

Yhtenä kunnian merkityksenä voidaan pitää siis kunniaa oikeutena (kunnia 1), joka voidaan jakaa pienempiin osiin. Ensinnäkin kunnia voidaan ymmärtää etuoikeutena, joka on vain harvoilla. Kunnian onkin tulkittu alun perin tarkoittaneen nimenomaan aatelisyhteisöön kuulumisen ilmaisuja, sillä aatelisten asema määrittyi kunnian kautta. Aatelinen oli niin kauan kunniallinen, kun häntä pidettiin yhteisön jäsenenä, ja hänestä tuli kunniaton, kun hänet poistettiin tästä yhteisöstä. Aateliston ryhmäeetos oli keskeisesti suuntautunut pitämään alemmat yhteiskuntaryhmät heistä erossa. Kun aatelinen poistettiin yhteisöstään, hän menetti myös identiteettinsä keskeisenä perustana olleen eron alempisäätyisiin ihmisiin. Hänen elämänsä menetti tällöin merkityksensä. Täten aatelinen vaaransi usein käytännössä mieluummin henkensä kuin kunniansa.⁵⁵ Tässä yhteydessä on korostettu siis kunnian tietynlaista korkeaan yhteiskunnalliseen asemaan liittyvää elitistisyyttä ja sen mukanaan tuomia velvoitteita. Toisaalta siinä korostetaan ryhmän sisäistä tasa-arvoa. Kunniaan oikeutetut kunnia-ryhmän jäsenet ovat keskenään tasa-arvoisia.

Kunniaa on pidetty myös laajemman ihmisryhmän yksilöille kuuluvana oikeutena, jolloin kunnia voidaan ymmärtää oikeutena, jos kolme perusehtoa täyttyy. Ensinnäkin kunnian voi selvästi menettää. Toiseksi kunnian säilyttämiseksi pitää noudattaa tiettyjä sääntöjä yhteisön niin sanotun kunnia-ryhmän, joka on tässä tutkimuksessa analyttisellä tasolla sotureiden kunnia-ryhmä, sisällä. Kolmanneksi tällä kunnia-ryhmällä on oltava kielenkäytössään ainakin yksi sana tai lausuma, johon vedotaan toistuvasti kun jotain

⁵⁵ Elias, s. 93; Delblanc 1965, s. 13.

yksilön kunniaan liittyvää oikeutta loukataan. Tässä tutkimuksessa näitä ovat kunnia ja useat siihen liittyvät adjektiivit, jotka esitetään lähteitä ja metodologiaa käsittelevässä alaluvussa 2.3. Kunniaa on luonnehdittu myös symboliseksi pääomaksi.⁵⁶ Se liittyy esimerkiksi siihen arvonantoon, jota kunnian avulla saadaan muilta ihmisiltä. Tällöin kunnialla on käyttöarvoa ihmisten välisissä suhteissa.

Kunniaa voidaan tässä laajemmassa merkityksessä pitää kaikkien vapaiden yksilöiden, tutkitulla aikakaudella vapaiden miesten, (etu)oikeutena. Tässä mielessä vapaalla yksilöllä on subjektiivinen muista yksilöistä vapaa kunnia, eikä hän ole pelkästään muiden yksilöiden tai ryhmän kunniaan liittyvä objekti. Hänellä on siis selkeästi tunnustettu asema yhteisössä, mikä oikeuttaa hänet tietynlaiseen käyttäytymiseen, sekä vastaanottamaan tietynlaista käytöstä.

Vaikka karoliiniarmeijassa oli upseereillakin esimiehensä ”isäntänään”, olivat saman rykmentin kapteenit ja luutnantit esimerkiksi kunniaan liittyvissä asioissa tasa-arvoisia. Alempienkaan upseereiden ei tarvinnut sietää henkilökohtaisia loukkauksia ylempien upseereiden taholta. Siten he saattoivat esimerkiksi tapella tai kaksintaistella keskenään. Kaksintaisteluissa osapuolten tuli olla samanarvoisia, toisin sanoen samaan kunnia-ryhmään kuuluvia. Tässä kunnian merkityksessä esimerkiksi vaimoilla, lapsilla tai palvelusväellä ei ollut sellaista persoonallista kunniaa, vaan he olivat aina isäntänsä tai puolisonsa kunnian objekteja.⁵⁷ Tähän perustuvat esimerkiksi kunniamurhat.

Laajin merkitys kunnialle oikeutena voidaan lopulta antaa tulkitsemalla kunnia kaikkien yksilöiden oikeudeksi.⁵⁸ Kaikilla ihmisillä on kunnian tunnetta, ja kaikki ihmiset tuntevat kunnian henkilökohtaisena alueena, jota kukaan muu ei saa epäoikeudenmukaisesti loukata. Tätä kunnian tunnetta voinee pitää yhtenä länsimaisen yksilön vapauksia korostavan kulttuurin perustana. On kuitenkin huomioitava, että myös esimoderneissa yhteisöissä jokaisella ihmisellä oli oikeus nauttia kunniansa loukkaamattomuutta, eli arvonsa ja asemansa mukaista kohtelua.

⁵⁶ Henderson 1994, s. 145–146. Matikainen 2002, s. 96.

⁵⁷ Katso esimerkiksi käsityöläisten kunniaista Lindström, 1994, s. 535–541.

⁵⁸ Esimerkiksi Lidman 2002, s. 263.

Nykytutkimus pitää täten kunniaa arvona, joka koskee kaikkia historiallisia säätyjä, ei vain aatelia tai yläluokkaa. Historioitsijan on kuitenkin kiinnitettävä huomionsa siihen, että esimodernilla ajalla nimenomaisesti vain aatelistoa ja sotureita kutsuttiin ”kunnian säädyksi”.⁵⁹ Useat tutkijat ovat lisäksi todenneet soturi-ihanteiden ja miehuullisuuden välisen selkeän yhteyden jopa modernin historian ajalla. Soturi oli todellisen miehisyuden mittapuu ja toimimalla soturi-ihanteiden mukaisen urheasti mies sai osakseen arvonantoa niin siviili- kuin sotilasyhteisöissäkin.⁶⁰ Voidaankin tulkita kunnialla olleen erityisen vahva merkitys nimenomaan sotureiden keskuudessa.

Kunnia oikeutena voidaan siis nähdä moniportaisena. Toisaalta kunnia oikeutena oli kaikilla, mutta sen monivivahteisuus ja suhde ihmisen itsensä ja hänen ympäristönsä mieltävään arvoon ja osaan tässä maailmassa korostui, mitä korkeammassa asemassa hän yhteiskunnassa oli. Voidaan ajatella, että esimodernissa yhteiskunnassa kuninkaalla oli eniten kunniaa, sen jälkeen aatelisilla, upseereilla muiden säätyjen edustajilla, vapailta miehillä ja lopulta kaikilla ihmisillä.

Tässä mielessä kunnia oikeutena liittyi kunniaan tavoitteena (kunnia 2) siten, että yksilö saattoi hankkia itselleen lisää kunniaa (kunnia 2:a), mutta tällöin hänellä oli enemmän puolustettavaa (kunnia 1:ä). Yksilö saattoi siis elämänsä aikana vaikuttaa siihen kunniansa määrään, jota hänellä oli oikeus nauttia. Toisaalta syntyperä vaikutti olennaisesti siihen, missä määrin hänellä oli kunniaa (kunnia 1:ä). Kunnia oli herkkyytensä takia siis ikään kuin kaksiteräinen miekka. Se oli symbolista pääomaa, joten kunniaa oli hyötyä mitä enemmän kunniaa oli, mutta tällöin sitä oli myös useammissa yhteyksissä puolustettava. Tässä mielessä kunniaa oikeutena voidaan nimittää negatiiviseksi tai horisontaaliseksi kunniaksi, sillä se ei voinut kasvaa, vaan sen saattoi ainoastaan menettää. Esimodernin ajan Euroopassa tällainen erityinen herkkyy

⁵⁹ Wirilander 1974, s. 66–67.

⁶⁰ Perlestam 2004, s. 63.

loukkauksia kohtaan loi pysyvän varuillaanokulttuurin, johon kuului monimuotoinen, aina rituaalisen elementin omaava väkivaltainen käyttäytyminen.⁶¹

Kunnia voidaan nähdä myös tavoitteena (kunnia 2), jota voidaan nimittää myös maineeksi tai glooriaksi. Kunnia voidaan nähdä tavoitteena silloin, kun se esimerkiksi soturikunnian mukaisesti nähdään elämän korkeimpana tavoitteena ja päämääränä. Tällöin yksilö sitoutuu toiminnassaan kunnian ja gloorian hankkimiseen Jumalan, kuninkaansa, isänmaansa ja sukunsa kunniaksi sekä omaksi kunniakseen. Tätä tavoitteellista kunniaa, eli glooriaa ja mainetta, voidaan nimittää myös positiiviseksi tai vertikaaliseksi kunniaksi⁶², sillä se voi kasvaa ja sitä voi hankkia aina lisää kunniakkailla teoilla. Käsitys siitä, mikä on kunniallista, on kulttuurisidonnaista, mutta sotamenestystä on pidetty lähes kaikissa kulttuuripiireissä kunniakkaana. Tämän tavoitteellisen kunnian yhteys sankaruuteen on ilmeinen. Kunnian tavoittelu onkin sotureiden elämässä ainutlaatuinen piirre, joka erotti heidät muista aikakauden ihmisistä. Vain soturi saattoi olla sankari.

Soturin maailmankuvaan poikkesi erityisesti muista ihmisistä suhtautumisessa kuolemaan. Soturi sai kunnian ja sankarimaineen palkaksi siitä, että hän vaaransi henkensä taistelukentällä. Tämä koski erityisesti säätyläistaustaisia sotureita, jotka olivat periaatteessa siis omasta halustaan taistelukentillä. Tavallinen rivimies oli pakotettu sotimaan, eikä hän ollut tehnyt valintaa, joten hän ei siinä mielessä ollut sankarillinen. Tilannetta voinee verrata siihen, kuinka rikasta pidetään jalona hänen luopuessaan omaisuudestaan, kun taas alun perin köyhä on vain köyhä, koska se on hänen alkuperäinen osansa tässä maailmassa.

Kunnian hankkiminen on kuitenkin periaatteessa, ei kuitenkaan aina käytännössä, jyrkästi ristiriidassa muiden elämän tavoitteiden, kuten varallisuuden ja lasten hankkimisen sekä pitkän iän kanssa. Kunniaa tavoitteena tulee pitää ennen kaikkea jälleen ihanteena, jollaisen mukaisena soturi pyrki esittämään toimintansa. Tosin missään nimessä ei tule

⁶¹ Frevert 1994, s. 9–12; Peltonen 2003, s. 2–16, 35–36; Blok 2001, s. 103–114.

⁶² Katso Peltonen 2003. s. 35.

väheksyä tämänkaltaista idealismia. Soturi saattoi antaa myös todellisuudessa henkensä soturikunnian edellyttämällä tavalla.⁶³

Kahden edellä esitetyn kunnian yksilölähtöisen merkityksen lisäksi kiinnitetään tässä tutkimuksessa erityishuomio kunnian yhteisölähtöiseen muotoon, kunniaan rakenteena (kunnia 3), tarkemmin kunnian luonteeseen yhteisön sisään ottamisen, sisällä pysymisen ja ulos sulkemisen järjestelmänä. Tässä mielessä kunnia liittyy yksilön ja yhteisön väliseen vuorovaikutukseen, jolloin yksilön osa määrittyi yhteisössä hänen kunniansa kautta. Yksilö oli yhteisönsä tunnustettu (kunniallinen) jäsen niin kauan kun hänen kunniansa oli tahraton. Tässä mielessä kunnialla tarkoitetaan siis yhteisön yksilölle antamaa ”leimaa”. Toisaalta yksilön oma käsitys kunniastaan, eli omasta arvostaan, asemastaan ja merkityksestään (kunnia 1), määrittyi yhteisön ja yksilön vuorovaikutuksen välisessä kentässä. Samoin se, mikä oli kunniallista tavoitteellisessa mielessä (kunnia 2) määrittyi myös tässä kentässä. Yksilö koki itsensä kunnialliseksi, kun hän toimi elämässään yhteisönsä normiston, toisin sanoen kunniaakoodiston/kunniakoodeksin ja sen tarjoamien roolimallien mukaisesti. Yksilön oma käsitys kunniastaan oli siis vahvasti sidoksissa yhteisöllisyyteen.⁶⁴

Erityisesti kunniaan on kiinnitettävä huomiota sisällä pysymisen järjestelmänä. Mikäli kunniaista puhutaan vain sisään ottamisen ja ulos sulkemisen järjestelmänä, saatetaan kunniaista luoda kuva liian passiivisena järjestelmänä. Kunnia ja sen mukainen ihmisen asema yhteisössään on kuitenkin jatkuvasti uhattuna ja yksilön on alati teoissaan ja puheissaan puolustettava kunniaansa. Yksilön elämä on tässä mielessä jatkuvaa kunniaan pohjautuvien konfliktien välttelyä.

Kunnia ryhmän ja yksilön käyttäytymistä ohjaavana rakenteena lähtee oletuksesta, että ryhmällä ja sen jäsenillä on jonkinlainen kulttuurisesti rakentunut, tiedostettu ja osin tiedostamaton käsitys ja tunne kunniaista. Tämä tunne näkyy kaikissa teoissa, lausumissa, eleissä ja käyttäytymisessä tiedostetusti ja tiedostamatta luoden siten kokonaisen

⁶³ Katso esimerkiksi Englund 1989(b), s. 179, 212.

⁶⁴ Katso myös Henderson 1994, s. 145–146.

normiston eli kunniakoodiston tai kunniakoodeksin, joka on rakenteellisen kunnian ilmentymä. Kunnia rakenteena liittyy vahvaan yhteisöllisyyteen, jossa korostetaan velvollisuudentuntoisuutta, vastuuta, uskollisuutta ja uhrautuvaisuutta.

Tässä mielessä yksilön elämää kontrolloivat kolme eri rakennelmaa. Näitä ovat olemassa olevat lait ja sota-artiklat, kirjoittamattomat lait eli kunniakoodisto sekä uskonto. Kunniakoodisto, eli yhteisön kirjoittamaton tapalaki, on tietysti kunniaa tutkittaessa keskeisin, mutta myös lait ja sota-artiklat ovat perustaltaan vahvasti kunniasidonnaisia. Uskonto tulee merkittäväksi erityisesti yksilön jumalasuhteen muodossa. Mikäli yhteisö ei kunniaa rikkovia tekoja näkisikään, ei mikään teko jää Jumalalta huomaamatta. Tällöin yksilö vaarantaa taivasuutensa toimiessaan kunnianttomasti.

Kunniakoodisto toimii yksilölle ohjeistuksena ja ideaalimallina, tietynlaisena "tapalakina", siitä, miten yksilön tulee toimia. Tällöin yksilön käyttäytymisen ohjattavuus ilmenee asetettuina esimerkillisinä roolimalleina sekä tavoiteltavina hyveinä ja vältettävänä paheina, joita käsitellään tässä tutkimuksessa jäljempänä. Tällöin yksilön on toimittava kunniakoodiston mukaisesti, mutta ennen kaikkea hänen on esitettävä toimintansa tapalain mukaisena, sillä yhteisöllisessä toiminnassa ratkaisevaa on toiminnan julkisuus.⁶⁵ Täten kunniakoodisto vaikuttaa yksilön käyttäytymiseen ohjaavasti. Ihannemallit vaikuttavat yksilön tekemisiin ennen toimintaa ja itse toiminnassa. Toiminta on myös jälkikäteen saatava vaikuttamaan ihannemallien mukaiselta. Yksilön yhteisösuhteen kannalta kaiken on tapahduttava kunnian mukaisesti, tai oikeammin, kaikki toiminta on saatava näyttämään kunnialliselta.

Mikäli yksilö vain "verhoaa" toimintansa kunnialliseksi, jää yksilölle kuitenkin tietty ongelma. Miten hän pystyy elämään oman itsenäisen kunniantunteensa kanssa, mikäli hän ei koe itse toimintaansa kunnialliseksi, mutta saa sen kuitenkin näyttämään kunnialliselta? Miten tällainen ihminen käyttäytyy? Tämä huomioon ottaen ihmisen rooli ja asema on parhaimmillaan silloin kun hänen kokemuksensa omasta kunniastaan ja yhteisön käsitys hänen kunniastaan ovat mahdollisimman vähän ristiriidassa.

⁶⁵ Vertaa Liliequist 1997, passim.

Täten esimerkiksi soturin on valmistauduttava taisteluun kunniakoodiston mukaisesti, taisteltava kunniallisesti, sekä saatava toimintansa näyttämään jälkikäteisarvioissa kunnialliselta. Symbolisuus ja rituaalisuus ovat tässä keskeisesti läsnä. Kaikessa soturin toiminnassa on aina tietty kulttuurin määrittämä ulottuvuus, jolloin soturin toiminta on aina myös rituaalista ja symboleita käyttävää ja korostavaa. Soturi siis ikään kuin ”näyttelee” soturikulttuurinsa mukaista roolia esimerkiksi taisteluiden alkuvaiheessa tietoisesti sekä tiedostamatta. Tässä rakenteellisessa mielessä kunnia voi kasvaa, mutta sen voi myös menettää. Tällöin yksilö joutuu alati varomaan paheisiin sortumista, esimerkiksi pelkuruuden osoittamista, mutta hän voi myös tavoitella taistelussa kunnostautumista, sankaruutta ja kunnioitusta tovereidensa silmissä.

Koska yksilön kunnian määritti yhteisö, ja yksilön oma käsitys kunniastaan muodostui tässä kentässä, voidaan kunnian yksilölähtöisiä merkityksiä (kunnia 1 ja 2) pitää alisteisena yhteisölähtöiselle rakenteelliselle kunnialle (kunnia 3). Soturihyveiden tavoittelu ja paheiden välttely kuuluivat satureiden kunniakoodistoon yhdeksi osaksi soturin elämän ohjeita. Tässä kunnian merkityksessä yksilön perustila kunniamailmassa oli siis dynaaminen.

Kaikki kunnian merkitykset voidaan hahmottaa yhdistettynä myös metaforana polusta, jota pitkin soturi kulki urallaan ja elämässään. Tällöin soturikunnia hahmottuu yksilön koko elämänkulkua ohjaavana tekijänä, jossa yhteisö on asettanut yksilön kunnian polulle, jolla hän pyrkii kohti polun päässä säkenöivää mainetta ja glorioaa, mutta polku itse on mutkikas ja kapea, paheiden ja houkutusten ympäröimä vaikeakulkuinen reitti. Polulta on kyllä helppo eksyä, mutta sille palaaminen on äärimmäisen vaikeaa.⁶⁶

⁶⁶ Katso kuvateksti.

"Ardua Virtuti Via"

Soturi urallaan "Vaikea miehuuden tiellä". Huomaa kuvan alhaalla paheita symboloivat viiniruukut ja (olut?)tynnyrit. Ylhäällä soturin tavoittelemaa hyveitä kuvastavia militäärisiä symboleja. Nimiölehden Kuparipiirros teoksesta Der soldat, nach dem Sprichwort oder das Lustige Elend in einem Sendschreiben geschildert, (Cleve 1773).

Tässä kappaleessa on käsitelty kunniaa hyvin teoreettisesti. Onkin huomioitava, että karoliinisotureiden todellisuus oli tietysti kaukana hyveellisistä soturiarvoista, joskin tässä maailmassa on nähtävä myös arvoja ja inhimillisyyttä, siinä kuin kaikessa muussakin inhimillisessä toiminnassa. Sotureiden elämää ei tulekaan esittää pelkkänä raadollisena toimintana, jossa ei ole mitään arvoja. Tällainen kuva syntyy helposti kun tutkitaan siviilimaailman asiakirjoja, joissa esiintyy sotilaiden ja siviilien välisiä kiistoja. Tätä ei tule väärin ymmärtää sen väheksymisenä, että tavalliselle rahvaalle sotaväki edusti ihmisveroa ja sotatila kiristyvää verotusta. Kulkeva sotajoukko puolestaan edusti rahvaalle lähinnä liikkuvaa katastrofia.⁶⁷ Tosin on tunnustettava, että sotajoukoista saattoi olla myös hyötyä, esimerkiksi sotajoukolle saatettiin myydä elintarpeita.

Karoliinien elämään liittyvistä lähdeaineistoista onkin mahdollista löytää kunniallisia asioita. Tässä tutkimuksessa on tarkoitus yhdistää tässä luvussa esitelty teoreettinen malli kunnian aikakauden arkitodellisuuteen aikaisempaa tutkimusta kokonaisvaltaisemmin. Yleensä kunniaan viittaaminen on nähty tapauskohtaiseksi, eikä sitä siten ole aina ollut tarkoituksenmukaista eikä edes mahdollista määrittellä tarkasti.⁶⁸ Tässä tutkimuksessa pyritään kuitenkin liittämään kunnia aikaisempaa tutkimusta tarkemmalla määrittelyllä esimodernin ajan arkeen. Tarkoituksena on myös pyrkiä aikaisempaa tutkimusta kokonaisvaltaisempaan synteisiin kunnian merkityksestä esimodernin ajan ihmisten elämässä.

⁶⁷ Esimerkiksi Vilkuna 2005, s. 31–32.

⁶⁸ Matikainen 2002, s. 96.

2.2. Aikaisempi tutkimus

Tässä luvussa on tarkoituksena käsitellä tutkimuskirjallisuutta, joka liittyy jollakin tavalla karoliineihin ja kunnian tutkimukseen. Vain kunniaan liittyvää kirjallisuutta käsiteltiin osin jo teorialuvussa 1.4. ja yleisluontoisemmin sotaan liittyvää kirjallisuutta luvussa 1.3. Lisäksi tässä alaluvussa käsitellään myös sotahistoriallisen tutkimuksen nykytilaa.

Sodan ja kunnian yhteneväisyys on nähty niin itsestään selväksi, ettei sitä ole voitu perinteisesti nähdä suoranaisesti tutkimuskohteena. Esimerkiksi Erkki Kansanahon 1950-luvun tutkimuksessa heränneistä karoliineista pidetään sodan kunniaa tavoittelevaa puolta itsestään selvänä. Kuvauksessaan Kansanaho toteaa karoliineista muun muassa, että ”huolimatta siitä että he olivat sotilaita ja halusivat myös sotilaina pysyä, he joutuivat toimimaan Jumalan palvelijoina opetus- ja sielunhoitotyössä. Kunnan satureina he täyttivät tämänkin velvollisuutensa esimerkillisellä tavalla”.⁶⁹ Kansanaho pitää siis lähtökohtaisesti heitä kunnian miehinä. Kunnia on hänen tutkimuksessaan mielletty siis problematisoimattomaksi itseisarvoksi.

Aikaisemmassa tutkimuksessa sotahistorioitsija J. O. Hannula nimeää teoksessaan ”Napuen taistelu” ylipäällikkö Karl Gustav Armfeltin taistelupäätökseen vaikuttaneita kunniaan liittyviä asioita ”psykologisiksi tekijöiksi”. Myös Kaarlo Wirilander huomioi tutkimuksessaan ”Suomen upseeristo 1700-luvulla” soturikunnian olemassaolon. Wirilander puolestaan nimeää upseereiden keskinäiset riidat ”psykologisiksi eturistiriidoiksi”.⁷⁰ Wirilander eläytyy myös menneen ajan arkeen ja ”yleisesti omaksuttuihin katsomus ja suhtautumistapoihin”⁷¹, mutta jättää kunniaan perehtymisen vähälle todeten, että ”vain harvoin ovat tosin ryhmäkunnian vaikutukset saaneet aikaan selviä ilmitapauksia, ja vielä harvemmin niistä on jäänyt näkyviä merkkejä asiakirjoihin ja kirjallisuuteen, mutta potentiaalisena tekijänä on sotilaallisen kunniavaatimuksen sosiaalinen merkitys ollut sitäkin merkittävämpi”.⁷² Wirilander näkee siis jo

⁶⁹ Kansanaho 1950; s. 140.

⁷⁰ Wirilander 1950; s. 161; Hannula 1929, s. 39.

⁷¹ Wirilander 1974, s. 11.

⁷² Wirilander 1950, s. 98–99.

soturikunnian olemassaolon, mutta luonnehti sitä passiivisluontoisesti potentiaalisesti tekijäksi. Wirilanderin sosiaalinen katsaus 1700-luvun sotilaiden elämään on kuitenkin niin perusteellinen, että sitä on käytetty laajasti tämän tutkimuksen kontekstualisoinnissa.

Karoliineja on tutkittu Suomessa myös jopa itse kunnian tähden. Eirik Hornborg kirjoitti 1950-luvulla teoksensa ”Karoliini Armfelt ja kamppailu Suomesta Ison vihan aikana.” venäläisten jalkoihin jääneiden suomalaisten kunnian puolustukseksi, sillä ruotsalaisessa historiantutkimuksessa oli todettu suomalaisten antautuneen venäläisten ikeeseen suhteellisen helposti suuren Pohjan sodan aikana.

Hornborg itse kertoo kiinnostuksensa Karl Gustav Armfeltin ”synkän suuremmoiseen uraan” heränneen Armfeltin kirjoittaman Isonkyrön taistelun jälkeisen ensimmäisen selostuksen niukkasanaisten tyylistä. Tämä selostus on Hornborgin mukaan tyyni kirjoitus, jossa ei selitellä eikä puolustella taistelussa kärsittyä murskatappiota vaan todetaan tehtävän olleen yksinkertaisesti liian ylivoimaisen. Tutkijaa ihastuttaa selostuksesta huokuva ”henkinen voima, ylevämielisyys ja korulauseista piittamaton uskollisuus, jotka kohottavat hänet sotakumppaniensa yläpuolelle”.⁷³ Hornborg pitää Armfeltia siis suoranaisena karoliinisen ajan miehisen voiman, uskollisuuden ja kunniallisuuden ruumiillistumana.

Hornborg nostaa Armfeltin kuvaamaan myös koko Suomen kansaa, joka tutkijan esittämän kuvan mukaan taisteli äärimmäisissä vaikeuksissa ylivoimaista vihollista vastaan hylättynä ja joka ”uskollisesti, sankarillisesti ja kärsivällisesti seisoj paikallaan, kunnes vihdoon valtakunnan pulaan jättämänä, verensä kuiviin vuodattaneena ja loppen köyhtyneenä sortui”.⁷⁴ Kirjan teksti on useissa kohdin tyyliään siis hyvin tunteisiin vetoavaa.

Täten varhaisempi tutkimus on pitänyt kunniaa itsestään selvänä ohimennen mainittavana sotaan liittyvänä ilmiönä, johon ei ole perehdytty lainkaan. Kun sitä on taas tutkittu, on

⁷³ Hornborg 1955; s. 5–6.

⁷⁴ Hornborg 1955; s. 8–9.

tutkimuskohteena ollut ihmisten kunnian tunnetta luonnehdittu psykologisiksi tekijöiksi. Kunniaa ei siis ole ryhdytty tarkemmin määrittelemään. Se että 1900-luvun alkupuoliskolla tutkittiin suhteellisen paljon sotaa, kertoo siitä, että tällöin vielä koettiin sodan kulttuurinen merkitys paljon keskeisemmäksi kuin nykyään. Maailmansotien, maailmansotien välisellä ja toisen maailmansodan jälkeisellä ajalla eläneiden tutkijoiden oma sotakokemus näkyi tutkimuksessa.

Koska kunnia itsessään on mielletty mielekkääksi ja kiinnostavaksi tutkimuskohteeksi vasta hiljattain, kertonee se yhteiskunnallisesta muutoksesta ja myös nykyajan toisenlaisesta suhtautumisesta kunniaan, jopa eräänlaisesta kunniattomuudesta. Vasta kun kunnia on nähty nykyajasta poikkeavana ajattelumallina, on se alettu ymmärtää mielekkääksi tutkimuskohteeksi. Joka tapauksessa kunnia hyväksytään nykyään yleisesti esimodernin ajan ihmisten elämään keskeisesti vaikuttaneeksi tekijäksi. Humanistisessa tutkimuksessa kunnia on mielletty erityisesti 1990-luvulta alkaen tärkeäksi tutkimuskohteeksi.⁷⁵ Kunnia ihmisen toiminnan vaikuttimena on huomioitu ensimmäisenä rikoshistoriallisessa tutkimuksessa. Jo tällöin huomioitiin sotilaiden korkea osuus kunniaan liittyvissä väkivaltatapauksissa.⁷⁶

Karoliineja ja heidän miehuullisuuttaan ja kunniaa on tutkittu jossain määrin 2000-luvulla Ruotsissa. Nämä artikkelit ovat kuitenkin perustuneet suppeahkoon ja lähinnä painettuun lähdeaineistoon.⁷⁷ Soturiuden osuus on tullut ilmi laajemmin tutkitussa esimodernin ajan maskuliinisuudessa. Soturiutta onkin pidetty kulttuurisesti todellisen miehisyuden mittapuuna ja toimimalla soturi-ihanteiden mukaisen urheasti mies on saanut osakseen arvonantoa niin siviili- kuin sotilasyhteisössä.⁷⁸ Maskuliinisuuden tutkimus lähtee kuitenkin pitkälti nykyajan käsittein liikkeelle. Tutkimusta, jossa miehisyyttä on tutkittu

⁷⁵ Henderson 1994, passim; Blok 2001, passim; Matikainen 2002, passim; Eilola 2003, passim; Collstedt 2007, passim.

⁷⁶ Matikainen 2002, passim; Hassan-Jansson 2002, s. 58–79; Karonen 1999b, passim; Liliequist 1999, passim; Matikainen 2000 (toim.), passim.

⁷⁷ Karlsson 2001, passim; Marklund 2006, passim; Perlesta 2004, passim.

⁷⁸ Perlesta 2004, s. 63.

nimenomaan miesten yhteiskunnallisen määräävän aseman näkökulmasta, on myös kritisoitu Ruotsissa.⁷⁹

Kuten edellä on jo todettu, tulisi esimodernia aikaa ensisijaisesti tutkia aikakauden omin käsittein ja heidän maailmankuvaansa kunnioittaen ja ymmärtäen. Täten onkin hedelmällisempää ja tutkimuskohteiden kannalta oikeudenmukaisempaa puhua sotilaita tutkittaessa kunniaista, sekä ymmärtää sotakokemusten keskeisyys heidän maailmankuvalleen. Magnus Perlestam on huomionnut karoliinien päiväkirjoja lähdeaineistona käyttämässään artikkelissaan soturiarvojen kulttuurisidonnaisuuden, taistelutaktiikan ja urheuskäsitteiden yhteyden sekä taistelukokemuksen keskeisyyden karoliinisotureiden elämässä.⁸⁰

Uuden ajan alun miehistä konfliktikulttuuria on tutkittu erityisesti 1990- ja 2000-luvuilla runsaasti, mutta tällöin tutkimusta ei ole kuitenkaan tehty kokonaisvaltaisesti, vaan ainoastaan pienien yksittäisilmiöiden kautta. Tällöin konfliktikulttuuria tutkittaessa on kokonaan omaksi tutkimustraditiokseen muodostunut kunniaan liittyvän väkivallan hienostuneimman rituaalisen muodon, kaksintaisteluiden eli duellien, tutkimus. Aatelissäätöisiä kaksintaistelijoita tutkittaessa on huomioitu sotilashenkilöiden korkea osuus tapauksissa, mutta ei ole tarkemmin keskitytty siihen, mistä tämä johtuu.⁸¹ Näissä tutkimuksissa ei sodan ja taistelukokemuksen vaikutusta ole tosiasiallisesti huomioitu, vaan sotilaita on tutkittu siviilimaailman ehdoin. Onkin ymmärrettävä paremmin uuden ajan alun kaksintaistelijoiden maailmankuvan taistelukeskeinen luonne.

Esimerkiksi Christopher Collstedtin väitöskirjan ”Duellanten och rättvisan. Duelbrott och synen på manlighet i stormaktsväldets slutskede” alussa kuvataan vuonna 1722 pistoolein suoritettua kaksintaistelua, jossa kaksi upseeria lähestyivät toisiaan kohti marssien ja vuorotellen laukauksia ampuen.⁸² Tämän kuvauksen analysoinnissa on jäänyt

⁷⁹ Larsson 2005, s. 133–134.

⁸⁰ Perlestam 2003, passim; Vertaa Keegan 1976, passim.

⁸¹ Frevert 1995, s. 36–84; Peltonen 2003, passim; Kiernan 1989 passim; Roth 1999, passim; Collstedt 2007, passim.

⁸² Katso Collstedt 2007, s. 11.

huomioimatta kaksintaistelun lineaaritaktiikan mukainen kenttätaistelua jäljittelevä luonne. Tässä on huomioimatta jäänyt myös, että monet kaksintaistelijat olivat olleet useissa kenttätaisteluissa aikaisemmin, joten suojatta eteneminen kohti vihamielistä ampujaa oli tuskin heille uusi kokemus.

Kaksintaistelututkimusten ongelmallisuus piilee myös siinä, että miehisen soturiarvoihin perustuvan kulttuurin tutkimus on työstetty ainoastaan tähän yhteen, joskin hyvin ilmeiseen muotoon. Duellit olivat kuitenkin vain yksi miehisen kunniaan liittyvä kulttuurimuoto. Vaikka duellitutkimuksissa usein paljastuukin hyvin mielenkiintoisella tavalla sotureiden konfliktikulttuuri, ei näitä tapauksia esiintynyt kuin harvoin. Ruotsissa viranomaisten tietoon tuli aikavälillä 1700–1740 noin sata kaksintaistelutapausta, mikä tarkoittais noin kahta tapausta vuodessa.⁸³ Näiden lisäksi on tosin huomioitava, että lukuisat kaksintaistelut eivät liene tulleet viranomaisten tietoon.⁸⁴

Kaksintaistelut ovat kuitenkin vain pieni ilmiö verrattuna siihen, kuinka useat soturit olivat kokeneet varsinaisia taisteluita. Miehisen kunnian olemassaolo onkin sidottava laajempiin yhteyksiin ja ennen kaikkea taistelukentälle. Olihan valtakunta suurvaltakaudella lähes jatkuvasti sodassa ja lukuisat miessukupolvet osallistuivat sotiin ja taisteluihin eri puolilla Pohjois-Eurooppaa. Täten tuntuisi mielekkäämmältä tutkia miehistä kunniaan nimenomaan taisteluihin liittyen, koska näitä sotilaskunniaan koettelevia tapauksia esiintyi lukemattomia määriä. Soturihyveiden koko aikakautta sävyttämää kunniamaa-ilmaa tutkittaessa tulisi lisäksi ymmärtää symbolien ja kuvallisten lähteiden arvo lähdeaineistona.

Sotahistoriallisen tutkimuksen tilaa käsittelevässä artikkelissaan Michael Moyar esittääkin vaatimuksen, että sotahistoriallisessa tutkimuksessa on kiinnitettävä huomio siihen, että sen keskeisimpänä kohteena on taisteleminen.⁸⁵ Tältä kannalta onkin ymmärrettävä taisteluiden keskeisyys myös sotilaiden maailmankuvassa. Ymmärrettävä

⁸³ Collstedt 2007, s. 47–63.

⁸⁴ Wirilander 1950, s. 103–104.

⁸⁵ Moyar 2007, s. 226.

on myös, että esimerkiksi soturiarvoja korostavien sota-artiklojen perimmäinen tarkoitus oli turvata sotajoukon taistelukelpoisuus.

Humanististen alojen tutkijoiden onkin vaikea ymmärtää sotilaiden ajattelumaailmaa ja sodan vaikutusta ihmiseen ja länsimaiseen kulttuuriin. Tällöin esimerkiksi sotataidon merkitys sivuutetaan, kun valtakuntien rakentaminen selitetään johtuneeksi pelkästään hallinnon tehokkuudesta ja taloudellisista resurssien käytöstä. Resurssit ovat toki taustatekijänä myös sotakentillä menestymiseen, mutta suurvaltojen rakentamiseen ei riitä pelkästään taloudelliset resurssit ja hallinnollinen tehokkuus. Dynaamisella laajentumishaluisella valtiolla tulee olla myös tehokas sotakoneisto, mikä puolestaan edellyttää soturiarvoja ylläpitävää hallintokoneistoa ja armeijaa.

Sotahistoriaa tutkivien sotilashenkilöiden puolestaan on usein vaikeaa ymmärtää tutkitun aikakauden yksilöiden toiminnan kulttuurisidonnaisuus laajempaan aikakauden kulttuuriin. Sotilaat sortuvatkin usein sijoittamaan itsensä esimerkiksi taistelukentälle. Tällöin he pohtivat, miten kussakin tilanteessa tulisi toimia.⁸⁶ Tämä eläytyvä lähestymistapa onkin sinänsä hyväksyttävää, mutta se johtaa kuitenkin ongelmiin, mikäli entisajan sotilaiden toiminnan kulttuurisidonnaisuutta ei oteta huomioon. Lisäksi tutkija on itse sidonnainen oman kulttuurinsa mukaiseen ajattelutapaan.

Sotalaitosta tai sotilaita jollakin tavalla koskeva tutkimus saa usein vastaansa epäilyksiä tutkimuksensa vanhanaikaisuudesta, esimerkiksi rankelaiseen lähdepositivismiin juuttumisesta, tai jopa ylipäänsä sen tieteellisyydestä, jollaisissa epäilyissä sota ja sotiminen käytännössä suljetaan, usein tiedostamatta, inhimillisen toiminnan ulkopuoliseksi alueeksi. Kun sotahistoriallinen tutkimus on tuomittu vanhanaikaiseksi kenraalien ja taisteluiden tapahtumahistoriallisiksi todellisuudelle vieraaksi kuvaukseksi, on se voitu tieteenalana sivuuttaa kokonaan. Tähän leimaan lienee syynä lukuisa suosittu sotahistoriallinen populaari kirjallisuus.⁸⁷ Lisäksi julkisessa keskustelussa on usein toivottu ”uudentyyppistä” sodankäynnin tutkimusta, kun ei ole vaivauduttu perehtymään vanhaan epäkelvoksi tuomittuun tutkimukseen.

⁸⁶ Esimerkiksi Hannula 1929, passim.

⁸⁷ Moyar 2007, s. 225–226.

1960-luvulta alkaen onkin esiintynyt niin sanottu ”new military history” -suuntaus, joka on sanonut edustavansa sodan asettamista sosiaalisiin, kulttuurisiin ja poliittisiin yhteyksiin. ”New military history” -termin käyttö edelleen vielä puoli vuosisataa myöhemmin kertoo, että tämä tutkimusala on jäänyt vieraaksi muiden historian tutkimuksen suuntausten edustajille. Kuitenkin on huomattava, että sotahistoriallinen tutkimus on jo Herodotoksen ja Thukydideen ajoista asti ollut kytkettynä laajempaan sosiaaliseen, taloudelliseen ja poliittiseen kontekstiin.⁸⁸

Moyarin kritiikissä onkin paljon perää, mutta toisaalta sotahistoriallinen tutkimus on edelleen keskittynyt paljon ainakin Suomessa puhtaasti sotilaallisten operaatioiden suorittamiseen.⁸⁹ Tutkimusta tuleekin luonnehtia enemmän sotatieteelliseksi kuin historialliseksi. Tämä onkin jättänyt tilaa sodan ja sotahistorian tutkimukselle humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä tutkimusaloilla. Korostettava onkin, että sotaan liittyvän tutkimuksen olisi pyrittävä tutkimuskysymyksiä laadittaessa siihen, miten sotaa tutkimalla voidaan saavuttaa laajemmasta kontekstista kertovia tutkimustuloksia, jotka muuten ovat vaikeammin havaittavissa tai jotka jäisivät kokonaan havaitsematta.

⁸⁸ Katso myös Moyar 2007, s. 225–228.

⁸⁹ Katso esimerkiksi maanpuolustuskorkeakoulun julkaisusarjoja ja seminaarien sisältöjä.

2.3. Lähteet ja metodi

Historiantutkimukselle lähdeaineiston on oltava se peruspilari, jolle tutkimus rakentuu. Tutkimuksen tosiasialliseen evidenssiin nähden kaikki muu tutkimukseen liittyvä on ainoastaan työkaluja, sillä ainoastaan lähdeaineisto voi tuoda uutta tietoa menneisyyden maailmasta.⁹⁰ Valittu tutkimusmetodi sanelee kuitenkin sen miten ja minkälaiseen lähdeaineistoon tutkimus pohjautuu. Tarkoin valitut tutkimuskysymykset, tutkimuskohteen historiallisen ja teemallisen kontekstin ymmärtäminen ja tarkkaan punnittu teoreettinen viitekehys ovat kuitenkin välttämättömiä työkaluja lähdemateriaalin tulkinnassa.

Miten karoliinien soturikunnia voidaan sitten tutkia konkreettisesti ja miten teoreettisempi käsitys kunniasta voidaan liittää siihen? Tämän tutkimuksen kaksi perustutkimuskysymystä olivat, mistä sotureiden kunniakoodisto koostui ja miten soturikunnia vaikutti käytännössä heidän elämäänsä. Näihin kysymyksiin on pyritty etsimään vastauksia mahdollisimman laajasta lähdeaineistosta. Lisäksi tämän tutkimuksen perustana on väite, että soturikunnia oli keskeinen mentaalinen rakenne karoliinisen ajan Ruotsissa. Tällöin sen voisi olettaa näkyvän lukuisissa eri lähdeaineistoissa.

Asianlaita onkin näin, sillä (soturi)kunnia näkyi vahvasti karoliinisen ajan taiteessa, arkkitehtuurissa ja kuvakielessä. Esimerkiksi vallan omaavat henkilöt suurvalta-ajan Ruotsissa kuvasivat itsensä sotureiksi, jos heillä oli edes jossain määrin sotakokemusta taustallaan. Lisäksi aatelissukujen vaakunat olivat vahvasti militäärisiä. Heraldikassa aatelissukujen tunnuksena oli ritarihypärä, ja vaakunoiden kuva-aiheet olivat usein hyvin militaarisia. Myös aikakauden rakennukset, erityisesti Tukholman ritarihuone ja ylhäisaateliston palatsit, olivat koristeltu militaarisin teemoin.⁹¹

⁹⁰ Katso myös Katajala 1994, s. 68–69.

⁹¹ Katso esimerkiksi Raneke 1990, passim; Sandstedt–Sandstedt–Skoog–Tetteris 2006, passim; Åberg 1976, passim.

"Soturi kunnian Parnassolla"

Soturi militääristen symbolien ympäröimänä pitäen hallussaan saavuttamiensa kunnian symboleja, miekkaa ja komentosauvaa. David von Krafftin teos kenttämarsalkka C. G. Rehnschiöldistä. Teoksesta, Jöran Nordberg, Hwad en christelig soldat är, när Gud honom utrustar, styrcker och hielper... [Carl Gustav Rehnschölds likpredikan], (Stockholm 1723).

Kunniaan viittaavia asioita voi löytää myös lukuisista kirjallisista lähdeaineistoista, mutta kunnian tutkimusta vaikeuttaa sen itsestään selvä osa aikalaisten kaikissa toiminnoissa, jolloin siitä ei juurikaan kirjoiteta. Kukaan ei kirjoita elämästään ”kuinka kunniallisena itseäni tänään pidän” -tyyppisesti. Kun kunniaa kirjoitetaan, tehdään se usein lyhyesti, sillä oletusarvona on, että esimerkiksi kunniaan liittyvät loukkaukset ovat itsestään selviä tapahtumia, joita ei tarvitse perustella erityisemmin. Niinpä niistä ei yleensä kirjoiteta laajemmin kunnia -terminkään tullessa mainituksi. Viitteitä kunniaa löytyy kuitenkin runsaasti. Teksteistä löytyvää kunniaa luonnehditaan tutkimuksessa usein kuitenkin vain aikakauden tavaksi, tyylikeinoksi tai ulkoiseksi muodoksi, jolla ei ole sen kummempaa merkitystä ja jota ei historiantutkimuksessa tarvitse huomioida.

Kuten edellä on jo todettu, tulee kunnia vahvimmin esiin silloin, kun se tulee haastetuksi, ja silloin, kun siihen vedotaan. Karoliinien ajattelun ja elämäntapojen kunniasidonnaisuuteen päästään parhaiten käsiksi tutkimalla lähteitä, jotka ovat syntyneet tällaisessa kontekstissa. Toisaalta heidän elämänsä, ratkaisujensa ja ajattelumalliensa sisältöä voidaan lähestyä heidän toiminnastaan lähdeaineistoihin jääneiden tietojen tulkinnalla. Näissä molemmissa tapauksissa parhaana lähdeaineistona ovat laajasta kirjoitustaidostaan kuuluisien karoliinien itsensä kirjoittamat, tai kirjureiden apua käyttäen kirjoitetut, tekstit. Näistä syntyvää kuvaa sotilaskunniaa on tämän jälkeen verrattava muiden aineistojen antamaan kuvaan kunniaa.

Tästä syystä tutkimuksen lähdeaineistoksi on valittu upseereiden vuoden 1723 valtiopäiville kirjoittamat memoriaalit (memorial), jotka olivat valtiopäiville ja aatelissäädylle kirjoitettuja muistutuksia tai valituksia, sijoitteludeputaation tuottamat aineistot sekä aatelissäädyn pöytäkirjat. Näiden lisäksi tutkimuksessa käytetään karoliinien kirjoittamia päiväkirjoja, sekä muutamia upseereiden kirjoittamia taistelupäiväkirjoja ja selontekoja. Normatiivisena aineistona käytetään Kaarle XI:n sota-artikloja liitteineen, Julius Richard de la Chapellen kirjoittamaa sotilaiden harjoitusopasta sekä vuoden 1723 valtiopäiväpäätöksiä. Muita normitason lähteitä ovat lähinnä sotapropagandaksi tulkittavat aineistot. Tällaisia aineistoja ovat esimerkiksi ruumissaarnat, aateliskirjeet, taisteluvuorot ja taistelukertomukset. Koska

lähdeaineistoihin on jäänyt vain sirpaleita ihmisten suoranaisestä ajattelusta, on monipuolisen ja laajan empirian keräyksen ja analysoinnin oltava keskeisessä asemassa ihmisen maailmankuvan tutkimuksessa.

Tutkimuksen ensisijaiseksi lähdeaineistoksi on valittu Ruotsin valtionarkistossa säilytettävät vuoden 1723 valtiopäiväasiakirja-aineistot, jotka sisältävät karoliiniupseereiden kirjoittamia memoriaaleja sekä upseereiden sijoitteludeputaation tuottamia sotilaita koskevia pöytäkirjoja ja mietintöjä. Tämän aineiston laajuus kertoo siitä, kuinka merkittävä asia upseereiden virkasijoittelu vuonna 1723 oli, sillä sijoitteludeputaation tuottamaa aineistoa on nidemäärällä laskettuna yhtä paljon kuin kaikkien valtiopäivien muiden deputaatioiden yhteensä.⁹²

Tämä memoriaaliaineisto on painamatonta, yleensä kirjureiden kirjoittamaa aineistoa, jota on yhteensä viertosisivut mukaan lukien noin 8200 sivua 10 eri niteeseen sidottuna⁹³. Memoriaalit ovat jaoteltu seitsemään niteeseen osastoittain 40 eri rykmentin tai muun osaston mukaan.⁹⁴ Lisäksi kolmen niteen memoriaalit on jaoteltu osioihin, memoriaalit jotka eivät kuulu mihinkään tiettyyn rykmenttiin, varrontaupseereiden (expectant) memoriaalit sekä eläkkeen saaneiden upseereiden memoriaalit.⁹⁵ Sijoitteludeputaation pöytäkirjojen (placeringsdeputations protocoll) mukaan deputaatio oli vastaanottanut käsittelyyn 950 upseerin virka-anomusmemoriaalia (supplique).⁹⁶ Sijoitteludeputaation pöytäkirjat sisältävät noin 1550 sivua aineistoa⁹⁷.

Lisäksi sijoitteludeputaation mietintöjä löytyy noin 200 sivua kaikkien deputaatioiden mietintöjä sisältävästä niteestä (deputations betänckande).⁹⁸ Tämän aineiston lisäksi on tutkimuksessa käytetty yhtä oikeusdeputaatioissa käsiteltyä mietintöä (justitiedeputation).⁹⁹ Aineisto on kuvattu kokonaisuudessaan Riksarkivetissa syksyn 2005 ja kevään

⁹² RA, Frihetstidens uthskottshandlingar 1719–1772, Förteckning.

⁹³ Niteet R2444–R2450, R2452–R2454.

⁹⁴ Katso liite 7.

⁹⁵ Niteet R2452–R2454.

⁹⁶ Placeringsdeputations protocoll, R 2451, s. 613–714.

⁹⁷ Nide R2451.

⁹⁸ Nide R2467.

⁹⁹ Nide R2433.

2007 välisenä aikana, joten sitä on käyty läpi etupäässä digitaalisten kuvien pohjalta. Aineistoa on käyty läpi myös paikan päällä arkistossa sekä suomalaisten rykmenttien osalta Suomen historian perustutkimustoimikunnan mikrofilmeiltä.¹⁰⁰

Memoriaaleja on luettu aluksi kokonaisia memoriaaleja jäljentämällä, jolloin on muodostunut yleiskuva memoriaalien sisällöstä. Tämän jälkeen on keskitytty tutkimuksen kannalta oleellisiin osiin memoriaaleissa, joiden pohjalta on tehty muistiinpanoja. Suomen historian perustutkimustoimikunnan kuvaamien suomalaisten rykmenttien upseerien memoriaaleista on olemassa konseptihakemisto, josta ei ole kuitenkaan ollut juurikaan hyötyä. Riksarkivetin alkuperäisaineiston käyttöön ei ole ollut apuna hakemistoja.

Monet memoriaalit oli kirjoitettu yhdenmukaisella kauniilla ja selkeällä käsialalla, jotkut tosin hyvin suttuisellakin. Tästä voidaan päätellä, että yleensä, joskaan ei läheskään aina, näiden kirjoittamisessa käytettiin kirjureita. Kirjureiden käyttö lienee yhdenmukaistanut memoriaalien ulkomuotoa ja kaavamaistanut sisältöä. Asiasisällöllisesti niissä esiintyy kuitenkin myös suuria eroavaisuuksia. On huomioitava, että upseerit olivat laajalti kirjoitustaitoisia ja yhteiskunnalliselta asemaltaan kirjureita ylempiä. Siten heidän suhteensa kirjureihin ja heidän käyttämiseensä oli tyystin erilainen kuin esimerkiksi yleisesti lukutaidottoman rahvaan.¹⁰¹ Lisäksi näyttää siltä, että korkeampiarvoisten upseereiden memoriaalit ovat yleisesti pidempiä kuin alempiarvoisten upseereiden. Tämä lienee ollut arvovaltakysymys ja/tai taloudellinen resurssikysymys. Memoriaaleja tekivät kuitenkin kaikkien eri arvoasteiden upseerit vänrikeistä kenraaleihin.

Memoriaalit on koottu siten, että ne muodostavat tapauskohtaisen kokonaisuuden. Yksi kokonaisuus saattaa sisältää useita saman upseerin kirjoituksia. Yleensä memoriaali on noin 3-10 sivua pitkä kirjoitus. Tämä varsinainen kirjelmä on usein upseerin kirjoittama valitus menetetyn viran johdosta, tai se on puolustus nykyisen viran säilymisen puolesta. Kirjelmässä upseeri perustelee viran kuulumista itselleen, uraansa, taloudelliseen tilaan, perheensä elatukseen, palvelusvuosiinsa eli virkaikään, tai ansioihinsa vedoten.

¹⁰⁰ Katso liite 8.

¹⁰¹ Vertaa Katajala 1994, s. 66–67.

Mielenkiintoista on, että näihin vedotaan hyvin lyhyesti ja kaavamaisesti, mutta nimen omaan kunniallisiksi tulkittavista asioista saatetaan kirjoittaa laajemmin. Upseeri ei siis voinut sijoitteluun vaikuttaakseen valittaa taloudellista tilaansa laajalti, mutta hän saattoi puolustaa loukattua kunniaansa perusteellisemmin. Tämäkin tehtiin yleensä hienovaraisesti ja epäsuorasti, välillä tosin hyvinkin suorasukaisesti. Upseerit kirjoittivat monissa tapauksissa ansioihinsa kyvykkyhteensä ja kunniantuntoon vedoten siitä, miksi juuri kirjoittajan kuului saada virka.

Memoriaaleissa on usein myös upseerin laatima ansioluettelo (meritförteckning) virkauraltaan. Näiden sisältö on varsinaisen memoriaalin lisäksi tutkimuksen kannalta keskeinen. Lisäksi memoriaalit sisältävät myös muita liitteitä, usein jäljennettyjä kopioita (merkitty asiakirjoihin Copia-merkinnällä) vanhemmista asiakirjoista, jotka ovat jollain tavalla liittyneet asiaan. Usein nämä ovat upseereiden virkanimityskirjoja sekä esimiehien kirjoittamia mainetodistuksen luontoisia puoltolauseita. Esimiesten puoltolauseita on myös käytetty tässä tutkimuksessa.

Memoriaaleja luettaessa niistä on havaittavissa melko pian peruskaava, jonka mukaan niitä kirjoitettiin. Asiasisällöllisesti memoriaalit olivat hyvinkin erilaisia. Ne saattoivat olla kunnian suhteen neutraaliin sävyyn kirjoitettuja, kunnian puolustuksessaan hyvinkin tulisia tai hienovaraiseen sävyyn tehtyjä hillitysti omiin ansioihin vetoavia kirjoituksia. Tämän tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta ne ovat jaoteltavissa kolmeen eri luokkaan.

Ensimmäisenä luokaksi voidaan katsoa memoriaalit, joista puuttuu selkeästi loukatun kunnian puolustaminen ja siten kunniantuntoon vetoaminen. Niissä ei myöskään mainita laajempia toimintakuvauksia tai mitään erityisiä meriittejä, jotka kertoisivat soturikunnian sisällöstä, siitä mitä pidettiin kunniallisena. Tämän kaltaisia memoriaaleja on hieman yli puolet aineistosta. Niiden pituus saattaa vaihdella runsaastikin muutamasta sivusta yli kymmensivuisiin, mutta yleensä ne ovat lyhyitä.

Tämän luokan memoriaaleissa ei ole varsinaisesti kunniaan vetoamista, vaikka niissä kunniaa usein sivutaankin. Tämä voidaan tulkita siksi, että kunnian kannalta ”perusmemoriaalin” kirjoittaneet upseerit kokivat, että heitä kohdeltiin virkasijoittelussa tasapuolisesti eli samalla tavalla kuin vertaisiaankin. Tällöin palvelus alemmalla jakopalkalla saattoi olla hyväksyttävissä. Näissä tapauksissa upseeri saattoi taktisesti hakea vaikka kapteenin jakopalkkaista virkaa, vaikka hän tosiasiallisesti puolusti olemassa olevaa luutnantin jakopalkkaista virkaansa. Upseeri ei siis ryhtynyt tosiasiallisesti valittamaan kohtelustaan muulloin kun tapauksissa, joissa hän koki tulleen väärin kohdelluksi. Yleensä se tarkoitti käytännössä sitä, että he kokivat tulleen kohdelluksi vertaisiaan huonommin.

Toisena luokkana voidaan pitää memoriaaleja, jotka eivät sisällä kunnian puolustamista tai laajempia toimintakuvauksia, mutta niissä mainitaan kuitenkin lyhyesti ansioita, joita voidaan pitää kunniallisina. Niissä saatetaan käyttää lyhyesti kunniasidonnaista ilmaisua, tai ne saattavat sisältää lyhyitä kunniaan liittyviä toimintakuvauksia. Tällaiset memoriaalit ovat yleensä lyhyitä, 1–4 sivua pitkiä. Niiden osuus aineistosta on noin kolmasosa.

Kolmantena luokkana ovat memoriaalit, jotka ovat vahvasti kunniasidonnaisia. Näiden memoriaalien pituus voi vaihdella kolmesta sivusta yli kymmensivuisiin, mutta niissä on runsaasti pitkiä tekstejä. Ne on kirjoitettu tilanteessa, jossa upseeri on selkeästi kokenut olevansa uhatussa asemassa ja siten tuntenut kunniansa tulleen loukatuksi. Useissa memoriaaleissa tämä todetaan suoraan. Juuri tämä loukkaavuus tuo kunnian esiin. Niissä vedotaan selkeästi kunniantuntoon ja omiin ansioihin. Kunniansa loukatuksi kokenut upseeri yritti ajaa asiaansa memoriaaleissa sijoitteluun liittyvin perusargumentein, mutta sen lisäksi voimakkaalla kunniantuntoon vetoamisella. Tällaiset memoriaalit paljastavat sen, miten kunniaa käytettiin eli mikä oli soturikunnian käyttöarvo käytännössä. Tällaisia memoriaaleja on noin kahdeksasosa aineistosta.

Ne memoriaalit, jotka varsinaisesti kertovat soturikunniasta, ovat siis vähemmistönä aineistossa. Vaikka ne ovatkin edustavinta lähdeainesta ei tutkimus voi rajoittua

ainoastaan niihin. Myös luokan kaksi memoriaaleista, jotka sivuavat kunniaa vain ohimennen, on löydettävissä esimerkiksi toimintakuvausten kohdalta ainesta, joka valaisee kunniamailman sisältöä. Tällöin lyhyetkin memoriaalit saattavat paljastaa kunniasidonnaisia seikkoja. Koska memoriaaleista ei päältä päin voi nähdä niiden sisältöä, eikä niiden käyttöön ole olemassa käyttökelpoisia hakemistoja, on tutkijan käytävä koko memoriaaliaineisto systemaattisesti läpi.

Sijoitteludeputaation memoriaalit eivät ole ainoa aineisto, josta soturikunniaan liittyviä asioita voi löytää. Sotilaskunniaan liittyviä asioita voi löytää melkein mistä tahansa aineistoista. Sijoitteludeputaation aineisto on kuitenkin yksi ja yhtenäinen aineisto, ja nimenomaan aineiston yhtenäisyys tekee teeman tutkimisen työekonomisesti mahdolliseksi.

Memoriaaliaineistosta saatua kuvaa sotilaskunnian sisällöstä ja käytettävyydestä verrataan tässä tutkimuksessa sijoitteludeputaation itsensä sekä muun valtiopäiväaineiston antamaan kuvaan tutkimuskohteesta. Tämän lisäksi valtiopäiväaineistoon perustuvaa kuvaa verrataan ja täydennetään muiden aineistojen tarjoaman kuvan mukaisesti.

Karoliinien päiväkirjat, joita edustaa erityisesti 12-osainen painettu ”karolinska krigares dagböcker” -sarja, ovat tutkimukseni kannalta memoriaaliaineistolle vertailukelpoinen aineisto. Karoliinisotureiden päiväkirjat ja kertomukset ovat tyyliltään aika lakonisia, eivätkä ne kerro paljoakaan soturikunniaan liittyvää. Tyyliltään ne ovat matkapäiväkirjoja, joissa kuvataan matkan etenemistä, jolloin välillä pysähdytään kuvaamaan rutiinista poikkeavia tapauksia. Erityisesti suoraa kunniaa kirjoittamista niissä on hyvin vähän, mutta kunniaesityksiä voidaan lukea niistä ihmisten toiminnan kuvauksien kautta. Näissäkin tilanteissa kunnia tulee esiin silloin, kun se on tullut haastetuksi.

Päiväkirja-aineiston etu on siinä, että niissä ei voida olettaa esiintyvän samanlaista tavoitehakuisuutta kuin upseereiden valtiopäivämemoriaaleissa. Täten voidaan olettaa,

että mikäli niiden antama kuva soturikunniasta ei eroa upseereiden memoriaalien antavasta kuvasta, voidaan epäily upseereiden memoriaalien tavoitehakuisuuden aiheuttamasta sotilaiden ajattelulle vieraasta sisällöstä hylätä. Tosin päiväkirjat on kirjoitettu usein jälkikäteen ilmeisesti aikaisempien muistiinpanojen mukaan, joten niidenkin kuvan täytyy olla jossain määrin idealisoitu.¹⁰² Myös esimerkiksi kenraali Lewenhauptin sotavankeudessa kirjoittama kertomus on jo itsessään tavoitehakuinen kunnian puolustus¹⁰³. Jos halutaan lähestyä lähdepositivistisesti ”todellista” sotureiden ajattelumaailmaa, ei tätä lähemmäksi ”todellisuutta” voida kuitenkaan päästä. Tämä ”todellisuuden” tavoittamisen mahdottomuus tulee siis hyväksyä lähtökohtaisesti.

Riksarkivetissa sijaitsevat upseereiden meriittiluettelot (meritförteckningar ur placeringskommission), joita kirjoitettiin vuonna 1722 toimineelle upseereiden sijoittelukomissiolle, sisältävät samankaltaisia ansiolistoja kuin sijoitteludeputaation memoriaaliaineisto. Aineisto on kuitenkin sijoitteludeputaation aineiston kanssa käytännössä samansisältöinen, mutta koska se sisältää ainoastaan ansiomerkitöjä, ei tätä aineistoa ole käytetty tutkimuksessa.¹⁰⁴

Lisäksi ansiolistoja löytyy Ruotsin sota-arkistosta rykmentittäin suuren Pohjan sodan ajalta (meritförteckningar).¹⁰⁵ Tämän mikrokorteille kuvatun aineiston informaatioisisältö on tosin vähäinen, sillä ansiolistojen sisältö kasvaa suuresti 1730-luvua nuoremmissa aineistoissa. Sotavangeista löytyy joitakin tietoja, mutta nämä tiedot ovat lähinnä nimilistoja.¹⁰⁶ Armeijan eläkekassan tiedot alkavat vasta 1750-luvulta. Joitakin tietoja löytyisi myös laajalla sotilasrullien läpikäynnillä, mutta nämä eivät ole työekonomisesti relevanttia aineistoa tämän tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta. Täten tässä tutkimuksessa ei ole käytetty Ruotsin sota-arkiston aineistoja.

¹⁰² KKD 1, Petres dagbok, inledning.

¹⁰³ HH 34:2, Lewenhaupt's berättelse.

¹⁰⁴ RA M 982, meritförteckningar ur placeeringskomision 1722.

¹⁰⁵ Kra, mikrokortit kansio 3.3.2. Esim. Dalregementet KOO 579 7/7, Adelsfahnan KOO 575, Livregemente till Häst KOO 601, Åbo lähns infanteriregemente med luckor KOO 644, Österbottens regemente KOO 646 8/8.

¹⁰⁶ Kra Mikrokortit 3.4.2. Krigsfångar.

Valtiopäiväaineistoista on käytetty lähdemateriaalina myös painettuna lähdesarjana julkaistua Ruotsin aatelissäädyn valtiopäiväpöytäkirjojen (Sveriges Ridderskaps och Adels riksdag-protokoll) -sarjaa vuoden 1723 valtiopäiviltä. Valtiopäivien aineisto on tyypillistä pöytäkirja-aineistoa, joka kuvailee ja kertoo tietyistä asioista sangen selkeästi ja yksiselitteisesti, jättäen toisaalta useita asioita jälkipolvien silmissä vain arvailujen varaan. Pöytäkirjoissa viitataan usein liitteisiin, joita ei ole painettu lähdekokoelmaan, mikä osaltaan rajoittaa tämän aineiston käyttöä. Pöytäkirjoista esiin nousevan kuvan mukaan upseereiden virkasijoittelu oli kuitenkin ylivoimaisesti merkittävin asia aatelissäädystä vuoden 1723 valtiopäivillä.

Soturikunnniaa tutkittaessa on hyödyllistä tutkia myös normatiivista lähdeaineistoa. Ensinnäkin suuren Pohjan sodan ajalla käytössä ollut Kaarle XI:n sota-artikloissa esiintyvä vala oli jo erittäin kunniasidonnainen.¹⁰⁷ Lisäksi itse sota-artiklat olivat erittäin vahvasti kunniasidonnaisia.

Sotalaitosta koskevalle lainsäädännölle oli syntynyt vankka perusta Kustaa II Aadolfin armeijan uudelleenorganisoinnin yhteydessä. Tällöin vuonna 1621 annetut sota-artiklat toimivat pitkään sota-oikeudenhoidon perustana.¹⁰⁸ Kaarle XI:n suorittaman armeijan uudelleenorganisoinnin yhteydessä vuonna 1683 annettiin uudet, monissa kohdissa entisiä täsmällisemmät sota-artiklat. Näiden sisältö pohjautui kuitenkin edelleen vahvasti Kustaan II Aadolfin aikaisille artikloille. Kaarle XI:n sota-artiklat olivat käytössä aina vuoteen 1795 saakka.¹⁰⁹ Puhdasoppisuuden ajan valtiolliseen lainsäädäntöön vaikuttaneen vanhatestamentillisen ankaran Mooseksen lain¹¹⁰ jälki näkyi myös sota-artikloissa, sillä artiklat määrittivät kuolemanrangaistuksen erittäin monissa tapauksessa.¹¹¹

Edellä mainituissa artikloissa määriteltiin yksityiskohtaisesti uskonnon harjoittaminen, upseerien ja tavallisten sotilaiden velvoitteet sekä laiminlyönneistä ja rikkomuksista

¹⁰⁷ Katso Liite 1.

¹⁰⁸ Göransson 1990, s.11; Lappalainen 1976, s. 129–139; Tuure 1998, s. 572.

¹⁰⁹ Krigz-Actiar [1683], s. 1; Tuure 1998, s. 573–574; Viljanti 1940, s. 173, 186; Perlestam 2004, s. 62.

¹¹⁰ Mooseksen laista esim. Matikainen 2002, s. 53–56.

¹¹¹ Sota-artiklat 1642, esim. s. 27. Lappalainen 1976, s. 132.

seuraavat tuomiot. Artiklojen määräyksistä ilmenee myös aikakauden ihmisten kunniakäsitteitä sekä esivallan erilainen suhtautuminen eri säätyisiin henkilöihin. Vaikka säädökset olivatkin ankaria, Ruotsin sota-artiklat langettivat kuitenkin kuolemantuomion harvemmissa tapauksissa kuin esimerkiksi samanaikaiset hollantilaiset artiklat. Lisäksi ruotsalaiset artiklat olivat rangaistusasteikoltaan paitsi lievempiä, myös monipuolisempia, eivätkä ne soveltaneet niin yksipuolisesti kuolemantuomioita kuin mannermaiset armeijat.¹¹²

Sota-artiklat kertovat esivallan ajamista kontrolloikeinoista ja siten kruunun tietoisista pyrkimyksistä säädellä sotilaidensa elämää myös kunniallisuuteen viittaavalla ja kunniallisuutta korostavalla tavalla. Sota-artiklat oli sidottu kunnian vaatimuksiin voimakkaasti ja sotilaiden ja upseereiden kunniaakoodiston asettamia velvoitteita hyväksikäytettiin niissä silloin kun ne sopivat esivallan tarkoituksien välikappaleiksi. Sota-artiklojen perimmäinen tarkoitus oli vahvistaa sotajoukkojen taistelukelpoisuutta. Tästä huolimatta myös valtakunnan ylin sodanjohto aina hallitsijaa myöten koostui paljolti satureista ja täten myös he olivat ”sisällä” soturihyveiden velvoittamassa ryhmäetoksessa. Näin ollen soturikunniaan vetoavaa esivallan säätämää sotaväen lainsäädäntöä ei voida pitää pelkkänä tietoisena esivallan alamaisiin kohdistuvana kontrollina.¹¹³ Upseereilta ja sotilailta vaadittiin soturihyveiden täyttämistä myös itsessään kunniallisuuden takia. Koska alaisten kunnia henkilöityi komentajansa henkilökohtaiseen kunniaan, tuli jokaisen ruotsalaisen olla kunniallinen sotamies jo pelkästään itsevaltiaan Majesteetin kunnian takia.

Sota-artiklat ja niissä esiintyvä satureiden vala puolestaan paljastavat jo paljon satureiden ajattelumaailmasta. Niissä esiintyy edelleen ihannekuvaa kristillisistä satureista, mutta toisaalta niistä paljastuu jotain sodan karusta todellisuudestakin, koska niissä kielletään epäsiiveellisiä asioita. Se, mitä asioita oli katsottu tarpeelliseksi kieltää, kertoo sodan

¹¹² Lappalainen 1976, s. 132–133.

¹¹³ Vrt. esimerkiksi Tiuhonen–Ylikangas 1992, s. 75–78.

todellisuudesta, jossa esiintyi katselmushuijauksia, kenttähuoria, vahdissa nukahtamisia, tappelunujakoita ja riitoja.¹¹⁴

Lisäarvoa normitason aineistolle tuo ensimmäinen ja myös merkittävimmäksi katsottu Ruotsissa vuonna 1669 painettu Richard J de la Chapellen ”Militarisk exercitie book” - sotimisen harjoitusopas. Tässä esitellään eriarvoisten sotilaiden velvollisuuksia ja tehtäviä, jolloin korostetaan näiltä tehtäviensä toteuttamisessa vaadittavia hyveitä. Teos on merkittävä lähde siksi, että se on everstiluutnantiksi kohonneen kaikki arvoasteet läpikäyneen miehen kuvaus soturin velvollisuuksista ja hyveistä, tarjoten täten muusta normiaineistosta poikkeavan näkökulman.

Karoliiniupseereiden memoriaaleista, päiväkirjoista sekä sota-artikloista ja de la Chapellen harjoitusoppaasta on luettavissa lukuisia hyveitä ja paheita. Lähdeaineistoista esimerkiksi vuonna 1682 painetut Kaarle XI:n sota-artikloissa esiintyvät seuraavat hyveitä ja paheita kuvaavat adjektiivit:

¹¹⁴ Siveellisyyserikoksista esimerkiksi Aalto 1996, s. 51–60.

Tavoiteltavat hyveet	Vältettävät paheet
”Pitävät kunnian polulla”	”Kunniattomuuden eksyttävät”
Rohkeus	
Miehuullisuus	Pelkuruus
Kuuliaisuus	Petoksellisuus
Uskollisuus	Petturuus
Siveellisyys	Siveettömyys
Tottelevaisuus	Tottelemattomuus
Uhrautuvaisuus	Itsekkyys
Jumalan pelko	Epäkristillisuus
Ymmärtäväisyys	

Soturikunniain tutkittaessa voidaan aihetta lähestyä siis kahdella tavalla. Kunniallisuus ilmeni näiden hyveellisyyttä ja paheellisuutta kuvaavien adjektiivien käytöllä eri lähdeaineistoissa, jolloin näiden adjektiivien käyttöyhteyksiä tulkitsemalla pystytään tavoittamaan kunniamailman sisältöä. Lisäksi kunniamailman sisältöä voidaan hahmottaa memoriaalien ja päiväkirjojen toimintakuvauksista sekä sota-artikloiden kuvaamista rikoksista, joista on usein eksplikoitavissa se pahe, mihin rikkomuksen tekijä syyllistyi. Hyveistä aineistoista havaittava kunniakoodisto antoi ohjeita soturille siihen, millainen tämän tuli olla. Näiden hyveiden summa ei ollut edes täydellisyyttä hipova, vaan itse täydellisyys. Täten hyveet asettivat soturin ja hänen kunniansa jatkuvaan haasteen tilaan, sillä aina oli varaa olla parempi. Soturin kunnia (kunnia tavoitteena) pystyi kunnostauduttaessa kasvamaan, mutta suuremman kunnian saattoi tahrata tai menettää entistä helpommin (kunnia oikeutena). Upseerille saattoi tosin jäädä mahdollisuus kunnian palauttamiseen jollakin miehuullisella teolla tai sovittamalla kunniattoman tekonsa kärsimällä siitä määrätyn rangaistuksen.¹¹⁵

¹¹⁵ Krigz-Articular [1683], passim.

Muita normitason lähteitä ovat esimerkiksi ruumissaarnat, aateliskirjeet, taisteluviihut ja taistelukertomukset. Nämä ovat erittäin idealistisia ja yleensä muiden kuin sotilaiden itsensä kirjoittamia. Ruumissaarnoissa kuvataan myös soturi-ihanteita. Nämä oppisäädyn tekstit heijastavat myös aikakauden militäärisiä ihanteita. Tämän aineiston suhde sotateiden arvomaailmaan on kuitenkin sangen kaukainen, eikä näitä ole juuri käytetty tässä tutkimuksessa. Näistä tässä työssä on käytetty Jöran Nordbergin kirjoittamaa Kaarle XII:n elämäkertaa ja muutamia suuren Pohjan sodan aikana painettuja taistelukertomuksia voitokkaista taisteluista.

Esimerkiksi Painettujen aineistojen idealistisuudesta käyköön Kaarle XII:n hovipapin ja elämäkerran kirjoittajan Jöran Nordbergin kirjoittama Carl Gustav Rehnskiöldin ruumissaarna. Ruumissaarnejon maalaama kuva kristillisistä sotateista oli todellisuuden kanssa todella etäinen. Tässä ruumissaarnassa Nordberg kuvaa Rehnskiöldin kristillisen hyveelliseksi soturiksi. Tosiasiassa Rehnskiöldin, joka Fraustadin taistelussa teurasti venäläisiä sotavankeja, kuvaaminen kristillisten hyveiden esikuvaksi kertoo jo sen, kuinka kaukana nämä ihannemaalailut olivat sodan todellisuudesta ja upseereiden ajattelumaailmasta. Näytteenomaisesti tätä työtä varten on tutkittu myös Karl Gustav Armfeltin vapaaherrakirjettä. Sen sisältö on sotilaallisia hyveitä kuvaava, mutta se ei ole tuonut lisäarvoa memoriaaliaineistolle.¹¹⁶

Täten sotateiden kunniakoodisto ja ”kunniamailma” tulee lähdeaineistoissa esiin kunnia-termin käytöllä sekä kunniaan liittyvien edellä mainittujen adjektiivien käytöllä. Memoriaaliaineiston ongelmana on se, että ne ovat sodan jälkeen kirjoitettu aineisto, jolloin esimerkiksi tapahtumakuvaus on jälkikäteen tuotettua. Lisäksi memoriaaliaineiston ongelmana voidaan pitää niiden tavoitehakuisuutta. Vaikka ne kirjoitettiinkin sijoitteludeputaation jäsenille, joista monet olivat sisäistäneet soturiarvot, voidaan kyseenalaistaa, kuinka paljon ne lopulta kertovat memoriaalien kirjoittajien omasta arvomaailmasta. Toisin sanoen voidaan kysyä, kuinka paljon niissä,

¹¹⁶ Nordberg 1723, passim; Friherrediplom för C.G.Armfelt, Armfeltin arkisto III 8 1-4 (Mikrokortti VAY 611); Ruumissaarnoista lähteenä, Vilkuna 2005, s. 14–22.

merkittävämmiin memoriaaliaineistossa ja vähäisemmin päiväkirjoissa, esitetään idealisoitua minäkuva.

Keskeistä ei tässä tutkimuksessa ole kuitenkaan arvioida kuvausten todenperäisyyttä vaan sitä, minkälaisen kuvan karoliinit halusivat itsestään antaa. Tällöin ei ole merkittävää, liioitteleeko, vähättelekö vai jopa valehteleeko kirjoittaja. Hän kirjoittaa joka tapauksessa yleisölle, jolloin merkittävää tämän tutkimuksen kannalta on, millaisena hän pyrkii esittämään itsensä ja toimintansa. Kunnian kannalta keskeistä ja käytännössä merkityksellistä oli nimenomaan kunniaan liittyvän toiminnan julkisuus.

Ongelmana voinee pitää myös sitä, että esimerkiksi sodassa kaatuneet, soturikunnian ideaalin täyttäneet (taistelussa henkensä antaneet soturit) eivät ole näissä aineistoissa edustettuina. Memoriaalien joukossa on kuitenkin paljon sodan alusta saakka palvelleiden ja lukuisiin kenttätaisteluihin osallistuneiden ja sotavankeudesta palanneiden sekä lukuisia kertoja haavoittuneiden upseereiden kirjoituksia.

Mikäli pyrittäisiin lähdepositivistiseen todellisuuden etsimiseen, voidaan tätäkin tavoitetta lähestyä toisella käyttämälläni metodilla, yksilöiden toimintakuvausten tulkinnalla. Tällöin voidaan nimittäin useista kuvauksista poissulkea tavoitehakuisuus, jolloin useita samankaltaisia kuvauksia tulkitsemalla voidaan luoda kuva ihmisten ajattelun tietynlaisesta kunniasidonnaisuudesta. Esimerkiksi linnakkeiden antautumisrituaalien kuvauksista voidaan tehdä päätelmiä soturikulttuurin kunniasidonnaisista puolista aukottomasti. Tällä tavalla saatava kuva sotilaskulttuurista ei kuitenkaan yksinään riitä antamaan kovinkaan syvällistä kuvaa sotilaskulttuurista.

Kunnian problemaattisuus tulee esiin myös siinä, että sitä voidaan nähdä lähes kaikessa. On kuitenkin paljon asioita, joita on pidettävä ensisijassa muuna kuin kunniallisena. Kuten aikaisemmin on jo todettu, karoliinisoturit vetosivat paitsi kunniaansa, myös muihin asioihin, kuten taloudelliseen tilaansa, joskin paljon suppeammin. Esimerkiksi kelvollisen virkatalon saaminen oli kunniakysymys aateliselle, mutta ensisijassa se oli taloudellinen seikka. Toisaalta oli tässä tutkimuksessa myöhemmin esiin tulevia asioita,

jotka olivat ensisijaisesti kunniallisia. Kunniaa tutkittaessa pitääkin löytää ikään kuin oikea ”taso”, jolla sen tutkiminen on relevanttia. Kunnian merkityksen poissulkeminen, kieltäminen tai ymmärtämättä jääminen ei ole tutkimuksellisesti yhtään sen hedelmällisempää, kuin pitää kunniaa kaiken olemassa olevan selittävänä tekijänä.

Soturikunniaa olisi mahdollista tutkia perinteisen aatehistoriallisesti pelkästään painetuista lähteistä, mutta tällainen tutkimus jäisi kuitenkin kauaksi siitä kuvauksen rikkaudesta, jota upseereiden memoriaaliaineisto tarjoaa. Tarkoituksenmukaista ei myöskään ole nähdä sotureita perinteisen sosiaalihistoriallisesti vain brutaaleina tappajina, ryöstäjinä ja raiskaajina, joiden elämässä ei ollut mitään arvoja. Mielekkäintä on tutkia heitä ihmisinä kaikkine vikoineen ja hyveineen. Tähän pystytään vain kokonaisvaltaisella, erilaisia aineistoja ja lähestymistapoja yhdistävällä tutkimusotteella. Lisäksi näillä metodeilla saavutettujen tutkimustulosten valossa on vielä punnittava teoreettisten lähtökohtien mielekkyyttä ja jos tarpeen, korjattava teoreettista viitekehystä.

3. Yksilö ja esivalta – vastavuoroinen kunnia?

3.1. Sotilaskunniaa loukkaava upseereiden virkasijoitteluprosessi

Millä halulla ja ilolla olenkaan palvellut kaikkeinarmollisinta kuningastani ja isänmaatani edesmenneen sodan aikana. Ja millaisella kärsivällisyydellä istuin vankeudessa isänmaani puolesta vaikka olin hylännyt [sotapalvelukseen astuessani] 14 vuotta jatkuneet opintoni. Kestin vankeudessa kahdesti epäonnistuneista pakoyrityksistä rangaistuksena saamani venäläisten kidutuksen, mutta rakkaudesta isänmaatani kohtaan uskaltauduin vielä kolmanteen pakoyritykseen, joka päättyi onnellisesti. Mutta mitä surua minun pitääkään kärsiä nyt, kun olen joutunut vaihtamaan nuoruuteni hedelmät vanhuuden ahdinkoon ja kurjuuteen.¹¹⁷

Karoliiniupseerit olivat vuonna 1700 alkaneen sodan aikana joutuneet kokemaan lukuisia vastoinkäymisiä. Jo ennen vuoden 1709 Pultavan katastrofia oli lukuisa joukko upseereita ja miehistöä menehtynyt sairauksiin tai taisteluissa. Vuoden 1723 valtiopäivämemoriaaleissa henkiin jääneet upseerit kertoivat myös lukuisista haavoittumisista ja muista vastoinkäymisistä. Sotureiden kokema kärsimys sai kuitenkin uudet mittasuhteet erityisesti Pultavan katastrofin jälkeen, jolloin lukuisten sotilaiden lupaus uskollisuudesta kuningastaan ja isänmaatansa kohtaan joutui sotavankeudessa toden teolla koetukselle.

Erityisesti pitkät sotavankeusvuodet eri puolilla Venäjää asettivat uskollisuuden ja kunniantunnon koetukselle. Kärsimys liittyi kunnian maailmassa oleellisesti kunnian saavuttamiseen. Tässä yhteydessä on luonnollisesti huomioitava kristinuskon ja

¹¹⁷ Memorial von Schalk, R2444, s. 266-266v. ”Med hwad lust och glädie iag min allernådigste konung och fädernesland tient, uti förflutne krigstijd, sampt hwad talamod iag under mitt fängelse för fäderneslandet burit, betygar så wäl det att iag mina studier öfwergaf, sedan iag den 14 åhr idkat, som och när jag i fängelset 2nne ryska Torturer uthärdat för twenne olyckelige Echiaperningar; dock sådant oachtadt , af kiärlek till fäderneslandet den tredie gången wågadt, som wart ett lyckligt sluut. Men hwad sorg iag nu där emot lider, som måste för mina ungdoms fruchter på ålderdomen i nöd och ålende förwandlas.”

Jeesuksen kärsimyshistorian merkitys länsimaisessa kulttuurissa esimodernilla ajalla. Täten kärsimyksen kestäminen ajateltiin jalostavan ihmistä ja kirkastavan tämän kunnian. Moni karoliini koki sotavankeudessa olleessaan pietistisen herätyksen. Kansanhon mukaan ”kärsimyksen ja hädän koettelema karoliinisotilaiden mieli etsi usein rauhaa ja omakohtaista jumalayhteyttä. Tätä tunnetta ei virallinen puhdasoppisuus pystynyt sammuttamaan”.¹¹⁸

Moni karoliini vetosi sodan jälkeen Lorentz von Schalkin tavoin memoriaaleissaan siihen, kuinka he olivat vaivoista ja kärsimyksistä huolimatta palvelleet uskollisesti kuningastaan ja isänmaataan Tämä olikin erityisen keskeinen asia johon upseereiden kannatti vedota, sillä uskollisuus kuningasta ja valtakuntaa kohtaan korostui jo sotilaiden normistossa, sotilaan valassa ja sota-artikloissa.

*”Minä N.N. lupaan ja vannon Jumalan ja hänen Pyhän Evankeliuminsa kautta palvelevani kuningastani. — — — Lupaan olla rakastava, kunnollinen ja uskollinen sotilas ja palvelija sekä kaikin tavoin toimia Hänen Kuninkaallisen Majesteetin ja Valtakunnan menestykseksi ja hyvinvoinniksi.”*¹¹⁹

Sotilaiden normisto edellytti siis karoliineilta vahvaa sitoutumista kruunuun. Sotilaan osana olikin toimia kuninkaan ja valtakunnan palvelijana. Tämä normatiivinen ohjeistus ei yleensä ollut ristiriidassa sotureiden omien käsitysten kanssa, sillä uskollisuus ja uhrautuvaisuus perustui periaatteessa vastavuoroisuuteen. Tutkitulle aikakaudelle tunnusomainen vastavuoroisuuden periaate on havaittu myös muunlaisten konfliktitilanteiden toimintastrategioiden tutkimuksessa.¹²⁰

Uskollisuutensa palkaksi soturi oli saanut karoliinisella ajalla valtiolta viran sen mukaisine etuineen. Täten soturi varmistui virka-asemallaan elantonsa ja urakehityksensä, mutta virka liittyi oleellisesti myös muuhun kuin suoraan elannon hankkimiseen. Se määritteli yksilön aseman yhteisössään, ja virkamiehellä olikin oikeus nauttia myös

¹¹⁸ Kansanaho 1950, s. 20.

¹¹⁹ Katso liite 1.

¹²⁰ Katso myös esimerkiksi Katajala 1994, s. 62.

kuhunkin virkaan kuuluvaa arvostusta ja kunniaa.¹²¹ Tässä yhteydessä kunnia näkyi siis etuoikeutena, joka ansaittiin sodassa. Näin sodassa kunnostautunut soturi sai palkkiokseen taloudellisten etujen lisäksi kunniaa.

Suuren Pohjan sodan dramaattinen tappio asetti kruunun kuitenkin sellaiseen tilaan, ettei kaikille upseereille suinkaan enää riittänyt virkaa. Monien upseerien kohtaloksi oli koitunut ennen kaikkea Pultavan taistelun katastrofi, eikä ehdotettuja ylennyksiä ollut pystytty vahvistamaan suuren Pohjan sodan aikana. Vangitut ja vankeudesta takaisin virkoihinsa palanneet saattoivat päästä vasta vuosien päästä ehdotetuille vakansseille ja ylennyksille, joille he olivat olleet pääsemässä jopa vuosikymmeniä aikaisemmin.¹²²

Vallan siirryttyä itsevaltiaalta Majesteetilta valtakunnan säädyille käsiteltiin upseerien virka-asioita valtiopäivillä aatelissäädystä, joskin tehtyihiin päätöksiin tuli hankkia muiden säätyjen suostumus.¹²³ Aatelissäätö kokoontui Tukholman ritarihuoneelle, jonne jokainen suku lähetti omaksi edustajakseen suvun päämiehen tai tämän sijaisen. Sotasioissa valtiopäivien toimintaan vaikutti lisäksi sotapäällystö (krigsbefälet), johon jokaisesta jakorykmentistä oli asetettu kaksi upseeria, jotka saattoivat olla joko aatelisiä tai aatelittomia. Sotapäällystöllä ei ollut kuitenkaan päätäntävaltaa, vaan se teki ainoastaan muistutuksia ja kysymyksiä valtiopäiville. Päätösvalta sotilasasioissa oli yksin aatelilla.¹²⁴

Valtiopäivillä käsiteltiin niille esitettyjä asioita valiokunnissa (utskott), deputaatioissa ja *in pleno* säädyn kokoontuessa yleiskäsittelyyn. Käytännössä kuninkaalta valtiopäivien käsiteltäviksi tuli ehdotuksia (propositioner). Sääty kokonaisuudessaan teki yhteisiä valituksia (allmänna besvär) ja yksittäinen valtiopäivämies tai ryhmä valtiopäivämiehiä saattoi tehdä joko yksittäisiä valituksia (enskilda besvär), tai memoriaaleja (memorial). Päätöksenteossa jokaisella säädyllä oli yksi ääni ja päätösten vahvistaminen vaati kolmen

¹²¹ Tiihonen–Ylikangas 1992, s. 62.

¹²² Wirilander 1950; s. 196.

¹²³ Esimerkiksi S.R.A.P. II:I, s. 158–166.

¹²⁴ Renvall 1962; s. 233, 237; Lagerroth–Nilsson–Olsson 1934, passim.

säädyn hyväksynnän lukuun ottamatta privilegioiden antoa, jolloin vaadittiin kaikkien neljän säädyn hyväksyntä. Yleensä ottaen tutkimuksessa säätyvallan ajan alun ensimmäiset valtiopäivät vuosilta 1719, 1720 ja 1723 huomioidaan nimenomaan säätyjen keskinäisestä taistelusta privilegioista valtion virkoihin. Aatelissäädyn puheenjohtajana toimi maamarsalkka, jonka sääty valitsi jokaisille valtiopäiville. Vuoden 1723 valtiopäivillä maamarsalkkana toimi vapaaherra Sven Lagerberg.¹²⁵ Lagerberg oli vanha karoliini joka oli osallistunut Pultavan taisteluun 1709 majurin arvoisena Skaraborgin rykmentissä. Hänen yksikkönsä oli joutunut katkeraan lähikamppailuun venäläisten kanssa, jolloin Lagerberg oli tullut pahasti läpiammutuksi (genomskuten) ja venäläisen osaston ylikävelemäksi. Eräs rakuuna oli kuitenkin onnistunut pelastamaan hänet ja Perevolotsnassa hänet kuljetettiin Dneprin yli niiden miesten mukana jotka seurasivat Kaarle XII:a Turkkiin.¹²⁶

Kyvykkyys (skicklighet), kokeneisuus (erfarenhet) ja ansiot (förtjänst) oli asetettu vuoden 1720 hallitusmuodossa yleisiksi periaatteiksi virantäytössä. Huomioitava on, että nimenomaan armeijan virkoja täytettäessä oli lisäksi voimassa oleva ohje, jonka mukaan arvoltaan vanhin ja ylennysvuorossa lähinnä oleva tuli asettaa etusijalle virantäytössä.¹²⁷ Virantäytössä painoi siis selkeästi kaksi keskenään ristiriidassa olevaa seikkaa, puhdas virka-asema sekä osoitettu pätevyys. Käytännössä juuri tämä seikka antoi tilaa loputtomille tulkintamahdollisuuksille virkoja täytettäessä. Asian ratkaisemiseksi vuonna 1722 asetettu sotakomissio (krigskommission) sai laajat valtuudet virkasijoittelulle. Komission tekemä sijoittelu nostatti kuitenkin tyytymättömien upseerien vastalauseryöpyn, jota ryhdyttiin purkamaan vuoden 1723 valtiopäivillä.¹²⁸

Tammikuun lopussa vuoden 1723 valtiopäivillä päätettiin erillisen sijoitteludeputaation (placeringsdeputation) perustamisesta. Tämän deputaation tuli keskittyä ainoastaan rykmenttien virkojen järjestelyyn päällystön kesken. Käytännössä tämä työ merkitsi lukemattomien yksittäisten tai upseeriryhmien tekemien memoriaalien käsittelemistä.

¹²⁵ Enblom 1925, passim.; Hallendorff 1926, s. 283; Lagerroth–Nilsson–Olsson 1934, passim.

¹²⁶ SBL 22. s. 47.

¹²⁷ Wirilander 1950, s. 162–163.

¹²⁸ Wirilander 1950, s. 212.

Muita sotilallisia asioita käsittelemään perustettiin sotadeputaatio (kriksdeputation) sekä merivoimien asioita varten amiraliteetin deputaatio (amiralitetsdeputation).¹²⁹ Puolustusdeputaatiossa (defensionsdeputation), joka oli kokonaan aateliston hallussa, käsiteltiin varsinaisia maanpuolustusasioita. Tämän tutkimuksen näkökulmasta ajateltuna ei näiden muiden deputaatioiden merkitys ollut kovin suuri deputaatioiden tuottaman aineiston sisällön eikä määrän mukaan arvioituna, sillä ne tuottivat aineistoa vain yhden niteen verran kukin eikä niissä esiintynyt samanlaista kunniaan vetoamista.¹³⁰

Sijoitteludeputaatio koostui neljästä kreivissäätöisestä, neljästä vapaaherrissäätöisestä ja 13 aatelissäätöisestä jäsenestä sekä kolmesta aatelissäätöisestä sihteeristä. Lisäksi deputaation kuului 12 pappis-, 12 porvaris- ja 12 talonpoikaissäädyn asettamaa jäsentä. Näin ollen deputaatiossa aatelissäädyltä (yhteensä 24 jäsentä) oli kaksinkertainen edustus deputaatiossa muihin säätyihin verrattuna. Tarkasteltaessa jäsenlistaa kiinnittyy huomio siihen, että aatelisjäsenten enemmistö oli sotilaita. Jäsenistä kahden kreivissäätöisen edustavan ammattia ei ole mainittu. Ylhäisaatelisista jäsenistä löytyi yksi kanslianeuvos, hovikansleri ja maaherra. Heidän lisäksi aatelisjäsenistä löytyi yksi laamanni, kamariherra ja ylikomissaari. Näiden lisäksi oli deputaatiossa siis kolme sihteerä. Loput 13 jäsentä koostuivat kapteenin ja everstin arvojen välisistä sotilaista sekä yhdestä sotilasvirkamiehestä, pääsotakomissaarista.¹³¹ Lisäksi on huomioitava, ettei muiden kuin sotilaksi merkittyjen mahdollinen sotilastausta tule jäsenlistasta ilmi.

Sijoitteludeputaation jäsenten puolueettomuuteen kiinnitettiin huomiota siten, että luonnollisesti esimerkiksi sotakomission jäseniä tai palkkaa nauttivia upseereja ei saanut kuulua siihen.¹³² Sijoitteludeputaation tuli siis pystyä ratkaisemaan tämä sotilassäädyn vakava kiista sen ajan oikeuskäsitysten ja -tapojen mukaisesti. Tehtävä ei ollut mitenkään mieluinen, sillä kyseessä oli maataan vuosia sodassa palvelleiden veteraanien etujen leikkaaminen tilanteessa, jossa aikaisemmin oltiin totuttu palkitsemiseen. Veteraanien

¹²⁹ S.R.A.P. II:I, s. 51–53.

¹³⁰ RA, förteckning över frihetstidens uthskottshandlingar.

¹³¹ Sijoitteludeputaation jäsenlista, R 2451, s. 2–4; R 2467, s. 36–37. Katso liite 7.

¹³² S.R.A.P. II:I, s. 54.

taloudellisen aseman heikkeneminen sekä soturikunnian halveksuminen saattoi johtaa poliittisen epävakauden lisääntymiseen. Edelleen on pidettävä mielessä kuinka suuri osuus valtion viroista ja johtavista asemista oli sotilaallisia. Tämä ryhmittymä saattoi mahdollisesti muodostaa vahvankin painostusryhmittymän esivaltaa vastaan. Kyseessä oli siis varsin tulenarka aihe.

Sijoitteludeputaation esitysten käsittely valtiopäivillä johti yleensä ainoastaan sekaannuksen syntyyn aatelismiesten huudellessa ritarihuoneella maamarsalkan esitystä puoltavia tai sitä vastustavia huutoja¹³³. Maaliskuussa 1723 ongelman ratkaisussa jouduttiin turvautumaan kuninkaallisen Majesteetin nimissä tehtyyn ehdotukseen, jossa esitettiin seuraavanlaisia kysymyksiä.¹³⁴

”Tulisiko kaikkien vakinaisten maa- ja varuskuntarykmenttien vakinaisen viran omaavien upseerien pysyä viroissaan? Mikäli näin päätetään, tulisiko tällöin kaikkien lakkautetuissa rykmenteissä tai värvättyinä vakinaisissa rykmenteissä olevien upseerien erota, vaikka he olisivat yhtä ansioituneita tai ansioituneempia kuin vakinaisissa viroissa olevat?”

”Tulisiko Venäjällä vankeina olleet upseerit, joilla ei ole vakinaista asemaa, jättää erottamatta vai tulisiko heidät täysin ohittaa virantäytössä?”

”Valtion ylimääräisestä menosäännöstä palkattujen kenraalien, rykmentinupseerien ja kenraaliadjutanttien virkoja ei tulisi nyt lakkauttaa, vai tuleeko heidän täysin erota siitä huolimatta, että vakinaisessa väessä olisi vähemmän ansioituneita?”

¹³³ Esimerkiksi S.R.A.P II:I, s. 146.

¹³⁴ S.R.A.P II:I, s. 151–152.

”Vai olisiko halvempi ja parempi, että kukin ansioineen kuninkaan ja valtakunnan palveluksessa ollut myös kykyjensä mukaan ohittaisi vähemmän kyvykkäät ja vähemmän kokeneet mutta nyt virassa olevat, kuten asia näyttää olleen vuoden 1719 valtiopäivien säätyjen memoriaalissa, sota-kollegion ja kenraalikunnan mietinnössä, sekä Hänen majesteettinsa kuningattaren kirjeessä kaikille rykmenteille 22.5.1719 ja jonka kuninkaallinen majesteetti yhteisymmärryksessä valtaneuvoston kanssa (med råds råde) on armossaan hyväksynyt ja vahvistanut.”

Näiden kysymysten jälkeen esitettiin kuninkaallisen Majesteetin nimissä vahvistus sotakomission kokoontumiselle.

”Olen tämän seurauksena armollisella vahvistuskirjalla määrännyt sotakomission kokoontumaan ja harkitsemaan millä tavalla upseerien sijoittaminen rykmentteihin parhaiten voisi tapahtua siten, että taitavimmat vankeudesta kotiin palanneet upseerit samoin kuin vakinaiset jotenkin voitaisiin sovittaa, sekä miten autettaisiin sellaisia useereita joita ei voida sijoittaa. Tämän johdosta komissio syntyi ja on toimeenpannut useimpien rykmenttien sijoittelut säätyjen ohjeiden mukaan, mikä on selvitettävissä komission omista alamaisista kertomuksista.”

Esitystä ei kuitenkaan nielty sellaisenaan, vaan valtiopäivämies Lars Åkerhielm ryhtyi ponnekkaasti vastustamaan sijoittelua. Hän korosti puheenvuoroissaan sitä, että kaikki upseerit olivat palvelleet valtakuntaa, jolloin heidät kaikki olisi palkittava vaivoistaan ja koko sijoitteluasia olisi palautettava sijoitteludeputaation käsittelyyn. Hän korosti myös sitä, että siviilivirkamiesten palkkoja tulisi leikata siten, että virkoihin voitaisiin palkata lisää useereja.¹³⁵ Vapaaherra Stiernstedt puolestaan vaati pitkään vatvotulle asialle

¹³⁵ S.R.A.P II:I; s. 154–155.

pikaista päätöstä kun taas kreivi Olof Gyllenborg vaati itsevaltiuden ja suurvalta-ajan hengen mukaisesti asian ratkaisemista yksimielisesti ja harmonisesti.¹³⁶

Kun sijoittelukysymyksen ratkaisuksi vaadittiin äänestystä, julisti Åkerhielm vielä, ettei asian käsittely saisi luisua äänestykseen tuoden näin valitsemallaan sanamuodolla esiin enemmistöpäätösten kunniaattomuuden. Tätä vastaan nousi nyt vapaaherra von Ungern-Stenberg kysyen Åkerhielmiltä, että ”haluaako hän vihonviimeistenkin vankeudesta palanneiden jäävän yhä ilman leipää, toisin kuin hän ja kaikki muut”.¹³⁷

Lopulta äänestykseen päädyttiin, kun ensin oli äänestetty äänestämisestä. Tulokseksi selvisi, että äänin 387-145 kuninkaallisen majesteetin yhteisymmärryksessä valtaneuvoston kanssa tekemä alustus rykmentteihin sijoitteluun kykyjen ja kokemuksen mukaan jäisi voimaan, kuten myös sotakomission tekemä sijoittelu.¹³⁸ Asian vahvistamiseksi tuli aatelissäädyn vielä lähettää lähetystöt muihin säätyihin hankkimaan näiltä hyväksynnän sijoittelulle.¹³⁹ Tämä merkitsi virkojen jakamista kyvykkäimmille ja kokeneimmille, mikä käytännössä tarkoitti sitä että vanhat, yleensä aatelissukuiset upseerit, joilla oli pisin kokemus, syrjäyttivät aatelittomat asetoverinsa.

Upseereiden virkasijoittelua käsitelleen sijoitteludeputaation tekemistä mietinnöistä voi nähdä tarkemmin, minkälaisia ristiriitoja upseereiden sijoittelussa nähtiin. Esimerkiksi 22. maaliskuuta 1723 päivätyssä memoriaalissa kiinnitettiin huomioita useisiin sotilaita askarruttaneisiin virkasijoittelukysymyksiin. Ensinnäkin deputaation memoriaalissa todettiin, että vuonna 1722 suoritettu sotakomission tekemä upseereiden virkasijoittelu soti pahasti Ruotsin lakeja, hallitusmuotoa ja kuninkaallisen Majesteetin antamia vakuutuksia vastaan.¹⁴⁰ Upseereiden lisäerottamisten varalta memoriaalissa muistutettiin

¹³⁶ S.R.A.P II:I; s. 152–154.

¹³⁷ S.R.A.P II:I; s. 155.

¹³⁸ S.R.A.P II:I; s. 156.

¹³⁹ S.R.A.P II:I; s. 158–166.

¹⁴⁰ Memorial placeringsdeputation, R 2467, s. 49–49v, - - -Kongl Krigs Comissionen åhr 1722 skiedde placering, strijda twärt emot Sweriges Rikes fundamentae Lag, Regeringsformer och deras Kongl. Majjts utgifvenförsäkring skrifne - - -.

myös, että jo vuonna 1719 oli 2000 upseeria ja aliupseeria erotettu armeijasta siten, että heidän oli ollut tyytyminen ainoastaan puolen vuoden palkan suuruiseen erorahaan.¹⁴¹

Vaikka päädyttiin periaatteelliseen vahvistettuun ratkaisuun, esiintyi valtiopäivillä yhä ristiriitoja upseerien kesken. Lopulta useiden prosessien jälkeen elokuussa 1723 ritarihuoneella luettiin läpi listat kaikkien rykmenttien upseerinviroista ja niistä, jotka oli nyt niihin lopullisesti nimetty.¹⁴² Sijoitteluasian sinetöi lopullisesti 26.8.1723 annettu Kuninkaallisen Majesteetin vahvistus sijoittelulle. Näin oli pitkä sijoitteluprosessi lyöty lukkoon. Armeija oli nyt täynnä upseereja. Henkilösijoittelut olivat painaneet miltei jokaisen upseerin ja aliupseerin entisiltä jakopalkoiltaan astetta paria alemmalle tasolle. Vähäiset eroamiset ja kuolintapaukset vähensivät vasta vähitellen urakehityksen, sotilasarvon ja palkkauksen epäsuhtaa. Tämä aiheutti luonnollisesti pitkäaikaista tyytymättömyyttä upseeristossa, sillä usein vuosina 1723–1741 yksittäisen sotilasviran haltija sai vain yhden ylennyksen, eikä aina edes sitäkään.¹⁴³

Esimerkiksi Suomen jakopalkkainen sotilassääty oli vuoden 1723 jälkeen käytännössä jähmettynyt paikoilleen. Virkakiertoa esiintyi selvemmin vasta hattujen sodan aikaan vuonna 1741. Kun aikavälillä 1719–1723 oli tapahtunut 422 virkojen haltijan muutosta, eli noin 84 kertaa vuodessa pelkästään suomalaisissa rykmenteissä, niin vuosina 1724–1728 viranhaltija vaihtui ainoastaan 131 kertaa eli noin 26 kertaa vuodessa.¹⁴⁴

Kipeäksi virantäytön teki se seikka, että alusta alkaen virkasijoittelussa oli selvää, ettei kaikille upseereille löytyisi virkoja. Käytännössä poliittista valtaa omaavat tahot, sekä aateliset rykmentinkomentajat suosivat virkasijoittelussa selvästi aatelisia. Tällöin aatelittomat, joilla yleensä oli lyhyin palvelusaika ja siten vähäisempi kokemus sekä huonoimmat suhteet ja kontaktit, joutuivat suurimmalta osalta tyytymään alempiin palkkaluokkiin. Monet saivat palkkioksi palveluksistaan valtakunnalle ainoastaan eron

¹⁴¹ Memorial placeringsdeputation, R 2467, s. 52. - - -så och inom 1719 åhrs slut, i anledning af Hr öfwerstarnes in sände projecter, inemot 2000 Öfwer och underofficerare blefwo förafskedade; hwilka allenast wed et halffs åhrs lön til afskieds penningar måste Låta sig åtnöija.

¹⁴² S.R.A.P II:II; s. 518–522.

¹⁴³ Wirilander 1950; s. 194, 198, 212.

¹⁴⁴ Wirilander 1950, s. 194.

vuoden palkan kanssa. Useat muut työnnettiin aliupseerin palkoille tai varrontavirkaan, eli puolelle palkalle, odottamaan tulevaisuudessa avautuvia virkoja. Toisaalta on huomioitava, että aatelittomista upseereista parhaiten menestyneitä aateloitiin sodan jälkeen. Valtakunnan aatelissäätö oli menettänyt sodassa aatelisupseeriston korkeiden tappioiden johdosta runsaasti miehiä, jolloin säädystä oli tilaa joillekin uusille tulokkaille.¹⁴⁵

Helmikuun puolivälissä luettiin sijoitteludeputaation mietintö, jossa esitettiin sellaisen rahaston perustamista, josta voitaisiin maksaa kiinteää palkkaa niille upseereille joille ei riitä virkoja. Ratsumestari Åkerhielm vastusti ehdotusta, koska näiden palkkojen myöntämistä ei haluttu tehdä ennen varsinaisten jakopalkkaisten virkojen jakamista. Sinänsä maamarsalkan ehdottama periaate, jossa varrontaupseereille maksettaisiin puolta palkkaa, sai yksimielisen hyväksynnän. Koska mikään deputaatio ei ottanut asiaa käsiteltäväksi, päätettiin sitä käsitellä säädyn täysistunnoissa, kun rykmenttien komentajat saapuisivat valtiopäiville.¹⁴⁶ Asia jäi tällöin vielä auki, mutta myöhemmin maamarsalkka ajoi edelleen varrontaupseerien rahaston perustamista,¹⁴⁷ millainen lopulta perustettiin.

Valtiopäivillä käsiteltiin myös varrontamiesten valituksia näiden vaatiessa itselleen etuoikeutta avautuviin virkoihin. Tästä syntyi jälleen yksi epäkohtiin johtanut ristiriita, sillä avautuvia virkoja täytettäessä niitä hakemassa oli varrontapalkkaisen upseerin lisäksi aina muutoin ylenemisvuorossa oleva avoimen viran omaavan rykmentin oma mies. Näin ollen monet jäivätkin varrontapalkalle useiksi vuosiksi. Ruotsissa oli 483 varrontaupseeria vuonna 1729 ja Suomessa 81 vuonna 1728. Vasta hattujen sodan alettua pääsi viimeinenkin varrontaupseeri vakinaiselle virkapalkalle.¹⁴⁸

¹⁴⁵ S.R.A.P II:II; s. 518–522; Carlson 1962, s. 36–37; Erickson 1999, s. 146–147; Elmroth 1962, s. 59–60; Karonen 1999a, s. 363.

¹⁴⁶ S.R.A.P II:I; s. 98–99.

¹⁴⁷ S.R.A.P II:I; s. 153.

¹⁴⁸ Wirilander 1950, s. 213; Erickson 1999, s. 147.

Lopullisessa sijoittelussa luettiin elokuussa 1723 varrontapalkkaisten lisäksi lista upseereista, joita deputaatio suostutteli siirtymään eläkkeelle. Käytännössä suositus lienee merkinnyt sitä, että virka oli ehditty jo ainakin käytännössä nimetä jollekin toiselle. Lopulta esitettiin myös lista upseereista, joiden nimi pyyhittiin kokonaan pois upseeriluetteloista. Näitä olivat ne ”joilla ei ollut taitoa riittävästi” ja ne, jotka oli erotettu tai jotka olivat jääneet vangeiksi ja erotettu. Sotavammat ja ”raihnaisuus” olivat usein syynä erottamiseen.¹⁴⁹

Kaikkien sijoitteluongelmien lisäksi upseeristoa ja aliupseeristoa odotti myös palkka-asteikon romahdus. Palkat oli jo vuonna 1719 ohjeistuksen mukaan maksettava vuoden 1696 menosäännön mukaisesti. Vastustuksesta huolimatta palkat jäivät jatkuvasti samalle tasolle, mikä merkitsi upseerien reaalityulojen romahdusta. Hyödykkeiden ja palvelusten hinnat olivat sodan aikana kasvaneet roimasti, eikä luvattujakaan palkkoja pystytty säännöllisesti maksamaan. Täten upseereille kertyi palkkarästejä, joita yritettiin periä sodan jälkeisillä valtiopäivillä. Myös puustellilaitos oli retuperällä etenkin Suomessa isovihan jäljiltä.¹⁵⁰

Erityisesti erotetut aliupseerit ja upseerit olivat joutuneet taloudelliseen ahdinkoon. Lisäksi virkakierron pysähtyminen heikensi virka-asteikkoon jääneiden taloudellista asemaa, kun ylennyksiä ei enää entiseen tapaan tapahtunut. Vähäiset eroamiset ja kuolintapaukset vähensivät vasta vähitellen urakehityksen, sotilasarvon ja palkkauksen epäsuhtaa.¹⁵¹ Tänä aikana alkoi useilla suvuilla taloudellinen ahdinko, joka ilmeni joissain tapauksissa alenevana säätykiertona.

Sijoitteludeputaatio ehdotti yhtenä ratkaisuna virattomien upseerien sijoittelua siviilivirkoihin, mutta sotilaiden sijoittelu siviiliammatteihin torjuttiin välittömästi.¹⁵² Sotapappeja tämä ei kuitenkaan koskenut, sillä muun muassa rykmentinpastorina toiminut Nils Lagerlund sai säädyltä tuen hakemukselleen pastorin virkaan Wesbyhyn

¹⁴⁹ S.R.A.P II:II; 518–522. Wirilander 1950; s. 230–231.

¹⁵⁰ Wirilander 1950; s. 196–197. Vilku 2005, passim.

¹⁵¹ Wirilander 1950; s. 194, 198.

¹⁵² S.R.A.P II:II; s. 333–334.

Skooneen.¹⁵³ Sotilasappien tapauksissa ei siis armeijan ulkopuolelle siirtymistä nähty ongelmallisena.

Vuoden 1723 upseeriston suuren virkasijoittelun yhteydessä vallan omaavat valtiopäivät olivat tilanteessa, jossa virkoja ei voitu jakaa läheskään kaikille upseereille. Tämä rikkoi räikeästi vastavuoroisuuden periaatetta, minkä säädyt vallan hyvin tiedostivat. Kuten johdannossa jo todettiin asian kunniasidonnaisuus ja soturikunnian suoranainen loukkaus, kävi vuoden 1723 valtiopäivien valtiopäiväpäätöksestä hyvin ilmi.¹⁵⁴

Karoliinien virkasijoittelua koskevat memoriaalit ja muu valtiopäiväaineisto kuvasi selvästi yksilön ja esivallan välistä kanssakäymistä. Itselleen tai laajemmalle upseeriryhmälle oikeutta vaatineissa kirjoituksissa korostui vastavuoroisuuden periaate. Virkasijoittelun erityinen kunniaherkkyys, vastavuoroisuuden periaatteen rikkominen, tuli siis jo lähtökohtaisesti vahvasti esiin. Tämän jokainen upseeri ymmärsi, eikä asianlaitaa pyritty mitenkään peittelemään. Mitä kunniakkaampana upseeri pystyi esiintymään ansioidensa valossa, sitä vaikeampaa olisi hänen asettaminen arvoansa alemmalle jakopalkalle, varrontapalkalle tai hänen erottamisensa. Upseerin aseman heikentäminen tuli esittää mahdollisimman räikeänä soturikunnian loukkauksena, jolloin aseman heikentämiseen kenties pystyttäisiin vielä vaikuttamaan. Tällöin upseeri vetosi asioihin, jotka soturit ymmärsivät kunniakoodiston mukaisesti hyveellisiksi ja kunniallisiksi.

Upseerit korostivat uhrauksiaan ja kärsimyksiään, joita he olivat joutuneet kuninkaan ja valtakunnan puolesta kestämaan. Näistä kärsimyksistä odotettiin myös kunniallista korvausta. Valtiopäivämies Lars Åkerhielmin aatelissäädystä esittämässä vaatimuksessa

¹⁵³ S.R.A.P II:II; s. 459.

¹⁵⁴ Ständernas beslut och försäkringar, den 17 oktober 1723. R 56, (F 10). 8: Elliest beklaga Riksens Ständer högelingen af om kiärlek och omsorg för sine älskelige medlemmar / at af de så utur fångenskapen hemkomne/ som elliest afgångne Officerare, et större antal sig befunnet/ än at de alle/ efter förtiänt och wälförhållande/ kunnat komma at niuta wärdigt framsteg eller tilträde och indelning wid Regementerne/ hwilket Wi likwäl så mycket häldre önskat wara giörligit/ som den kraftigaste upmuntring til ähra/ dygd och tapperhet äfwen är/ at tilägna den samma dess wälförtiente heder och belöning;

kaikkien valtakuntaa palvelleiden upseereiden palkitsemisesta tämä vastavuoroisuuden periaate korostui eniten.

Niin ikään Åkerhielmin ehdotus siviilivirkamiesten palkkojen leikkaamisesta oli myös osoituksena vastavuoroisuuden vaatimuksesta, joka ulotettiin koskemaan myös kruunun muita virkamiehiä. Heidän olisi niin ikään osoitettava solidaarisuutta sotalaitoksessa palvelleille säätyläisveljilleen. Sotilaiden siviilivirkoihin nimittämisen kaavailujen jyrkkä torjuminen kertoi sotateiden sitoutumisesta sotilasuraan elämäntapana. Sodassa kärsineen oli saatava kunniansa edellyttämä sotilasvirka.

Esivalta vastasi tähän vastavuoroisuuden vaatimukseen parhaansa mukaan. Resurssipula valtakunnassa upseereiden palkkaamiseen oli huutava, mutta tilanteen lukuisat ratkaisupyrkimykset ja asian saama laaja huomio valtiopäivillä osoittavat, että esivalta uhraisi paljon resursseja ja aikaa asian ratkaisemiseksi. Tätä osoittavat asian käsittelystä syntyneet laajat aineistot. Voidaankin todeta, että vastavuoroisuus kruunun puolelta jäi toteuttamatta, mutta sen toteuttamiseksi tehtiin kaikki voitava. Niin tärkeässä asemassa esivallalle upseereiden virkasijoittelu oli.

3.2. Vala esivallan ja yksilön välisenä rituaalina

Karoliinisotureiden elämään liittyvissä aineistoissa tuli sotilasvala ja sen merkitys heidän elämälleen esille. Uskollisuuttaan korostaen karoliinit vetosivat myös siihen, että he olivat täyttäneet valassaan lupaamansa. Valan ja sen velvoitteiden täyttämiseen vetoaminen ei ollut yllättävää sillä vala oli tärkeä rituaali, jonka sotilas vannoi sotapalvelukseen astuessaan.

Kun nuorukainen oli fyysisesti kytkeytynyt sotajoukkoon, oli hänellä edessään tämä tärkeä rituaali joka kytki hänet jäseneksi tähän uuteen yhteisöön ja sen velvoitteisiin. Yleensä katselmusten yhteydessä juhlallisesti annettussa sotilasvalassa tuleva soturi antautui kunniakoodiston normien alaisuuteen ja täten sitoi kunniansa ja ruumiinsa tehtävänsä kruunun palveluksessa. Valassaan tulokas vakuutti uskollisuutta kuninkaalle ja valtakunnalle. Se annettiin joukkoa symboloivalle lipulle, jonka seuraamiseen valassa sitouduttiin niin kauan kuin käskettiin tai sotilaan henki, elämä ja terveys sen salli.¹⁵⁵ Esimerkiksi rivimies Anders Pärsonin rykmentinoikeudessa käsitellyssä karkuruustapauksessa selvitettiin, oliko syytetty vannonut valan rykmenttinsä lipulle.¹⁵⁶

Valassa luvattiin ennen kaikkea kuuliaisuutta (hörsam], tottelevaisuutta (lydig) ja uskollisuutta (trogen] esivallalle eli Jumalalle, itsevaltiaalle kuninkaalle ja valtakunnalle. Tämä toteutui käytännössä alistumalla niiden ja niitä edustavien vallan välikappaleiden, eli upseereiden ja esimiesten tahtoon. Suhtautuminen esivaltaan määriteltiin kunniallisuutta ilmentävien pyhiksi miellettyihin adjektiiveihin korostamalla huolellisuutta (huld], uskollisuutta, kuuliaisuutta ja tottelevaisuutta. Sotilaan tuli täyttää velvollisuutensa palveluksessa kunnollisuutta (redelig) ja uskollisuutta osoittaen. Taistelun melskeessä tämän tuli osoittaa miehekkyyttä (manlig) lujuutta (stadig),

¹⁵⁵ Krigz-Articlar [1683], s. 78–82. Om alla Officerares samt Gemenas Eed och plicht, katso liite 1; Katso myös Viljanti 1940, s. 172, 184–185.

¹⁵⁶ Generalkrigsrätten, skrivelser och akter, E II: a:3 1719–1772, s. 7. ”Om han giordt Kongl. Majt sin Trohets Eed och swurit fahnan wijd Regementet?”

halukkuutta taisteluun sekä velvollisuudentuntoisuutta (skyldig) osastoansa kohti. Tällöin ihminen ikään kuin syntyi uudestaan sotilaaksi.

Valassa määriteltiin myös yksilön kuuluminen joukkoon, sillä sotilaan tuli Jumalan ja kuninkaan ohessa puolustaa myös jokaista kunnollista miestä osastossaan. Tämä voidaan tulkita osoitukseksi tovereihin sitoutumisesta ja merkinä kollektiivisuudesta ja yhteisöllisyydestä armeijassa. Jokaisen miehen tuli siis olla kunnollinen ja taistella muiden rinnalla ja kavahtaa mahdollisia taistelussa esiintyviä kelvottomia sotilaita. Kelvottomuus taistelussa ilmeni kaikkinaisina pelkuruuden osoituksina. Niinpä valassa sotilaat vanhoivat, etteivät nämä pakene tai piiloudu taistelun aikana.

Valassa korostui myös soturin elämälle tyypillinen vahva fyysinen rasitus. Kun sotilaan näkyvissä ei palveluksen alussa ollut juuri muuta kuin suuria rasituksia, tuli hänet sitouttaa valassa lupaamaan ruumiinsa palvelukseen koko sotilasuralle niin pitkäksi aikaa, kun hänessä oli elämää ja voimaa. Lopuksi tämä kaikki vannottiin Jumalan nimeen, jolloin ruumiinsa lisäksi myös sotilaan sielu sidottiin valalla palvelukseen. Valassa luvattujen asioiden rikkominen oli myös rikos kaikkivaltiasta kohtaan ja vaaransi täten rikkojan taivasosuuden.

Edelleen valassa vakuutettiin kaikessa sodan hädässä uskollisuutta. Yksilö vannoi, ettei hän säästä omaa henkeään, elämäänsä eikä voimiaan pysyäkseen kunniallisena sotamiehenä. Näin ollen yksilö asetti joukkonsa ja isänmaansa edun omansa edelle ja vannoi tämän kaiken Jumalan kautta sielunsa ja ruumiinsa puolesta. Oman kunnian ja Jumalan kautta vannottu vala asetettiin uskollisuuden siteeksi torjumaan sodan kurjuuksista pakenemista sekä ihmisen luontaista tarvetta hakeutua suojaan taisteluissa. Vaikka valaa voikin pitää sinä sitovana hetkenä, jolloin soturi otti vastaan kunnian, niin käytännön syistä artikloissa määrättiin varalta, että niiden tuomiovalta oli sotaväessä voimassa vaikka valaa ei olisikaan vannottu¹⁵⁷. Esivallan kannalta sotilasvala oli myös soturin uran ensimmäinen ja selkein kunniallisuuteen pohjautuva kontrollikeino.

¹⁵⁷ Krigz-Articlar [1683], s. 82–83.

Karoliinisella ajalla syntyi myös aikaisemmin tuntemattomia erityisiä tiettyyn sotilas- ja siviilivirkamiehen virka-asemaan ja -arvoon liittyviä pfalzilaiselle kuningashuoneelle annettavia uskollisuudenvaloja. Kapteenin arvoiset ja näitä ylemmät upseerit lupasivat valoissaan uskollisuutta, rehellisyyttä, rakastavaisuutta, urheutta ja ahkeruutta palveluksessaan. Everstiluutnantit ja everstit lupasivat näiden lisäksi pitää joukoissaan yllä kurinalaisuutta. Edellä mainittujen lähimmät alaiset kapteenit ja majurit lupasivat puolestaan ylemmilleen kuuliaisuutta ja tottelevaisuutta. Upseerien valat tehtiin myös kirjallisena ja nämä lähetettiin kuninkaan kansliaan kaksoiskappaleiden jäädessä rykmentteihin.¹⁵⁸

Valan vannomisen tapahtumista käytännössä kuvaa päiväkirjassaan esimerkiksi Joachim Lyth. Hän vannoi kornetiksi ylennyksensä yhteydessä valan rykmenttinsä lipulle. Muutamia päiviä myöhemmin silloisen kenraali Rehnskiöldin pitäessä rykmentin katselmusta vannoi Lyth uudestaan hänelle valan, tällä kertaa kirjallisesti.¹⁵⁹

Valan merkitystä ehdottoman sitoutumisen ja uskollisuuden osoituksena ei aikakauden ihmisten keskuudessa voi olla korostamatta. Tämän toimituksen yhteydessä voidaan selvimmin katsoa soturille syntyneen myös hänen oma henkilökohtainen kunniansa, joka kenraali Adam Ludwig Lewenhauptin sanoin oli ”enemmän kuin oma henki”¹⁶⁰. Astuessaan palvelukseen oli nuoren tulokkaan kunnia tahraton, mutta tästä eteenpäin läpi uran oli hänen kunniansa koetuksella ja konfliktitilanteissa sitä varjeltiin kaikin mahdollisin keinoin.

Upseereiden memoriaaliaineistosta näkykin, että useat karoliinit vetosivat kirjoituksissaan siihen että he olivat toimineet valansa velvoitteiden mukaisesti. Upseerit saattoivat vain todeta rutiininomaisesti toimineensa urallaan ”uskollisen valansa” (trohets eed) mukaisesti, mutta jotkut upseerit korostivat valan osuutta selkeämmin. Tällöin valan mukaan toimiminen liitettiin johonkin uhraukseen, joka oli annettu kuninkaan ja valtakunnan puolesta. Näin esimerkiksi Pultavassa pahasti vasempaan reiteen

¹⁵⁸ Göransson 1990, s. 133–135. Viljanti 1940, s. 185.

¹⁵⁹ Joachim Lyths dagbok, KKD 2, s. 27.

¹⁶⁰ Lewenhaupts berättelse, HH 34:2, 1952, s. 8.

haavoittunut Georg Plantingh kirjoitti toimineensa ”valansa velvoittamana ja uskollisesti palvelen”.¹⁶¹ Sotureiden kannattikin vedota valaansa, mutta se saatettiin tehdä myös epäsuorasti.

Gotthard Strick vetosi mielenkiintoisella tavalla velvoittavaan valaansa. Hän totesi, ettei kaikkia hänen uhrauksiaan voi pitää minään ansiona vaan sotilaan velvollisuutena, sillä hän oli toiminut ainoastaan valassaan lupaamansa mukaisesti.¹⁶² Vuonna 1697 volontääriksi astuneen ja sodassa paljon kärsineen Strickin memoriaali on nöyryyttä korostavaa kunniaretoriikkaa puhtaimmillaan. Virkariitatilanteessa tällainen kylmäverinen itsensä kehumisen hillitseminen näytti memoriaaliaineiston valossa poikkeukselliselta.

Valaa ei tule suinkaan pitää ainoastaan yksilön sitoutumisena esivallan määräyksiin ja tuomiovaltaan. Vannoessaan sotilaan tai upseerin valan sotilas ei sitoutunut ainoastaan armeijan ankarien sota-artiklojen tuomiovallan alle vaan myös soturi-ihanteiden ja upseerikunnian vaatimusten mukaiseen elämään. Vala oli myös rituaali, jossa soturi hyväksyttiin vertaistensa tasoiseksi kollektiivisen yhteisön jäseneksi. Tällöin hän sitoutui myös ryhmäetoksen sanelemiin kirjoittamattomiin lakeihin. Yksilölle syntyi siis velvollisuussuhde, ei ainoastaan esivaltaan, vaan myös uuteen sosiaaliseen yhteisöönsä. Yksilön suhdetta kollektiiviin määrittä tämän jälkeen hänen kunniansa (kunnia 3).

Kunnia oli absoluuttinen ”pääoma”, joka yksilöllä joko oli tai ei ollut. Täten soturi oli kunniallinen niin kauan kun hän toimi kollektiivin vaatimusten mukaisesti ja hänestä tuli kunniaton, kun hän rikkoi tämän ylärakenteen tahtoa. Soturikunnia siis ikään kuin annettiin valassa yksilölle ylhäältä käsin varjeltavaksi ja yhteisöön liittäväksi tekijäksi, jota tämän tuli varjella enemmän kuin omaa henkeään. Jos soturi ei varjellut kunniansa

¹⁶¹ Memorial Plantingh, R2444, s. 304v. ”Nu som mitt egit samwete mig nogsamt öfwertygar , det iag efter min Eeds plicht troligen tient mit, - - -”

¹⁶² Memorial Strick, R 2444, s. 80. ”...bör icke allenast wåga lif och blod utan och sin werldsliga Egendomb; så kan detta aldeles intet räknas under någon merite utan en skyldighet hwartil iag efter min trohets Eed warit förbunden och förplichtad.”

kriisitilanteissa, merkitsi se kunnian menettämistä. Näin ollen soturi oli ylhäältä käsin tuomittu kunniaansa.¹⁶³

¹⁶³ Vertaa Elias 1983, s. 93.

3.3. Kaarle XII:n sankarimaineeseen ja nuoruuden antamiseen vetoaminen

Karoliinisotureiden valtiopäivämateriaalien sisältöä tarkemmin tutkittaessa huomataan, että karoliinit vetosivat erityisesti johtajaansa ja koko armeijansa sieluun, elinaikanaan sankarikuninkaan mainetta nauttineeseen Kaarle XII:een. Pelkästään Suuren Pohjan sodan aikainen sotapropaganda hyödynsi taitavasti ”sankarikuningas” Kaarle XII:n saavuttamia voittoja taistelukentillä. Kaarle oli tunnettu myös askeettisuudestaan. Tästä parhaana esimerkkinä oli Kaarlen tapa pukeutua yksinkertaiseen univormuun sekä olla käyttämättä peruukkia.¹⁶⁴

Kaarle samaisti itsensä ilmeisen vahvasti Aleksanteri Suureen ja Julius Caesariin ja heistä kertovat teokset, Quintus Curtius Rufuksen *De rebus gestis Alexandri Magni* ja Julius Caesarin *Gallian sota* olivat hänelle hyvin tärkeitä.¹⁶⁵ Kaarlesta myös liikkui samantapaisia myyttisiä kertomuksia kuin antiikin suurista sotasankareista. Aleksanteri Suuri oli brittiläisessä 1700-luvun alun kuvauksessa, jossa kritisoitiin sotapäällikkö Marlboroughin herttuaa, kieltäytynyt tarjotusta vedestä aavikolla, koska sitä ei riittänyt hänen sotilaillekaan, ”jolloin hänen juomisensa olisi erkaannuttanut hänet miestensä sydämistä”¹⁶⁶. Kaarleen liittyvä tarina puolestaan kertoi Kaarlen ottaneen pilaantuneesta ja matoisesta leivästä nurisevan sotilaansa kädestä tämän leivänpalan, syöneensä sen, ja tokaisseen: ”Se ei ole hyvää, mutta sitä voi kyllä syödä.” Voltairen vuonna 1731 ilmestyneen Kaarle XII:n historian mukaan suuren Pohjan sodan syttyä Kaarle käyttäytymiseen tuli muutos. ”Ajatellen alituisesti Aleksanteria ja Caesaria hän päätti jäljitellä näitä kahta valloittajaa kaikessa muussa paitsi heidän vioissaan”.¹⁶⁷

Karoliinit havainnoivat myös itse Kaarle XII:n askeettisuuden vaikutusta ihmisiin. Karoliini Joachim Lyth kertoi päiväkirjassaan silminnäkiäkuvauksen Kaarlesta ja tämän

¹⁶⁴ Kuvia Kaarle XII:sta esim. Liljegren 2000, passim.

¹⁶⁵ Liljegren 2000, s. 31–32, Sandstedt 2001, passim.

¹⁶⁶ Examiner; vol II, numb 6–7, 3.1.–17.1. 1711.

¹⁶⁷ Voltaire [1731], s. 40, 142. Kaarlen Aleksanteri Suuri roolista Sandstedt 2001, passim.

kohtaamisesta saksalaisen rahvaan kanssa. Vuonna 1706 Fraustatdtin taistelun jälkeen Kaarle miehineen, joiden joukossa Lyth itse oli, saapui pieneen saksilaiseen kaupunkiin Kämbergiin. Tällöin koko kaupunki kerääntyi sotasankaria ihmettelemään. Ruotsalaiset jakoivat almuja väkijoukolle, jotka kyselivät, olivatko he nyt nähneet ruotsalaisten kuninkaan. Väki ihmetteli kuninkaan vaateista, koska hänellä oli yllään vain sininen takki eikä lainkaan kultaa. Ihmiset itkivät ja laskeutuivat polvilleen, ja kuninkaan lähdettyä eteenpäin jäivät he kokoontuneena ihmettelemään tapahtumaa.¹⁶⁸

Kaarleen liittyvä laaja ja monipuolinen sotapropagandaksi tulkittava aineisto ylisti hallitsijaa soturikunniaa ilmaisevilla hyveellisyyttä kuvaavilla adjektiiveilla. Esimerkiksi vuoden 1700 Narvan taistelun voiton johdosta Oulussa sepitetty ilolaulu ylisti voittoa kuningasta arkkiveisussa, jossa oli myös runsaasti suomalaisten kansanrunojen vaikutusta. Laulussa kuvattiin muun muassa kuinka Kaarle oli Jumalan siunaamin sota-asein ja kirkastamin kilvin rientänyt alamaistensa avuksi Narvaan ja kuinka hän oli ”Ruotsin suuri sotaherra, Kaarle kaikkein parahin” sekä vahvin ”Ruotsin ruhtinain seasta, suurten sankarein sivulla”, viitaten myös Kaarlen isään ja isoisään. Kaarlea ja tämän miehiä kuvattiin myös uljaiksi urhoiksi ja miehuullisiksi miehiksi, ”joilla on miekka miestä myöten, sotakilvet kiiltäväiset”. Tsaari Pietari I:stä laulussa pilkattiin tämän jätettyä sotajoukkonsa Narvassa toteamalla, että ”itse meni miekkoinensa, pakohon pahatapanen, luottehensa luottamatta”.¹⁶⁹ Voittoisa Kaarle kuvattiin siis suoranaiseksi soturikunnian ruumiillistumaksi, kun taas tsaari Pietaria halveksittiin pahatapisena, pelkuruutensa takia alaimensa pettäneenä hallitsijana.

Kaarlen hovipapin ja elämäkerran kirjoittaja Jöran Nordbergin Kaarle XII:n historian esipuheessa Nordberg ylisti Kaarlen suurta sydäntä, tappavia hyökkäyksiä, tasaista mielenlaatua ja yhtä lailla vastoinkäymisissä kuin menestyksissä osoitettua ylevää rohkeutta. Nordberg korosti myös, kuinka Kaarle hämmästytti teoillaan koko maailmaa ja

¹⁶⁸ Lyths Dagbok, KKD 2, s. 43–44.

¹⁶⁹ Gummerus 1912, s. 10–15. Ilolaulu Narvan taistelun johdosta. Kaarleen liittyvästä sotapropagandasta Erickson 2002, passim.

kuinka sekä hänen ystävänsä että vihollisensa Saksassa, Ranskassa, Englannissa ja Hollannissa ihailivat häntä syvästi.¹⁷⁰

Nordberg suositti vuonna 1740 ilmestynyttä historiaansa Kaarle XII:n kuolemattomasta nimestä luettavaksi Majesteetin pysyville kuninkaallisille neuvoksille ja muille oikeamielisille tahoille. Heidän lisäksi hän suositti teostaan kaikille, jotka ilman syytä olivat olleet, ja yhä olivat, suuren kuninkaan vihollisia ja jotka mieluummin näkisivät hänen muistonsa syvemmällä unohduksessa ja pimeydessä, kuin hänen ruumiinsa makaavan haudassa.¹⁷¹

Kaarlen omat alaisensa kirjoittivat puolestaan kuninkaastaan usein memoriaaleissa aina esiintyneen pakollisen perustitulatuuran lisäksi läheisemmälläkin nimityksillä. Memoriaaleissa esiintyi kuninkaaseen viitattaessa ylistäviä nimityksiä kuten ”niin suuri ja armollinen kuningas” tai ”muistoissa ylistetty”.¹⁷² Karoliiniupseerit toivat näin esiin kunnioitustaan edesmennyttä hallitsijaansa kohtaan.

Yksityiskohtaisemmin upseerien suhdetta kuninkaaseensa kuvattiin upseereiden päiväkirjoissa. Näissä mainittiin aina kohtaamiset Majesteetin kanssa. Kun tieto suuren Pohjan sodan päättäneen rauhan solmimisesta saapui Venäjän sotavangeille, kirjoitti esimerkiksi luutnantti Lyth päiväkirjaansa, etteivät upseerit voineet iloita rauhasta, kun heidän kuninkaansa oli poissa.¹⁷³

Heinäkuussa 1708 käydystä Holowczynin taistelusta Lyth kuvasi päiväkirjassaan, kuinka venäläisten asemien edessä olleen pienen joen ylityksessä ”Kuningas hyppäsi

¹⁷⁰ Nordberg 1740, s. VI. - - - til den Hög=Sal. Konungens Wärda åminnelse; ty, aldenstund hans Stora hierta, hans dråpeliga Actioner, Hans jämna sinne och lika adelmodighet i sin lycka och olycka, satte i lifstiden ei mindre hela werlden i förundran, än wänner och owänner I högackning och wördnad, at åtskillige Tyskar, Franssoser, Engelsmän, Holländare hafwa låtit wara sig angeläget---

¹⁷¹ Nordberg 1740, s. XI: Carl den Tolftes ödödeliga namn, recommendera mig och hans Historia uti eders Majjt:s beständiga Kongl. Råd, och dernäst i alle rättsinnigas Ynnest; allom dem till trotz, som, utan sak, Warit och äro den Store Konungens fiender, och skulle aldrahålst se hans åminnelse diupare i glömsko och mörcter, än hans kropp ligger i grafwen.

¹⁷² Esimerkiksi Memorial Starenflycht, R2444, s. 378. ”en så stoor och nådig konung”; memorial Hielm, R 2444, s. 51–54. ”Hans högst. Sal. Majjt. Konung Carl den XII, Prijsvärdig i åminnelse”;

¹⁷³ Lyths dagbok, KKD 2, s. 96–97.

ensimmäisenä veteen, mikä oli aina hänen tapanaan.” Pultavan taistelun yhteydessä Lyth niin ikään ylisti Kaarle XII:ta siitä, että hän vielä ”tappion jälkeenkin nousi hevosen selkään ja tarttui miekkaan.”¹⁷⁴

Upseerit saattoivat käyttää joissain tapauksissa perusteluna viransaannille sitä seikkaa, että Kaarle XII oli omakätisesti nimittänyt heidät virkaan.¹⁷⁵ Ylipäänsä memoriaaleissa ja päiväkirjoissa karoliinit kertoivat aina henkilökohtaiset tapaamisensa ja kosketuksensa itsevaltiaaseen majesteettiinsa. Esimerkiksi Berent von Phasian kirjoitti memoriaalissaan, kuinka hän oli alamaisella uskollisuudella palvellut Ruotsin kruunua ja muistossaan ylistettyä Kaarle XII:ta. Hänen jouduttuaan eläkkeelle itsestään riippumattomista syistä oli Kaarle määrännyt hänelle eläkkeen. Memoriaalissaan von Phasian ilmoitti kuitenkin, että säädyt olivat leikanneet tätä eläkettä Kaarlen kuoleman jälkeen.¹⁷⁶ Tekstin sanamuodon valinnassa arvosteltiin siis selkeästi, joskin epäsuorasti, säätyjen toimintaa ja sitä, kuinka ne olivat rohjenneet muuttaa Kaarle XII:n tekemää päätöstä.

Täten karoliinisoturit sitoivat itsensä Kaarleen ja tämän sankarimaineeseen. Kaarlen sankarimaineen ylläpito olikin tärkeää karoliineille, koska he olivat hänen miehiään ja siten heidän kosketuksensa Kaarleen tulivat sitäkin merkittävämmiksi. Taktiikkana upseereilla oli Kaarlen ylistämisessä nostaa kynnystä hänen tekemiensä päätöksiä muutokselle. Upseerit korostivat siis kuuliaisuuttaan ja henkilökohtaisia kosketuksiaan Kaarleen ja muihin sotapäälliköihin.

¹⁷⁴ Lyths dagbok, KKD 2, s. 56, 73.

¹⁷⁵ Memorial Starenflycht, R2444, s. 378. ”At såsom iag efter mehr högstb: Glorwändigst högst i åminnelse Sahl Kongl Majjt. Konung Carl d 12tes egen höga fullmacht allernådigste wittnesbörd mig således uti alla tillfällen, in till denna stund opfördt och förhållit, - - -”; memorial Falkenklo, R 2444, s. 49v. ”1717 kom till Swerige igen benådade hans Kongl. Majjts mig i Lund med allernådigst *Confirmation*, på min förra Capitains beställning.”

¹⁷⁶ Memorial von Phasian, R 2419, F(228), rulla 95 Jag Hafwer Sweriges Cronan med en underdånig trohet och Zeele i från beginnelse af denna öfwerståndene Långwariga kriget i åthskyllige caracteres, - - - till 1718 d. 11 Junij tient, då iag, doch mot min vilja, - - - eller mijssgiärning, - - -moste min beställning quitera, och den mot mig med ?, af hans Kongl. Majjtt Carl den 12: glorwürdigst i åminnelse i nåder för mina trogne tienster, som iag alltid giord och bewist hafwer, benådade pension för nöija. Sub A. Hwilken sig då för tiden för ½ åhr 279. och also för att åhr 558 C:Sm: besteg, Sub B. Men effter hans Kongl. Majjttz högstbeklageliga dödliga fränfälle och A: 1719 hafwe höglofl Riksens Ständer denna pension satt till 400 C: Sm.

Karoliinien kuvaillessa Kaarle-suhdettaan tulee soturikunnian idealistisuus hyvin problemaattisesti esiin. On mahdotonta sanoa, millaisin eri tavoin lukuisiin kärsimyksiin ajetyt karoliinisoturit mielsivät suhteensa kuninkaaseensa. Kuitenkin esimerkiksi yksistään Joachim Lythin päiväkirja sekä memoriaalien kuvaukset Kaarlestä luovat vaikutelman, että miehet todella kunnioittivat syvästi ja kiintyneesti hallitsijaansa. Heidän elämänkohtalonsa oli ollut niin sidoksissa monarkkiin, että hänen arvostelunsa olisi ilmeisesti mitätöinyt myös koko heidän elämänsä ja elämäkokemuksen mielekkyyden ja tarkoituksen.

Vetoaminen Kaarlen XII:n maineeseen ja itsensä sitominen siihen tuo esiin mielenkiintoisen toimintastrategian, millä esivaltaan pyrittiin vaikuttamaan virkasijoittelussa. Karoliinien taktiikkana oli vedota Kaarlen tekemiin päätöksiin periaatteella ”mitä Kaarle on tehnyt, sitä älköön muut muuttako”. Tällöin Kaarle tuli tietysti esittää suurena kuninkaana, joka oli muiden aikalaistensa ja nykyhallinnon yläpuolella. Taktiikan toimivuutta on vaikea arvioida, mutta joka tapauksessa se perustui soturikunniaan vetoamiseen. Vetoaminen uhrauksiin, kärsimyksiin ja nuoruuden antamiseen isänmaalle kertoi puolestaan karoliinien soturikulttuurin fyysisyydestä. Yksilö antoi ruumiinsa kuninkaan ja valtakunnan palvelukseen. Kaarle XII:n sankarimaineeseen vetoamisen tekee mielenkiintoiseksi se, että ylimmässä upseeristossa ei vastustettu lainkaan itsevaltiudesta luopumista Kaarlen kuoleman jälkeen. Heidän keskuudessaan esiintyneen säätyjen vallalle suopean suhtautumisen taustalla olivat ilmeisesti sotaväsymys, sekä oman poliittisen vallan tavoittelu.¹⁷⁷

Perevolotsnasta Benderiin Kaarle XII:n mukana saapuneisiin upseereihin kuulunut ja Jerusalemiinkin komennettuna ollut Uplannin jalkaväkirykmentin upseeri Olof Langh vetosi memoriaalissaan viransaannin puolesta siihen, ettei hänellä ollut nuoruudessaan aikaa minkään ammatin tai taidon opiskeluun, vaan hän oli ainoastaan oppinut sen, mitä

¹⁷⁷ Artéus 1982, s. 335–337.

sotilaille oli tarpeen. Myös Anders Mörning vetosi siihen, että hän oli antanut osan nuoruudestaan sotalaitokselle (krigsväsendet).¹⁷⁸

Kapteenin valtakirjan omaava ja vuoden 1723 virkasijoittelussa luutnantin jakopalkalle hakeva Johan Palander vetosi niin ikään memoriaalissaan siihen, että hän oli antanut parhaat nuoruusvuotensa sotilaan taitojen oppimiseen 14 palveluvuotenaan.¹⁷⁹ Västmanlandin rykmentissä palvellut Carl Frestare vetosi myös nuoruusvuosiensa antamiseen valtakunnalle, mutta hän korosti lukuisten muiden karoliinien tavoin sitä, että hän oli joutunut antamaan parhaat vuotensa sotavankeudessa istumiseen.¹⁸⁰

Luvun kolme alussa lainatun von Schalkin memoriaalin tavoin myös Friderich Sture oli jättänyt opintonsa muutaman vuoden jälkeen kesken Lundin Akatemiassa ja liittynyt Kuninkaallisen Majesteetin sotalaitokseen Skoonen rakuunoihin, jotka pian nimettiin Württembergin prinssin rykmentiksi.¹⁸¹

Täten karoliinit vetosivat siihen, ettei heillä voinut olla pätevyyttä mihinkään siviiliammattiin. Soturielämä oli yksinkertainen ja karu, eikä siihen tarvinnut samanlaista oppia kuin siviilimaailmassa. Tällä pyrittiin tietysti osoittamaan, ettei heille voitaisi antaa upseereiden sijoittelussa potkuja. Upseerit oli koulutettu sotimaan, ei mihinkään muuhun. Upseerit olivat valinneet sotilaan elämän ja täten heitä tulisi kohdella sen aseman mukaisesti, oli sota tai ei. Sotilasura ei ollut vain ammatti, vaan myös elämäntapa. Kuten alaluvussa 3.1. jo osoitettiin, sotilaat torjuivat jyrkästi esitykset, joissa heitä oli sijoittamassa siviilivirkoihin.

¹⁷⁸ Memorial Langh R2444, s.296-297. Emedan jag i min ungdom ej haft tijd och tilfälle uti någon annan nyttig wettenskap mig informera, utan det endaste jag läst, består därutinnan hwad een rättskaffens soldat ägnar och anstår, samt honom bör wara kunnigt, - - -. Memorial Mörning, R2444, s. 300v.

¹⁷⁹ Memorial Palander, R2444, s.270v. ”Iag som tillbrackt min bästa ungdoms tijd att giöra mig skicklig uti Soldatewäsende och nu på 14de året derwijd tient.”

¹⁸⁰ Memorial Frestare, R2444, s. 9. ”Deribland att tretton åhrs Fångenskap till min beklakelige Disadvantage uti min bästa ålders tijd uthärdad ändtel. genom den längst wäntade Freden den ädla frijheten under eders Kongl. Majjts hugnesamma Regering åthniuta af den högst fägnad worden.”

¹⁸¹ Memorial Sture R 2450, s.15v. - - - att sedan iagh några åhr *Freqv[it] terat Akademien i Lundh* begaf iagh mig i Kongl. Majjts krigstienst under Skånska *Dragone*, som sedan nämdes *Princens af Württenbergs Regemente*.

Sodan jälkeen kerrottiinkin kertomuksia urheista karoliineista, joiden kärsimys ja sietokyky oli osoittautunut lähes ylimaalliseksi. Drabanttikorpaali Rühl oli osallistunut suunnitelmaan laajamittaisen sotavankien paon järjestämisestä. Suunnitelma paljastui, minkä jälkeen Rühl heitettiin 9 vuodeksi kurjaan maanalaiseen holviin, jossa hän eli pääasiassa vedellä ja leivällä. Rühl kesti vankeuden ja palasi rauhan tultua kotimaahan. Vuonna 1727 hänet aateloitiin ja ylennettiin everstiksi.¹⁸²

Edellä mainituissa memoriaaleissa vedottiin siis nuoruuden voimien antamiseen palveluksessa, jolle virkasijoittelussa haettiin korvausta. Tämän lisäksi nuoruuden voimiin saatettiin vedota myös kokonaan toisella tavalla Sodan alusta saakka palveluksessa ollut ja sittemmin virastaan erotettu Berent Christopher von Phasian puolestaan vetosi rahallista korvausta hakevassa memoriaalissaan siihen, että hänet oli erotettu vastoin omaa tahtoaan ja haluaan. Lisäksi hänen ruumiin voimansa olivat palvelusta ajatellen mitä suotuisimmat.¹⁸³ Von Phasian korosti siis halukkuuttaan ja fyysistä kyvykkyyttään sotapalvelukseen.

Sinänsä ansioitunut jo vuonna 1705 aliupseerina palvellut sekä Veprickin rynnäkössä haavoittunut Erich Ekman vetosi memoriaalissaan siihen, että nyt sijoittelussa virkaa hakiessaan hän oli parhaassa iässä.¹⁸⁴ Carl Ulbrich Schilt vetosi samankaltaisesti, mutta kuvauksellisemmin, sodan jälkeen elävänsä ”kukkivinta nuoruuttaan” ja siten olevansa erityisen kykenevä palvelukseen.¹⁸⁵ Täten Ekman ja Schilt pyrkivät vetoamaan siihen käytännölliseen hyötyyn, että he olivat ikänsä puolesta parhainta upseeriainesta, jolloin heidän erottamisensa olisi inhimillisten resurssien suurta tuhlausta. Vanhempien upseerien syrjäyttämiksi joutuneet nuoremmat, Pultavan jälkeen valtakirjansa saaneet, upseerit eivät juuri pystyneet vetoamaan taisteluansioihin, vaan heidän oli käytettävä

¹⁸² Kansanaho 1950, s. 89–90.

¹⁸³ Memorial von Phasian, R 2419, F(228), rulla 95. ”- - - det tacktes höglöfl. Ricksens Ständer nåd och gunstigast behaga mig för mina långa trågne tienster wed ett Regimente, såsom andra officerare wed erfaren är, till att placera, emedan willjan, Lust, och Kroppens hälssa hos mig ännu som för, till att tiena, - - - Man skulle till någon placering nu för tiden ingen legenhet finna, so beder iag i underdåhn-Ödmiuckhet att Höglöfl. Ricksens Ständer Nådh och gunstig wille behaga mig wijd af den A 1720 ingen fast-ställte pension - - -”

¹⁸⁴ Memorial Ekman, R2444, s.306-306v.

¹⁸⁵ Memorial Schilt, R 2444, s. 338v. ”Emedan iag mig må som bäst i min blomstrande ungdomd till fäderneslandets tienst osfererat och Cababel finner.”

muunlaista taktiikkaa. Heidän etunaan oli kuitenkin nuoruus ja hyväkuntoisuus, sillä vertauskohtana olivat tosiaan vuosikymmenen ja pidemmänkin ajan sotavankeudessa ja lukuisissa taisteluissa voimiaan koetelleet vanhemmat karoliinit.

4. Yksilö ja yhteisö – arvontunto ja kunnia kanssakäymisen perustana?

4.1. Patriarkaalisuus ja hierarkkisuus sotilasyhteisössä

Sotilasala ei ollut kuitenkaan pelkästään virkaura vaan myös elämäntapa. Sotilailla ja upseereilla oli yksilöinä oma asemansa laajemmissa ryhmissä. Komppaniat, rykmentit ja armeijat muodostivat upseereineen, aliupseereineen ja miehineen sekä vaimoineen, lapsineen, palvelusväkineen ja muine henkilöineen yhteisön, joka eli arkielämäänsä sodan keskellä ravinto-, vaate- ja terveystuolineen. Kuten tämän tutkimuksen johdannossa jo todettiin, leimasi kunnia vahvasti myös karoliinisotureiden keskinäistä kanssakäymistä ja heidän erilaisia roolejaan yhteisössä. Siten aikakauden patriarkaaliset ihanteet näkyivät selvästi upseereiden memoriaaleissa. Upseerit olivat esimiehiä, joiden velvollisuudet määritettiin yleisesti uuden ajan alun isäntävallan mukaisiksi.

Julius Richard de la Chapellen harjoitusoppaassa korostui upseerien isälliset velvoitteet. Erityisen selkeästi tämä näkyi osastojen johtajien rooleissa. Komppanian päällikön, kapteenin, asemassa nähtiin kaikkein selvimmin aikakaudelle yleisleiman antanut patriarkaalinen isäntävalta. Hänelle annetuissa ohjeissa korostettiin kapteenin olevan kuin isä lapsilleen. Komppanian päällikön oli oltava alaisiaan paljon ymmärtäväisempi ja hänen oli esimerkillään johdettava komppaniaansa taisteluissa urheasti. Kapteenin oli myös pidettävä yksiköstään huolta ja puhuttava alaiensa ja yksikkönsä puolesta rykmentinkomentajan ja muiden upseerien edessä. Hänen oli myös pidettävä yllä kuria ja järjestystä yksikössään sota-artiklojen mukaisesti.¹⁸⁶

Komppania henkilöityi siis vahvasti päällikköön, jonka oli hyvän isännän tavoin tarvittaessa oltava ankara ja kova alaisiaan kohtaan, mutta hänen oli myös rakastettava heitä ja puolustettava alaisiaan ja yksikkönsä mainetta oman kunniansa ja maineensa

¹⁸⁶ De la Chapelle 1669, s. 18–23; Katso myös Korkiakangas 1974, s. 84–99.

uhalla. Myös everstin oli oltava rykmentinkomentajana alaistensa johtajana kapteenin tavoin kuin isä lapsilleen. Everstin oli ylläpidettävä osastossaan kuria ja järjestystä, mutta hän ei saanut kuitenkaan olla mikään tyranni.¹⁸⁷ Upseerin oli tunnettava velvollisuutensa ja toimittava asemansa mukaisesti. Hänen oli oltava alaistensa kohtelussa ennen kaikkea luja, mutta myös oikeudenmukainen.

Kaarle XI:n sota-artikloihin liitetyistä sotilaiden rukouksista upseerin rukous kuvasti velvollisuudentuntoa selvästi. Rukouksessaan upseeri tunnusti nöyrästi omien voimiensa heikkoudesta aiheutuvan keltavuuden, jota paikkaisi kuitenkin Jumalan omien tarkoituksien täyttämisen takia upseerille antamat neuvot ja rohkeus. Hän pyysi voimaa toimia ennemmin kuninkaansa ja isänmaansa kuin oman henkensä hyväksi. Upseeri rukoili suojelukseksi Jumalan ja pyhien enkelien kaitsentaa koko elämänsä ajaksi, jotta hänen ei tarvitsisi pelätä mitään, mitä toinen ihminen voisi hänelle tehdä.

Upseeri rukoili Jumalaa antamaan myös yksimielisyyttä (enigheet) ja rakkautta miesten keskuuteen, jotta he voisivat elää keskenään kuin veljet. Näin he voisivat palvella uskollisina Jumalan pyhän nimen kunniaksi ja kuninkaansa hyväksi. Lopuksi upseeri pyysi Jumalaa antamaan heille toivomansa Kristuksen tähden.¹⁸⁸ Myös uhrautuvaisuuden ihanne näkyi selkeästi rukouksessa.

Myös tottelevaisuus ja kuuliaisuus olivat karoliiniarmeijassa keskeisiä hyveitä, ja artikloissa päällystön ja rivimiesten suhteista määrättäessä korostettiin alaisten velvollisuutta osoittaa esimiehilleen ”kohtuullista kunnioitusta”. Tätä tuli osoittaa kuitenkin vain ja ainoastaan valtakunnan parhaaksi, ei muutoin.¹⁸⁹ Tässä yhteydessä kunnioituksella tarkoitettiin ilmeisimmin fyysistä näkyvää kunnioitusta, joka ilmeni alamaisuutta osoittavien eleiden, sanojen ja tekojen lisäksi määrättyjen käskyjen

¹⁸⁷ De la Chapelle 1669, s. 56–70. Vertaa aatelisten velvollisuuksiin siviiliyhteisössä, Katajala 2002, s. 326.

¹⁸⁸ Krigz -Articlar [1683], en officerares böön.

¹⁸⁹ Sota-artiklat 1642, s. 18–19; Krigz-Articlar [1683], s. 19–20.

täyttämisenä. Toisaalta artikloissa kiellettiin selvästi osastojen päälliköitä sortumasta väärinkäytöksiin käyttämällä alaisiaan omien etujensa tavoitteluun¹⁹⁰.

Esimiesasemassa olevan upseerin oli toimittava määrätietoisen ankarasti sota-artikloita rikkoneita alaisiaan kohtaan,¹⁹¹ sillä upseerin komentaman yksikön kunnia henkilöityi hänen henkilökohtaiseen kunniaansa. Esimiehiin kohdistuva niskurointi katsottiin artikloissa nimenomaan näiden kunniaan kohdistuviksi loukkauksiksi. Upseerin kunnian kannalta olikin anteeksiantamatonta, jos heidän alaisensa loukkasivat heitä suullisesti tai nostivat aseensa tai paljaan käden heitä vastaan. Upseerin kunnian loukkaamisen vakavuudesta ja kunnian keskeisyydestä upseerin asemalle kertoo se, että sen loukkaamisesta oli sota-artikloissa määrätty kuolemantuomio.¹⁹²

Täten alaisten rikkomusten läpi sormien katsominen olisi vaarantanut upseerin aseman, jos tieto alaisten rikkeistä olisi levinnyt laajemmalle. Näin ollen armeijan päällystö oli herkästi kurittamassa alaisiaan, milloin vain saivatkin nämä kiinni kuuliaisuuden puutetta osoittavista tehtävien laiminlyönneistä. Esimerkiksi käyköön Robert Petré'n päiväkirjassaan kuvaama tapaus.

Silloiselta sotilasarvoltaan vääpelinä toiminut Petré oli vuonna 1705 erään linnakkeen piirityksessä määrännyt alaisellensa kersantti Hedbergille ja miehistölle tehtäviä, kun hän oli lähtenyt tapaamaan esimiehiään. Petré'n palatessa asemapaikalleen hän tapasikin miehistönsä nukkumasta. Petré puhutteli kersanttia kysyen, miksi hän ei ollut totellut annettua käskyä. Kun kersantti vastasi tähän jotain poikkipuolista, Petré löi miekallaan alaistaan muutaman kerran. Kersantti tunsu itsensä tästä loukatuksi ja valitti läksytyksestään muutamalle osastonsa kapteenille, jotka kuitenkin ilmoittivat Petré'tä kuultuaan vääpelin toimineen oikein. Kersantti Hedberg ei kuitenkaan jättänyt asiaa tähän vaan marssi vielä everstinsä puheille. Eversti Knorringilta ei myöskään herunut sympatiaa valittavalle kersantille vaan tämä määräsi hänet pidätettäväksi, koska hän ei

¹⁹⁰ Sota-artiklat 1642, s. 23; Krigz-Articlar [1683], s. 22–23, 31.

¹⁹¹ Lappalainen 1976, s. 151–152.

¹⁹² Sota-artiklat 1642, s. 17–19; Krigz-Articlar [1683], s. 19–20.

ollut totellut esimiehensä Petrén Kuninkaallisen Majesteetin palveluksessa antamaa käskyä. Tosin Hedberg vapautettiin vielä samana iltana,¹⁹³ mutta taatusti patriarkalisesta kuuliaisuudesta oppitunnin saaneena. Esimiehen ojentavan käden läksytyksestä ei sopinut ryhtyä valittamaan.

Yksilöön kohdistuva vertaisryhmän paine, tai oikeammin kunniakoodiston vaatimukset, vaikuttivat yksilöön paljon suoranaistemmin kuin kuninkaan määräykset tai sota-artiklat, sillä kirjoittamattomat lait olivat alati tilanteen mukaan muuttuvia, ja täten aktiivisesti sotilaiden elämässä läsnä olevia. Kuninkaallisia määräyksiä ja sota-artikloita voitiin tulkita aina tilanteenmukaisesti. Kunniakoodisto saneli, milloin mikäkin sota-artikla ja määräys oli tosiasiallisesti voimassa, milloin taas ei. Esimiehen oli käyttydyttävä alati tarkkaavaisesti myös alaistensa silmien edessä, sillä hän oli alituisesti miestensä arvioinnin kohteena. Niinpä kunniakoodistoa rikkovan upseerin alaiset alkoivat hyljeksiä esimiestään.¹⁹⁴ Upseeri elikin alati sosiaalisessa paineessa velvollisuuksiensa kanssa.

Olosuhteiden salliessa kunniansa menettänyt upseeri tai aliupseeri ajettiin usein pois rykmentistään, mutta tämä saattoi myös pystyä puhdistamaan maineensa ja säilyttämään asemansa vetoamalla esimerkiksi aikaisempiin urotekoihinsa tai esimerkiksi poikkeuksellisissa oloissa tilaisuuden tullen tehdyllä maineen puhdistavalla kunniakkaalla teolla. Tällöinkin hänen oli ”myönnettävä rikkomuksensa ja vakuutettava miekka kädessä parannusta rukoillen armoa ja vapautusta”. Merkittävää oli myös se, että aseman säilyttämiseen vaadittiin vielä kollektiivista ryhmäkunniaa osoittavasti koko rykmentin upseeriston ja aliupseeriston hyväksyntä.¹⁹⁵

Säätynsä ja suppeamman ryhmäkuntansa ohella yksilön elämään vaikutti keskeisenä kollektiivina myös hänen sukunsa ja perheensä. Sama veri virtasi heidän suonissaan, minkä lisäksi säätyläiset kantoivat läpi elämänsä oman sukunsa nimeä, joka velvoitti toimimaan suvun maineen ja kunnian mukaisesti. Suvusta ja perheestä vastasi ajan patriarkaalisen katsonnan mukaisesti päämies, normaalisti suvussa vanhin mies ja

¹⁹³ Robert Petrés dagbok, KKD 1, s. 80–81.

¹⁹⁴ Vertaa Gilbert 1976, s. 80.

¹⁹⁵ Wirilander 1950, s. 100–101.

perheessä isä. Patriarkka vastasi suvun ja perheen keskinäisistä asioista ja jäsenten suhteista muuhun yhteisöön. Tällöin patriarkan tahto oli sama kuin perheen sisäinen laki. Kasvava nuoriso opetettiin ja kasvatettiin isällisen ankarassa ohjauksessa ja kurissa.¹⁹⁶ Karoliinisella ajalla yksilö edusti siis yhteiskunnallista säätyään ja ”ammattikuntaansa”, mutta myös omaa sukuaan ja perhettään. Patriarkkaalisuuden mukainen ajattelu ja isyysroolit vaikuttivat merkittävästi armeijassa. Lisäksi tämä näkyi esi-isien kunnioittamisena, sillä monien sukujen asema ja omaisuus perustui heidän esi-isiensä uhrauksiin. Karoliinien oli elettävä kiitollisuuden velassa näille.¹⁹⁷

Memoriaaliaineistoissa tuli esiin myös monesti tapauksia, jotka liittyivät sukulaisten puolustamiseen. Aatelismies von Hiulhammar kirjoitti valtiopäiville kolme kertaa havoittuneen ja memoriaalin kirjoittamisen aikoihin sotavankeudessa olleen isänsä puolesta. Von Hiulhammarin isä oli jäänyt vangiksi Pultavassa kapteenina.¹⁹⁸ Täten pojan oli puolustettava isäänsä, joka oli saanut virua yli vuosikymmenen sotavankeudessa. Verisiteet olivat merkittävä sidos aatelisten keskuudessa.¹⁹⁹

Upseerit saattoivat vedota patriarkkaalisuuteen useilla tavoilla. Esimerkiksi Kapteeni Carl Frestare vetosi kuningas Fredrik I:een memoriaalissaan mainitsemalla, että hän oli ollut neljä vuotta jo Majesteetin isän sotapalveluksessa Hollannissa. Frestare mainitsi ansiolistassaan myös isänsä, joka oli ollut Kuninkaallisen Majesteetin Henkikaartilainen.²⁰⁰

Myös arkipäiväinen perheen elättäminen tuotiin esiin useissa memoriaaleissa. Hyvin yleisenä memoriaaleissa esiintyi maininta, että oli elätettävä vaimo ja lapset. Tässä yhteydessä mainittiin useasti myös, kuinka sodassa upseerit olivat menettäneet mukanaan

¹⁹⁶ Patriarkkaalisuudesta erityisesti Einonen–Karonen 2002, passim; Englund 1989(a), s. 101–102; Englund 1996, s. 247–250.

¹⁹⁷ Marklund 2006, s. 28. Katso myös Katajala 2002, s. 220–221.

¹⁹⁸ Memorial von Hiulhammar, R 2444, s. 269–269v.

¹⁹⁹ Matikainen 2002, s. 62–63.

²⁰⁰ Memorial Frestare, R2444, s. 9. Sedan iag efter ett 26 åhrs Eders Kongl. Majjts och Rijkets i underdånighet giorde, så wähl som och uti holland under Eders Kongl. Majjts herr Faders troupper 4 Åhr förrättad på trogne som fljigtiga krig tienster. S. 7.fädern wharit Kongl. Majjts Lijfknecht Pehr Frestare

kuljettamansa omaisuuden, tai vihollisjoukkojen hävittämän kotitilansa²⁰¹. Tämä oli tietysti käytännön ehtojen eikä kunnian vaatimaa, mutta seikkaan vetoaminen memoriaaleissa liittyy vahvasti myös patriarkaalisuuteen. Näitä taloudellisia seikkoja ei kuitenkaan esitelty erityisen laajasti.

Patriarkaalisen järjestyksen mukaisesti esimiehen velvollisuuksiin kuului alaistensa puoltaminen. Esimiehen oli tarvittaessa kehattava alaistaan, mutta ehtona tälle oli tietysti se, että alainen oli kunniallinen. Upseerit liittivätkin memoriaaleihinsa esimiestensä puoltokirjeitä, jotka ovat niin ikään kunniasidonnaisia. Ne ovat kuitenkin hyvin kaavamaisia, joten niistä ei laajemmin voi päätellä yksittäisen upseerin henkilökohtaisia ominaisuuksia. Kuitenkin niissä mainitaan yksittäisiä mainetekoja, jotka toivat painoarvoa hakijalle. Niissä toistettavat sanamuodot ovat yksi osoitus kunniamailman keskeisyydestä upseerien ajattelussa. Tässä työssä aikaisemmin esitettyjen kunniallisuuteen liittyvien adjektiivien käyttö korostui näissäkin kirjeissä.

Esimerkiksi kenraalimajuri vapaaherra Otto Johan Maydellin kirjoittama puoltolausunto Hämeen jalkaväkirykmentissä palvelleesta alaisestaan kapteeni Anders Bergencrantzista kuvasi hyvin tätä suhdetta. Maydell korosti Bergencrantzin sodan alusta kestänyttä palvelusta ja sotaretkiä, joiden aikana hän oli aina ollut uskollinen, raitis [?], valpas ja ahkera osallistuessaan taisteluihin Puolassa, Ukrainassa, Turkissa ja muualla. Näiden sekä taisteluja seuranneiden sotavankeusvuosien aikana Bergencrantz oli kestänyt suuria kärsimyksiä, joista huolimatta hän oli aina osoittanut alamaista uskollisuutta korkealle esivallalle ja isänmaalle.²⁰²

Inkerinmaalaisen everstiluutnantin arvolla kapteenin jakopalkkaisessa virassa olleen ja sotavankeuden kärsineen Carl Detlof Schmidfeldtin memoriaalissa oli kenraaliluutnantti Karl Gustav Armfeldtin puolto. Schmidfeldt oli palvellut Suomen armeijassa Armfeldtin

²⁰¹ Esimerkiksi memorial, von Phasian R 2419, (F 228); memorial von Schalk R 2444, s. 266-266v.

²⁰² Memorial Bergencranz (Maydell), R2444, (F 313), s. 135v. - - -under bemte tijd, sig icke all[enast] trogen, nyckter[?], Vigilant och fljigtig wijd alla tillfällen förhållit honom till Kongl. Majestet och fäderneslandets tienst älegat, - - - som han och dessutan alt ifrån det fir[am]farne Långwarige krigetz begynnelse tient, och bejwystat [flera] fientliga actioner i Pohlen, Ukrainien, Turckiet, samt andra uthställ stora och swåra *fatiger*, så wähl under sin fångenskap s[åsom] wijd andre Occasioner, - - - och trogen plickt emot sin höga Öfverhet och fäderneslandet.

alaisuudessa. Tämä korostaa suosituksessaan Schmidefeldtin olleen kaikissa palvelustoimissaan tehtäviensä tasalla oleva reipas, urhea, uskollinen ja kunniallinen upseeri. Erityisesti Armfelt mainitsee Schmidefeldtin urheuden Isonkyrön taistelussa, jossa hän ensimmäisten joukossa murtautui vihollisen jalkaväen rintamaan ajaen tämän pakosalle.²⁰³ Täten yksittäinen uroteko oli lyhyessäkin kirjoituksessa maininnan arvoinen.

Kontaktit päällystöön olivat tärkeitä jo palvelukseen astuttaessa. Huomioitava onkin, että uuden ajan alun patronus-klientti-järjestelmä vaikutti vahvasti myös sotaväessä. Isäntä-alainen suhde ulottui aina kuninkaasta armeijoiden mukana liikkuvaan palvelusväkeen saakka.²⁰⁴ Suhde patronukseen sävyttikin jokaisen yksilön kunniaa ja tämän suhteen rikkominen oli ehdottoman kunniaton teko. Näin ollen armeijoissa esiintyi virallisten esimiesten lisäksi myös epävirallisia klienttiverkostoina toimivia alaisuhteita. Lisäksi upseeriksi haluavien tarjokkaiden oli oltava kanssa käymisessä ja opissa vanhempien upseerien keskuudessa. Robert Petré kirjoitti päiväkirjassaan, kuinka hän palvelusuransa alussa harjoitteli alalla tarvittavia taitoja vanhempien upseerien seurassa.²⁰⁵ Täten kontaktit joukko-osaston muihinkin kuin suoriin esimiehiin olivat tärkeitä.

Myös de la Chapellen harjoitusopas korosti erityisesti ylennyksiä odottaviin tarjokkaisiin viitaten ehdotonta esimiestensä käskyjen tottelemista ja sota-artiklojen ohjeiden mukaan toimimista niin arkisessa työssä kuin varuskuntapalveluksessakin, vahdissa, piirityksissä ja kenttätaisteluissa. Tarjokkaiden oli myös pyrittävä olemaan lähellä erityisesti everstiään ja omaksuttava hänen toimiaan seuraamalla hyvän upseerin rooli. De la Chapelle, joka itse oli edennyt rivimiehestä rykmentinupseeristoon, edellytti upseeriksi aikovilta juuri käytännön oppia, eikä lainkaan teoreettisia opintoja ja taitoja. Hän edellytti

²⁰³ Memorial Schmittfeldt (Armfelt), R 2444, (F315) s. 143. Sedan Hr ÖfL Carl Detlof Schmidtfeldt, begärer af mig et sant färdig Atestatum om dess förhållande under den Tijds han tient under Finska Armeen; så betygas här med santfärdigt dett bemelte Hr ÖfwersteLieutenant har under den Tijdt iag förhållit sig wijd alla tillfällen som Een hurtig, tapper, trogen, och redelig Officerare wähl egnar och och särdeles uti StoorKyro slaget med de första in brutit uti Finlands Infanterie som gerade blifwit öfwerända kastadt, och der hoosmed alt nöje utt - - -

²⁰⁴ Asker 1983, 105–117; Englund 1996, s. 247–256, 368–371. Wirilander 1950, s. 168–169.

²⁰⁵ Petrés dagbok, KKD 1, s. 4.

myös kaikilta upseerin uralle aikovilta nuorukaisilta ensin oppia keihään ja musketin käytössä ennen kuin heitä voitaisiin ylentää.²⁰⁶

Valtakunnan johtavissa tehtävissä toimineiden ylhäisaatelissukuisten miesten poikien ja sukulaisten sekä näihin läheisesti kytkeytyneiden muiden sukujen klienttien muodostamaan verkostoon kuulumisen mahdollisti nopean urakehityksen usein siten, että ylennyksiä jaettaessa nämä saattoivat kohota arvoasteikossa monia asteita kerralla. Esimerkiksi kuninkaallisen neuvoksen poika kreivi Anders Torstenssonin karriääri johti everstin virkaan Viipurin läänin kahdennusratsuväkirykmenttiin jo noin 29 vuoden iässä vuonna 1706. Tämän kaltaiset uranousut herättivät luonnollisesti närää ja kirjallisiakin valituksia kokeneemmissa upseereissa, jotka ylennyskiirroksilla jäivät suosikkien jalkoihin. Osastojen komentajilla oli kuitenkin suuri valta alaiensa urakehityksen nopeuttamisessa tai hidastamisessa²⁰⁷, olihan näiden johdettava patriarkaalisten periaatteiden mukaisesti yksikköään kuin isän lapsiaan²⁰⁸.

Alempi upseeri määrätti suhteensa ylempään kunniallisesti. Niinpä esimerkiksi Friederich Sture kirjoitti memoriaalissaan, kuinka hänellä oli ollut kunnia palvella useissa eri yhteyksissä kenraali Hornin ja useiden muiden kenraaleiden alaisuudessa.²⁰⁹ Upseeri saattoi siis vedota esimiestensä nimeen esittämällä näiden palveluksessa olemisen itselleen kunniakkaaksi samalla tavalla, kuin itse kuningas Kaarle XII:n nimeen oli vedottu.

Mikäli upseeri sai huonot arvioinnit esimieheltään tai ylempältä upseerilta oli hän pulassa. Komppaniansa menettänyt aateliton Svean hovioikeuden asessorin poika ja Tukholmassa ennen sotaa linnoitus- ja tykistöoppia opiskellut Carl Falkenklo kirjoitti memoriaalissaan, kuinka hän oli saanut Eversti Dellwichiltä tylyn tuomion. Falkenklon

²⁰⁶ De la Chapelle 1669, s. 1–16, 57–58; Göransson 1990, s. 119.

²⁰⁷ Asker 1983, s. 105–117.

²⁰⁸ De la Chapelle 1669, s. 56–70.

²⁰⁹ Memorial Sture, R 2450, s.14-17v.

memoriaalin mukaan Dellwichin lausunnossa oli häntä luonnehdittu hyväksi mieheksi, mutta heikoksi upseeriksi.²¹⁰

Tätä Falkenklon oli tietysti vaikea hyväksyä ja hän kirjoittikin memoriaalinsa valtiopäiville aatelismies Wilhelm von Bercon välityksellä. Falkenklo epäili että everstin sanojen taustalla saattoi piillä se, että hän oli hieman lyhytkasvuinen ja täten fyysisiltä voimiltaan heikko. Tämä loukkaava lausunto kävi Falkenklon kunnian päälle. Hän kirjoittikin tunteisiin vetoavasti siitä, kuinka sotilaalla voi olla vahva sydän fyysisten voimien tilalla.²¹¹

Osastojen komentajilla oli kuitenkin suuri valta alaistensa urakehityksen nopeuttamisessa tai hidastamisessa²¹², olihan näiden johdettava patriarkaalisten periaatteiden mukaisesti yksikköään kuin isän lapsiaan²¹³. Täten komppanian tai rykmentin vieminen pois upseerilta kosketti hänen kunniaansa selkeästi. Tämä on nähtävä selkeänä kunniaa loukkaavana tekona. Esimerkiksi Carl Bildsteinin memoriaalissa Bildstein valitti virkasijoittelussa sitä, että häneltä oli viety hänen rykmenttinsä.²¹⁴ Upseerille oli aina kunniaakasta johtaa omaa osastoa, kuten rykmentin komentajana toiminut Robert Mühle kirjoitti.²¹⁵

Patriarkaalisten ihanteiden mukaiset toimintamallit näkyivät upseereiden memoriaaliaineistossa selkeästi. Upseerille oli tärkeää saada esimieheltään puolto, jossa

²¹⁰ Memorial Falkenklo R 2444, s. 49v–50v. Hr Öfwersten *Dellwich* kunde iag oförgripel. har orsak att beswära mig öfwan, som utan *Reflexion* på all mina förtienst lembnat mig så handlöös, och i stället för ett gunstigt förord giordt om min persoon eenså swag berättelse som woro iag een swänsk, hwilcken syntes wara een god karl, men swag Officerare.

²¹¹ Memorial Falkenklo R 2444, s. 49v–50v. - - - Men huru iag skull förstå een swag Officerare det skulle iag wäl åstunda at höra, hwad han därmed meenar, skulle han meena iag woro lijten till Wäxten och således swag, så är han mycket dristig, som [töön/töör?] mästaren, nog utaff, för een Solldat, när hiertat setter påstället.

²¹² Asker 1983, s. 105–117.

²¹³ De la Chapelle 1669, s. 56–70.

²¹⁴ Bildstein, F 330, R 2445, s. 13v–14. ”Först, huru Regimentet ward mig ifråntaget år 1720. - - - ibland officerarne måste skie, så kommer iag också att afgå, och ehuru man där tillägger mig mitt wällförtiente Loford af trogen dienst och alltid betygat tappert och förhållande, hwilket ingen förmår att betaga mig.”

²¹⁵ Memorial Mühle, R 2449, s. 335–335v. “Och sedan *transporten* till Lijfdragounerne, då iag ännu knapt 8: dagar warit i beställningen, erhölet iag på een natt 3ne Kongl. Majjts och dess Krijgs *Collegij ordres* af ett innehåld att Regimentet för hwilket iag då hade den ähran att wara *chef*, skulle skyndsammast *marchera* hit till *Stockholm*.”

tämän urheutta ja taistelukelpoisuutta todisteltiin. Carl Falkenklon tapaus osoitti, kuinka ongelmallisena upseeri koki tilanteensa, kun hänen esimiehensä oli kirjoittanut negatiivisen lausunnon. Kun esimies oli yksilöä vastaan, pyrki hän kuitenkin aina turvautumaan yhteisönsä vertaisiinsa eli rykmenttinsä muuhun upseeristoon.

4.2. Upseereiden tasaveroisuus?

Laajan sosiaaliverkon sisällä upseeristo muodosti oman ryhmänsä, jonka kollektiivinen kunnia, tai ryhmäetos, vaikutti merkittävänä tekijänä upseereiden keskuudessa. Voimakas kunnia-käsitteen sävyttämä ryhmähenki suhtautui torjuvasti ja hyljeksien sellaiseen ainekseen ja henkilöstöön, joka saattoi tahrata sen maineen. Tällöin upseeristo suhtautui ankarasti esimerkiksi taistelussa pelkuruutta osoittaneisiin tovereihinsa. Upseeriston ryhmäkunniaa loukannut henkilö joutui toveriensa kollektiivisen hyljeksinnän kohteeksi, jolloin hänestä tuli *civiliter mortuus*, sosiaalisen kanssakäymisen osalta kuollut yksilö, joka suljettiin ulos kaikesta yhteisön sosiaalisesta kanssakäymisestä.²¹⁶ Tämän yhteisön jäsenen oli siis elettävä yleisen normiston ja koko ryhmänsä kunnian vaatimusten mukaisesti. Nämä vaatimukset muodostivat sotureiden kirjoittamattoman lain, kunniakoodiston.

Vaikka sotilasyhteisö olikin tarkan hierarkkinen, esiintyi siinä erityisenä poikkeuksena juuri upseereiden ryhmäkunnia. Sen mukaisesti jokainen upseeri kuului samaan kunniaryhmään, eli kunniaa koskevissa asioissa jokainen heistä oli tasa-arvoinen. Tämä ilmeni vaatimuksina yhdenvertaisesta kohtelusta, joka oli ehdottomana ihanteena. Siksi esimerkiksi kaksintaisteluita saattoi esiintyä upseereiden keskuudessa eriarvoisten upseereiden välillä.²¹⁷

Upseerien keskinäisiä suhteita leimasivat myös heidän kohtelunsa verrattuna samanveroisina (*wederlikar*). Kunnian kannalta oli erittäin tärkeätä, että soturia kohdeltiin hänen asemansa mukaisesti. Wirilanderin mukaan erityisesti soturien ylennys- ja nimitysasioihin kytkeytyi ”palkkaa ja puustellia” koskevien taloudellisten intressien lisäksi ”eräitä psykologisia eturistiriitoja, jotka saattoivat tuona arvojärjestysten valtakautena usein tuntua milteipä vielä tärkeämmiltä kuin taloudelliset”.²¹⁸ Psykologisissa eturistiriidoissa, oli siis kyseessä kunniaa loukkaavat asiat. Jos

²¹⁶ Gilbert 1976, s. 75; Lappalainen 1976, s.148–149; Wirilander 1950, s. 98–102.

²¹⁷ Esimerkiksi Collstedt 2007, s. passim; Lappalainen 1976, s. 149–150.

²¹⁸ Wirilander 1950, s. 161.

vastavuoroisuus oli useasti kruunun ja upseereiden välisessä kanssakäymisessä esiin tuleva seikka, niin samanveroisuuden vaatimus määritteli upseeriston keskinäisiä suhteita. Kun tätä samanveroisuutta rikottiin, oli kyseessä upseerin kunniaa loukannut ”prejudiisi” (prejudice).

Prejudiisi oli kyseessä silloin, kun yksittäinen upseeri koki hakemansa viran menevän jollekin vähemmän ansioituneelle upseerille. Toisaalta prejudiiseina pidettiin tapauksia, jolloin tietyn maakunnan rykmenttiin virkoihin asetettiin rykmentin ulkopuolisia upseereita. Rykmenteissä elikin vahva sisäinen korporaatiohenki. Myös aatelisten ja aatelittomien väliset jännitteet aiheuttivat juopaa upseeriston keskuudessa. Erityisesti kiistelyiden osapuoliksi ajautuivat suuren Pohjan sodan jälkeen sotavankeudesta palanneet ja sodan voittoisalla alkupuoliskolla palvelleet etupäässä aateliset, sekä sodan loppuaikoina palvelleet, lähinnä aatelittomat upseerit, jotka olivat täyttäneet näiden jälkeen jättämät virkapaikat.

Sijoitteludeputaation memoriaalien valossa näkyi selkeästi upseereiden selkeä kahtiajako vanhoihin karoliineihin ja uudempiin upseereihin. Vanhemmat karoliinit edustivat murto-osaa niistä pääosin kaatuneista sotilaista, jotka olivat yleensä olleet Kaarle XII:n kenttäarmeijassa ja mukana suurella Venäjän retkellä. He olivat kokeneet sodan alkupuolen loistokkaat voitot ja useimmiten sotavankeuden kärsimyksen. Vanhojen karoliinien memoriaalitkin olivat yleensä huomattavasti värikkäämpiä ja tapahtumarikkaampia, kuin Pultavan taistelun jälkeen upseerinvirkoihin päässeiden nuorempien upseerien.

Karoliinien välinen jako näkyi selkeästi myös sijoitteludeputaation kirjoittamissa memoriaaleissa. Virkasijoittelua puitaessa nuorempien upseereiden kohdalla heidän kunniaukseen mainittiin, että he olivat Pultavan taistelun tapahtumien jälkeenkin palvelukseen astuttuaan saattaneet olla sotapalveluksessa jopa 12 vuoden ajan. ”Kotona palvelleista” upseereista eivät kaikki kuitenkaan olleet ”paljastaneet miekkaansa isänmaan vihollisia vastaan”. Deputaation mietinnössä katsottiinkin, ettei heidän ansionsa olleet niin suuria kuin Pultavassa ja sitä ennen palvelleiden upseereiden. Tämän takia

heiden olisi annettava tilaa vanhemmille upseereille, oli heillä virkapaikalleen varsinainen edeltäjä tai ei.²¹⁹

Vanhempien sotavankeudesta palanneiden upseereiden ansioita punnittaessa mielenkiintoiseksi seikaksi muodostui se, oliko sotavankeus upseereille ansioksi laskettava asia vai ei. Virkapaikoilla istuvat nuoremmat upseerit olivat esittäneet, ettei vankeus ollut mikään ansio. Sotavankina olleet olivat vastanneet tähän, ettei sotavankeus ollut mikään häpeä, vaan sitä tulisi pitää ansiona, sillä he olivat surkeissakin olosuhteissa osoittaneet kaiken kestäväää uskollisuutta.²²⁰

Memoriaalin mukaan oikeamielisten tulisi ottaa huomioon, että armeija oli epäonnisen suunnitelman [Kaarle XII:n suuren Venäjän retken] jälkeen ajettu niin surkeaan tilaan, että elämä oli vihollisen käsissä. Tässä tilanteessa rehellinen upseeri olisi valinnut mieluummin kuoleman kuin surkean vankeuden, jos asia olisi hänen valtassaan. Edelleen memoriaalissa korostettiin, että suurin sankari antautuu vastoin tahtoaan kärsivällisyydellä kohtaloonsa [sotavankeuteen].²²¹ Tällä kiertoilmauksella viitattiin siihen, että armeija oli antautunut ylempien määräyksellä. Tämä tietysti antoi upseereille mahdollisuuden esittää olleensa henkilökohtaisesti valmis taistelemaan kuolemaan saakka.

Kun upseerilla ei ollut mitään riitoja ja hän oli rykmenttinsä tai komppaniansa kunniallinen jäsen, saattoi hän aina odottaa tukea upseeritovereiltaan. Ryhmäkunnian

²¹⁹ Memorial placeringsdeputation, R 2467, s. s. 58–59. ”2:o och ehuruwähl de hemma tienstgiörande förestådt en tiensts 2.3.4.5.6.7.8.9.10. a 12 åhr, sedan Pultawiska actionen; så emedan Riket nu fådt hem så många wälförtiente ledamöter, - - - och den skidde placeringen är rättwijs, och den hemman tienstgiörande antingen med eller utan antecessorer, som sådane förtienster i så hög grad ej äga, ja som til en deel ej torde haftt lägenheet och blotta sin wärja emot någon fäderneslandets fiende, böra för de hemkomma lemna place och stijga tillbaka.

²²⁰ Memorial placeringsdeputation, R 2467, s. 63. ”- - - at fångenskap ei bör räknas för någon merite, som de samma tienstgiörande til de fångens prejudice anföra; så swarade fången der til, och fångenskap, som man sielf ei är wällande til, är ingen skam, utan bör augmentera ens förra meriter, för den conduite och beständige trohet man wid allt älende, har wijsat.

²²¹ Memorial placeringsdeputation, R 2467, s. 63. “- - -det hwar och en rättsint, af det som vidare här på fölliar lär bejaka - - - så när en Armee, igenom en olyckelig *dessein*, är brakt i et så beklageligt tilstånd, at lifwet dependerar af fiendens discretion, och en redelig officerare skulle häldre utwällia döden, om det stodo i des makt, än at gifwa sig i et sådant älende; men största hoopen wid sådant tilfalle skrijka och wällja häldre lifwet än döden: då händer at den största hielte emot sin willia måste gifwa sig med tålmod i sit öde.”

mukaisesti yhden kunniallisen upseerin loukkaaminen oli loukkaus heitä kaikkia kohtaan. Täten esimerkiksi Alexander Starck saattoi kirjoittaa ansiolistansa loppuun memoriaalissaan, että hänen toverinsa pystyivät tarvittaessa todistamaan kaiken, minkä hän oli ansiolistaansa kirjoittanut.²²² Myös esimerkiksi edellisessä alaluvussa mainittu aateliton Carl Falkenklo pyrki vetoamaan muiden rykmentin upseereiden suosiolliseen kunniantuntoon vakuuttamalla saavuttaneensa kaikkien rykmenttinsä upseereiden hyväksynnän asemalleen, kun hänen rykmenttinsä komentaja puolestaan oli antanut hänelle heikon arvostelun.²²³

Sijoitteluvaliokunnassa esitetyissä virkasijoittelun periaatteissa korostui se, keillä oli ollut virka jo ennen Pultavan taistelua. Upseerin virkaikä noteerattiin siis keskeiseksi viransaantiperusteeksi. Kunniaan liittyvät ansiot tulivat vahvasti esiin niiden kohdalla, jotka katsottiin virkaiältään samanveroisiksi. Tällaisissa tapauksissa virka tuli antaa niille, jotka olivat erityisesti ansioituneet muita enemmän.²²⁴

Bohuslänin rakuunoiden majurin virkaa koskevassa kiistassa M. Henrich Häy valitti memoriaalissaan tulleen pahasti kaltoin kohdelluksi. Kertomansa mukaan hänelle oli myönnetty virka majurin arvolla sekä valtakirja upseerin jakopalkkaiseen virkaan. Tämän jälkeen hänelle oli myönnetty lupa matkustaa Saksaan, koska hänellä oli siellä läsnäoloa vaativia asioita. Kotiin palatessaan Häylle ilmeni kuitenkin, että hänellä ollut virka oli katsottu sijoitteudeputaation toimesta vapaaksi muille upseereille, jotka Häyn mukaan olivat häntä itseään virkaiältä nuorempia sekä vähemmän ansioituneita. Häy itse oli asetettu varrontapaikalle odottamaan avautuvaa virkaa.²²⁵ Näin epäonnisesti oli Häylle

²²² Memorial Starck, R 2444, s. 188. (F323) ”- - - Hwilket alla mina Camprater af regementet den Attestera om på rida skulle fodras.”

²²³ Memorial Falkenklo R 2444, s. 50v. “Gud skeep låfs iag han så skulat mig, at iag wunnit *approbation* tillförene af alla mina [herrar?] män och Cammerader, och aldrig varit anklagan så mycket, at intet något förseende af mig varit Orsak till denna min olycka, än Hr Öfwerstens swaga Re[com-]mendation.”

²²⁴ Protocoll öfwer placeringsdeputation. Landshöfdingen Ribbings förslag öfwer Officerarnas placering i Lifguardiet. R 2451, s. 43–44.” 7: De som varit fändrickar der ute och hafwa någon särdele merite fram för andra.”

²²⁵ Memorial Häy, R 858, (F 60), Rulla 90. Sedan såsom den Höglöfl. Kongl. Krigs *Commissionen* efter min hemkomst uthur fångenskapet, som skedde näst förledet år 1722, befän mine *Meriter* af den egenskap at jag genom underdånig *Recommendation* till hans Kongl. Majjt med Majors *Character* wardt benådad, samt der jemte Remitterad till Bohus-Lähns *Dragoner*, der samma städes at niuta placering efter den af högbente *Commission* mig tillegde och af hans Kongl. Majjts genom fullmacht *approberade* Indehlning; Så erhölt jag straxt den? på Kongl. *Permission* at reesa till Tyskland för mina angelägenheter skull; som

käynyt ilmeisesti ainoastaan siksi, ettei hän ollut sijoittelua tehtäessä henkilökohtaisesti Tukholmassa valvomassa etuaan.

Ylipäänsä epätietoisuutta viroista ja niiden jaosta aiheutti se, ettei tieto kulkenut Tukholmasta maakuntiin saakka. Tällöin moni upseeri saattoi menettää virkansa, jos ei tiennyt olla Tukholmassa ajamassa etujaan.²²⁶ Tässä yhteydessä on huomattava maantieteellisen etäisyyden merkitys silloin, kun koko valtakunnan asioita ratkaistiin yksittäisen miehen tasolle asti Tukholmassa. Normaaleissa oloissa alemmat virat jaettiin käytännössä oman rykmentin keskuudessa komentajan päätösten mukaan, jolloin viran täytölle hankittiin ainoastaan vahvistus pääkaupungista.

Moni karoliini toi memoriaalissaan ilmi harminsa siitä, että oli tullut huijatuksi. Pultavan katastrofien jälkeen Benderiin kuningastaan seurannut ja memoriaalinsa mukaan Kaarle-kuninkaan komentamana Jerusalemissakin käynyt Olof Langh, joka oli kotimatalla joutunut tanskalaisen fregatin vangiksi, valitti memoriaalissaan, että hänelle oli erotettaessa vuonna 1719 luvattu pikaisesti uusi virka, josta ei kuitenkaan ollut kuulunut mitään. Langh haki nyt virkaa tai ellei sellaista voitaisi antaa, niin ainakin eläkettä, jollainen oli myönnetty hänen kanssaan samanveroisille tovereille.²²⁷

Upseerit saattoivat kirjoittaa memoriaaleihinsa myös, etteivät he lainkaan ymmärtäneet erottamisensa syytä. Alexander Starck ihmetteli memoriaalissaan, kuinka kaikki hänen rykmentissään palvelleet upseerit oli voitu katsoa häntä etevimmiksi ja pitempään palvelleiksi. Hän itse oli palvelnut 22 vuotta taistellen lukuisissa taisteluissa ja ollen sotapalveluksessa koko sodan ajan. Starck oli myös haavoittunut kahdesti ja jäänyt

min närwarelse derstädes då för tijdne högst fordrade; Men förmärckte wid min återkomst till Sweriget huru såsom den högl. Riksens Ständers *placeringz Deputation*, den af Kongl. Krigs *Commission* mig een gång tilldhelte Indhelning så wijda behagat andra; Att Jag i dess ställen är worden opfördt för *Expectant*, den doch Ena och annan af mina *Cammerader*, som både hafwer yngre Capitains fullmacket och till Meriter äro mindre bewarade än jag.

²²⁶ Wirilander 1950; s. 213–214, 230.

²²⁷ Memorial Langh R2444, s.296-297. med någon mig anständig beställning, eller och till något understöd i min stora fattigdom med någon pension såsom mina wederlikar nådgunstigast blifwa behnynadt.

vangiksi Pultavassa.²²⁸ Täten Starck anoi nöyrästi, ettei kukaan saman palvelusajan palvelut, mutta vähemmällä koettelemuksilla selvinnyt ohittaisi häntä virkasijoitteluissa.

13 vuotta sotapalveluksessa ollut Uplannin rykmentissä ja Sigtunan komppanian kapteenin virasta varrontapaikalle (expectant) siirretty Rudolf August von Hallern valitti myös tuntematonta syytä hakiessaan hänellä jo aiemmin ollutta luutnantin virkaa. Hän korosti vielä hakemuksessaan, ettei syynä viratta jäämiselle voinut olla hänen ikänsä. Lisäksi von Hallern valitti sitä, että komppaniassa oli vieraita upseereja.²²⁹

Kuten edellä jo todettiin, sävytti sotilassäätyläistöä vahva ryhmäkunnia, jonka perusyksiköksi oli muodostunut rykmentti, suppeammin komppania. Ryhmäkunnia kärjistyi kuitenkin ajoittain ja paikka paikoin tiukaksi korporaatiohengeksi, jolla pyrittiin suojautumaan ulkoapäin uhkaksi koettuja asioita kohtaan. Tämän hengen mukaan suhtauduttiin erityisen jyrkästi muualta tulleisiin rykmentille ”vieraisiin” upseereihin. Periaatteellisesti kapteenin tai majurin virkaan saakka yleneminen tapahtui ensisijassa oman rykmentin sisällä. Tätä ylemmät asteet, everstit, everstiluutnantit (ja majurit) kilpailivat viroistaan valtakunnallisesti.²³⁰

Rykmenttien upseeristo olikin sisäänpäin kääntynyt, alati oman ryhmänsä etuja valvova yhteisö, joka oli myös vahvasti sukuloitunut keskenään. Korporaatiohengen mukaisesti vieraiden upseereiden virkahakutoiveita vastustaakseen upseerit ryhtyivät voimakkaaseen vastarintaan pyrkimällä torjumaan vieraan kilpailevan upseeriaineksen tulon osastoonsa jo alkuunsa.²³¹ On huomattava, että näillä tulokkailta oli omat kontaktinsa, verkostonsa ja sukulaisensa, jotka kärkkäänä olisivat seuraavana astumassa sisään rykmenttiin päänavaajan ”imussa”. Tämän takia tulokkaiden torjunta oli tärkeää heti alkuunsa.

Myös Niclas Noryn kirjoitti memoriaalissaan huolensa siitä, että rykmenttiin oltiin sijoittamassa vieraita upseereita. Tässä tilanteessa Noryn turvautui vahvaan

²²⁸ Memorial Starck, R 2444, F 323, s. 189–189v.

²²⁹ Memorial von Hallern, R 2444, s. 320–321.

²³⁰ Wirilander 1950, s. 92–93, s. 211–214.

²³¹ Wirilander 1950, s. 89–98.

kunniaretoriikkaan ja siten kunniantuntoon. Hän puolusti vanhojen karoliinien asemaa vetoamalla näiden ansioihin.

Sotavankeudesta palanneet upseerit olivat Norynin mielestä ensinnäkin osallistuneet moniin loistokkaisiin ja kunniakkaisiin taisteluihin. Lisäksi he olivat palvelleet omaisuutensa ja verensä kustannuksella, kokeneet vaikean sotavankeuden ja menettäneet kaiken maallisen omaisuutensa. Näistä kaikista vaikeuksista huolimatta he olivat pysyneet uskollisina. Vanhempien karoliinien vankeudessa ollon aikana kotona olleet upseerit olivat pystyneet hyötymään tilanteesta. Rykmenttiin ei Norynin mukaan voitu sijoittaa muualta upseereja, sillä jo nyt useat upseerit olivat aliupseerin palkalla.²³²

Noryn puolusti oman rykmenttinsä miehiä ulkoa tulevia vastaan. Hänen puolustuksensa kunniakeskeisyys tulee ilmi jo siitä, että hän käytti sodan loppuajalla palvelleista upseereista nimitystä ”kotona olleet” (hemmawarande) verrattuna sotavankeudessa kärsineisiin tovereihinsa. Tällä tavoin vanhemmat karoliinit asetettiin kunnian tasolla nuorempien upseereiden edelle.

Upseeri saattoi vedota myös itse kunniaan tuntiessaan tullessa kohdelluksi epäoikeudenmukaisesti. Kenraalimajuri Carl Bildstein oli menettämässä sijoittelukomission toimesta virkansa armeijassa toteutumassa olevassa virkasijoittelussa. Memoriaalissaan Carl Bildstein totesi, että vaikka häntä ei ollut kohdeltu oikein, oli hänelle jäänyt hänen uskollinen palveluksensa ja urhoollisuutensa, joita kukaan ei voisi viedä häneltä pois.²³³ Näin Bildstein vetosi omaan hankkimaansa henkilökohtaiseen

²³² Memorial Noryn, R 2444, s. 36–39. - - - Dhn af Dess Regemente så tapre som redeliga Kongl. Majjts och Rikets trogne män och tienare hwilka ej allenast hela kriget uti så många *glorieuse actioner*, Eders Höggreflig *Excellence* med beröm fölliachtige warit, utan och det swåra fångenskapet, wijd hwilkets antrådande, Wij all wår timmelige wållfård förlustige wordne, med all troheet utan att af dhn förmohner som dem hemmawarande - - - att för myckenheten af officerare, åthskillige Capitainer, äro wijd Regimentet som allenast för under Officers indehlning och Löhn upförda finnas, - - - Officerare må *pracudijeras* igenom främmandes intrång, derest /: oförgripeligen att säija:/ så tapre och wål meriterade män, som andra främmande hwilka det söka kunna, finn wijd regimentet; - - -att wij som redeligen hans Kongl Majjt och Rijket uti all som största swårigheter med gods och Blodh tient och derigenom till all wårt timmerlige *ruinerade* äro - - -.

²³³ Memorial Bildstein, R 2445, s.??, (F330) --- efter den glorieuse freden nu Reform() ibland officerarne måste skie, så kommer iag också att afgå, och ehuru man där tillägger mig mitt wållförtiente Loford af trogen dienst och alltid betygat tappert och förhållande, hwilket ingen förmår att betaga mig.

kunniaan. Bildstein katsoi memoriaalissaan myös häntä lyhyemmin palvelleiden ja vähemmän ansioituneiden upseerien ohittaneen hänet virankäytössä. Tällä tavalla Bildstein vetosi siis upseereiden yhdenvertaiseen kohteluun, jota hänen tapauksessaan oli rikottu. Bildstein jatkoi edelleen, että hänen saamansa kohtelu ei ainoastaan uhannut hänen maallista hyvinvointiaan, vaan myös hänen kunniaansa.²³⁴

Gotthard Strick kirjoitti memoriaalissaan virkariidasta Bildsteinin tavoin suorasanaisesti soturikunniansa loukkauksena. Strickin mukaan eversti Silfversparre oli esittänyt puheen aatelissäädyn käsittelyssä, jossa hän oli väittänyt ansioidensa olevan suurempia kuin Strickin. Tämä esitys oli loukannut Strickin kunniaa syvästi. Strick kirjoitti loukattuna memoriaalissaan, kuinka ”mikään tässä maailmassa ei ole ollut hänelle herkempää kuin viimeiseen hengenvetoon asti säilyttää hyvä nimi ja maine (ryckte), sekä pitää kunnia ja maine (reputation) tahrattomana”.²³⁵

Soturin tunnettavuuden ja maineen merkitys oli tärkeää virkahauissa. Monissa memoriaaleissa mainittiin esimiehiä ja kollegoita, jotka saattoivat antaa viranhakijasta tarpeen vaatiessa lisätietoja. Näin upseerit vetoamisellaan kertoivat olevansa oman yksikkönsä upseeriston ryhmäkunnian mukaisia kunniallisia upseereita.

Sijoitteludeputaation pöytäkirjoihin kirjattujen saapuneiden memoriaalien lähettäjien nimilistoissa esiintyi myös lyhyitä mainintoja upseereiden kuntoisuudesta. Upseerien nimien kohdalla olikin yleensä maininta ”kelpo upseeri” (god officerare), ”urhea upseeri” (brave officerare), tai ”tuntematon upseeri” (obekant). Oli siis selvää, että upseerin tunnettavuus ja mahdolliset kontaktit sijoitteludeputaation jäseniin olivat merkittävä tekijä virkajaossa.²³⁶

²³⁴ Memorial Bildstein R 2445, (F330) ”---min heder *existimation* och alltid gudiska ära oförskränccte *honor* nu lider så stoor Skiepsbrätt.”

²³⁵ Memorial Strick, R 2444, s.72v-82, ”--- Såsom mig ingenting i werlden *Sensiblare* har warit, ähn/ähr och till dödzstunden den blifwa, än att behålla ett gådt namn och ryckte, samt att min *honor* och *reputation* må *olederad* blifwa; för sådan orsak skull efter Hr Öfwersten *Silfversparre* intet längesedan *in pleno voram protocollo* på Riddarhuset fälde de orden, att hans meriter wijda öfwerstege mina.”

²³⁶ Placerinsdeputations protocoll, R 2451, passim.

Toisen virkaan astuminen saattoi tuntua myös kiusalliselta. Joachim Aminoff vakuuttikin memoriaalissaan ”puhtaalla omatunnolla”, ettei hän suinkaan ollut hakenut kapteeni ja vapaaherra Kurckin hoitamaa virkaa, vaan sen oli luovuttanut hänelle armollinen Majesteetti. Inkerinmaalainen Aminoff korosti myös, että viime sota oli ”onnettomuus, joka oli meitä inkerinmaalaisia kohdellut kaikista Ruotsin kansanosista (nation) kovimmin”.²³⁷ Koska virka oli yhteydessä haltijansa kunniaan, oli toisen viran saaminen periaatteessa selkeä viran aikaisemman haltijan kunnian loukkaus.

Käytännössä upseerit syrjäyttelivät virkatukoksessa säälimättä tovereitaan. Niinpä esimerkiksi Uudenmaan jalkaväkirykmentissä evestiluutnantin virassa vuodet 1711–1721 palvellut everstiluutnantti H. R. Taube pudotettiin majurin virkaan, koska hänen virkansa annettiin eversti J Modéelle. Täten jo kymmenen raskasta sotavuotta everstiluutnantin virassa palvellut Taube painui majurin virkaan vuosiksi 1721–1734. Kun Modée sai jälkimmäisenä vuonna siirron Bohusin linnoituksen komendantiksi, pääsi Taube vihdoin takaisin virkaan, joka oli ollut ensi kerran hänen hallussaan jo 23 vuotta aikaisemmin.²³⁸

Upseerit ryhtyivät oman asiansa ajamisessa myös käyttämään kaikkia voimassaolevia keinoja. Stralsundissa varuskuntarykmenttiä komentanut kenraalimajuri von Beckern oli menettänyt rykmentin komentajuuden, joka oli annettu kenraaliluutnantti Trautwetterille. Beckernin valitus oli erotteludeputaation (urskilningsdeputation) kautta kulkeutunut sijoitteludeputaatioon, josta kenraalimajuri oli kuitenkin vetänyt sen oikeusdeputaatioon (justitiedeputation). Tämä temppu synnytti paraikaa istuvien valtiopäivien aatelissädyssä runsaasti keskustelua siitä, kuuluisiko asia käsitellä sijoittelu- vai oikeusdeputaatiossa.²³⁹

Maamarsalkan mukaan kyseessä oli vakinaiseen rykmenttiin liittyvä asia, jolloin se olisi käsiteltävä sijoitteludeputaatiossa. Perusteluna hän esitti, että muuten kaikki upseerit

²³⁷ Memorial Aminoff, R2449, (F 355). s. 19–19v. “Jag kan med mitt reena samwete betyga, att iagh hanns Compagnie aldrig söckt, utan hans Kongl Majjtt vår Allernådigste Konung hafwer haft Den höga nåden för mig”. - - - hwiken olycka oss Ingermanländare fram för alla andra Swea Nationer gudi klagat hårdast träffät - - -”

²³⁸ Wirilander 1950; s. 109–140.

²³⁹ S.R.A.P II:II: s. 358–364.

siirtäisivät valituksensa sijoittelusta oikeusdeputaatioon. Päätös von Beckernin memoriaalin käsittelytavasta olisi tehtävä niin, ettei se olisi muiden päätösten kanssa ristiriidassa. Säädystä korostettiin siis kaikkien upseerien yhdenvertaista kohtelua. Von Beckernin ero muihin upseereihin oli, ettei kenraalimajurin asiaa ollut käsitelty lainkaan sotakomissiossa, vaan hänet oli syrjäytetty laittomasti, toisin kuin muut valituksia tehneet upseerit.

Lopulta rykmentin päällikkyuden kohtalo siirrettiin sijoitteludeputaatioon, mutta kompensationsa Beckernille myönnettiin rykmentin komentajan palkka taannehtivasti ajalta, jolloin hän oli ollut syrjäytettynä.²⁴⁰ Von Beckernin saama kompensatio osoittaa, että ainakin kenraalikuuntaan kuuluva upseeri sai korvauksia vaatimuksilleen, kun hän oli aktiivisesti vaikuttanut asian käsittelyyn. Keskeistä hänen tapauksessaan oli, ettei häntä säädyn näkemyksen mukaan ollut kohdeltu muiden kanssa tasapuolisesti, koska hänen asiaansa ei ollut käsitelty sotakomissiossa. Von Beckernin asia palautettiin sijoitteludeputaation käsittelyyn yhdenvertaisuuteen vedoten. Yhdenvertainen kohtelu asetettiin yksilön kokemaa vääryyttä tärkeämmäksi.

Peruspiirteinä virkajaossa esiintyi myös se, kuinka esimerkiksi luutnantin jakopalkalle sijoitettu kapteeni tai majuri haki kapteenin jakopalkkaa. Varrontapalkalle laitettu upseeri taas haki vakituista täysipalkkaista virkaa. Eläkkeelle siirretty sotilas puolestaan haki jonkinlaista virkaa ja kokonaan armeijasta erotettu saattoi hakea eläkettä. Toimintamekanismi oli memoriaaleissa sama upseerien virkasijoittelussa esiintyneestä asemasta huolimatta. Upseereiden virkasijoitteluprosessi osoitti sen, ettei upseereiden korostama samanarvoisuuden periaate toteutunut käytännössä. Upseerit olivat virkariitatilanteissa käyttäneet oman aseman turvaamiseksi lukuisia keinoja, jotka sotivat upseeriston korostamaa tasaveroisuutta vastaan.

²⁴⁰ S.R.A.P II:II: s. 358–364

4.3. Omanarvontunto, riidat ja kaksintaistelut

Uuden ajan alussa Euroopassa ajateltiin yleisesti, että yksilön luonne oli hänen edustamansa ryhmän mukainen. Tällöin kehiteltiin erilaisia teorioita kuvailemaan ihmisluontoa. Aatelisia ja erityisesti sotilassäätyläistöä pidettiin ominaisluonteeltaan koleerisina, mitä temperamenttia pidettiin kaikkein arvokkaimpana ominaisuutena. Koleerikolle luonteenomaista olivat jalous, korskeus, kopeus ja urheus. Päätaivoitteena hänelle oli kunnia. Koleerisuus rinnastettiin voimakkaaseen verenkiertoon, joka ilmeni yksilön ulkonäössä kirjaimellisesti siniverisyytenä. Nämä ulkoiset ominaisuudet aiheuttivat myös sielullisia ominaisuuksia kuten urheutta sekä tointen ja liikkeiden kiihkeyttä. Ajan humoraalipatologiaan pohjautuvaan lääketieteeseen nojaava uskomus katsoi kiihkeyden johtuvan vereen sekoittuneesta tulesta ja keltasapesta. Sapern öljymäisyys ja rikkipitoisuus kiihdyttivät verenkäyntiä. Kiihkeys synnytti myös oppineiden silmiin pistäviä säätypaheita kuten toisten halveksuntaan liittyvää korskeutta, julmaa vihaa, ankaruutta, huimapäisyyttä, kunnianhimoa ja kaksintaisteluja. Aateliset olivat etupäässä taipuvaisia ylimielisyyteen, mutta näitä paheita ymmärrettiin sinänsä, koska ne katsottiin kunniallisuuden eräänlaiseksi kääntöpuoleksi, ihmisen toiseksi luonnoksi, jota ilman ei toistakaan olisi.²⁴¹

Kasvava aatelinuori varttui osallisena ja tietoisena kaikesta tästä. Hän kasvoi säätyyhteiskunnan arvo- ja ajatusmaailman mukaiseen hierarkiaan, jossa ihmiset olivat luontaisesti eriarvoisia ja aatelinuori oppi toimimaan, käyttäytymään ja ajattelemaan sukunsa ja säätynsä kunnian vaatimalla tavalla. Myös avioliitot solmittiin tiukasti pienen piirin kesken, sillä erilaisia yhteyksiä vahvistettiin hanakasti sukusitein.²⁴² Erityinen etuoikeutettu asema yhteiskunnassa legitimioitiin juuri säädyn ja suvun kunnialla. Privilegioitaan aatelisto perusteli myös suurilla taloudellisilla kuluillaan, jotka aiheutuivat korkean aseman vaatimasta elämäntyylistä.²⁴³ Oman sukunsa ja perheensä

²⁴¹ Wirilander 1974, s. 36–41.

²⁴² Wirilander 1950, s. 90–92, 148. Englund 1989(a), s. 40; Katajala 1994, s. 126–130.

²⁴³ Englund 1989(a), s. 41.

yhteiskunnallinen korkea asema ilmeni nuorelle ennen kaikkea selkeänä erona rahvaaseen, joka elintavoiltaan, pukeutumiseltaan, käyttäytymiseltään ja olemukseltaan erosi suuresti säätyläistöstä.

Esimerkiksi aatelisnuoren ja hänen perheensä pukeutuminen oli paljon koreampaa kuin tavallisen rahvaan, sillä sen tuli kuvastaa aatelisen korkeampaa yhteiskunnallista asemaa. Tarvetta asemansa korostamiseen oli erityisesti ylhäisaatelistolla. Vaatteet olivat kuosiltaan ja väriltään erilaisia ja hienommista materiaaleista tehtyjä kuin muilla säädyillä. Kun rahvas pukeutui harmaaseen ja pappi mustaan, kuului soturisäädylle helakanpunainen. Aikuisten aatelisten kunnioitusta nostattamaan pyrkivät ilmeet ja käyttäytyminen julkisilla paikoilla olivat opiksi nuorukaisille siitä, miten rahvaan, vertaisten ja ylempien edessä tuli käyttäytyä. Soturin kasvoniilmeiden ja eleiden tuli huokua käskyvaltaisuutta, äksyyttä, julmistuneisuutta, vihaisuutta, kopeutta ja happamuutta. Aatelismies kantoi lisäksi mukanaan miekkaa, miehuullisuuden ja vallan keskeisintä symbolia.²⁴⁴

Tarkan hierarkkisissa seremonioissa ja rituaaleissa, sekä eri yhteyksissä käytetyssä retoriikassa esiintyi selkeänä aikakauden ajatusmaailmalle ominainen jako ylempi- ja alempiarvoisiin ihmisiin. Hierarkkisuus, eriarvoisuus ja aateliston pyrkimys pysyä erillään muista säädyistä näkyi esimerkiksi kaikille yhteisissä kirkollisissa asioissa niin elämässä kuin kuolemassa. Kirkollismenoissa penkkijärjestys takasi aatelisille parhaat paikat jumalanpalveluksissa, kuten hautojen järjestys maallisen vaelluksen päätyttyä myös hautapaikoissa. Kirkolliset ja muut juhlat olivat luonnollisesti aatelisilla muita säätyjä komeammat. Myös rangaistussäännöstö kohdistui eri tavalla säätyläisiin ja rahvaaseen, eikä ruumiillisia rangaistuksia katsottu säätyläisten keskuudessa heidän arvolleen sopiviksi.²⁴⁵

²⁴⁴ Wirilander 1974, s. 45–62; Tiuhonen–Ylikangas 1992, s. 86–87; Englund 1989(a), s. 70–89.

²⁴⁵ Englund 1989(a), s. 40–41; Wirilander 1974, s. 82–90; Vilkuuna 1996, s. 50–52; esimerkkitapauksena Lewenhaupten berättelse, HH 34:2, s. 111–115.

Aatelissäädystä esiintynyttä tarvetta erottautua muista säädyistä sekä näkyvää oman aseman korostamista on tutkimuksessa luonnehdittu arvonkipeydeksi. Wirilanderin mukaan ”arvonkipeys oli tartuttanut koko yhteiskunnan valtaneuvoksesta siltavoutiin saakka, ja erikoisesti juuri upseeristossa ja aliupseeristossa, missä ammoisista ajoista periytynyt sotilaallinen subordinaatio tiukasti jäsenyneine arvoasteikkoineen tehosti voimakkaasti kaikkia käskyvallan ja käskynalaisuuden piiriin kuuluvia seikkoja, vaistottiin eriasteisten virkojen täyttämässä ilmenneet ”prejudiisit” (prejudice), oikeudenloukkaukset, herkemmin kuin ehkä missään muussa virkakunnassa.”²⁴⁶

Prejudiisin kokeneen upseerin kokema tunteen nimeäminen Wirilanderin tapaan ”arvonkipeydeksi”, antaa tällä ilmiölle ainakin osittain liian pinnallisen ja jopa turhamaisen sävyn. Viran ja kunnian yhteisyys on jo edellä tuotu ilmi, eikä upseerikunnan vaatimaa tarvetta oman aseman korostamiseen ja puolustamiseen sitä uhkaavia loukkauksia kohtaan tulisi pitää pelkkänä turhamaisuutena. Sotilaiden kohdalla tätä arvonkipeyttä voisikin kuvata arvolatauksetta omanarvontunnoksi.

Virkojen merkitys yksilöiden arvojärjestyksessä oli leimaavaa karoliinisella ajalla. Eri virka-asteet oli porrastettu tarkan hierarkian mukaisesti niin sanotussa rankijärjestyksessä. Sotilasammattin ensisijaisuus näkyi tässä yhteydessä selkeästi. Kun valtakunnan virallisessa rankijärjestyksessä kapteeni oli saman arvoinen hovioikeuden asessorin kanssa niin todellisuudessa kapteeniksi oli paljon helpompi päästä kuin asessoriksi.²⁴⁷ Rankijärjestys suosi muutenkin sotilaita, sillä vuoden 1696 rankijärjestyksen 14 ylimmässä asteessa esiintyi ainoastaan neljä siviilivirkaa. Tosin on huomioitava, että rankijärjestyksen yläpuolella olleissa kuninkaallisissa neuvoksissa oli myös siviilisäätymiä edustajia.²⁴⁸

Virkoihin kiinni päästäkseen alempaa syntyperää olevat nousukkaat joutuivat huonompina kontakteineen luottamaan ammattitaitoonsa, ja he hakeutuivat usein

²⁴⁶ Wirilander 1950, s. 161. Katso myös Vilku 2005, s. 439–441.

²⁴⁷ Carlsson 1962, s. 18–19.

²⁴⁸ Göransson 1990, s. 61; Artéus 1982, s. 119–155; Tiihonen–Ylikangas 1992, s. 82–87.

erityisosaamista vaativiin aselajeihin; laivastoon, tykistöön ja linnoitusjoukkoihin.²⁴⁹ Aselajierot näkyivät myös upseereiden välisissä riidoissa, jotka saattoivat johtaa jopa kaksintaisteluihin. Esimerkiksi ratsuväen upseeri saattoi haukkua jalkaväen upseeria, että tämä vastaisi arvoltaan ratsuväen korpraalia.²⁵⁰ Memoriaaleista käy ilmi myös se että vaikka upseeri Silfversparre halusi mainita osaamisensa linnoitustaidossa, mainitsi hän myös olevansa drabantti. Tämä oli paljon kunniakkaampaa.²⁵¹

Sotilasuralle tähtäävien omanarvontunto näkyi jo palveluksen alussa. Kun palvelus karoliinisella ajalla jouduttiin yleensä aloittamaan rivimiehen asemassa, oli tämä tietysti kiusallista uransa aloittaneelle soturinuorukaiselle, joka pyrki erottautumaan rahvaan parista värvätyistä rivimiehistä. Robert Petré kirjoitti päiväkirjassaan, kuinka eräs kenraalimajuri oli sanonut hänelle heti palveluksensa alussa, että hän oli liian arvokas tavalliseksi sotilaaksi. Petré työskenteli palveluksensa alussa epävirallisena katselmuskirjurina. Tällöin hänen oli kuitenkin suoritettava vahtipalvelusta muiden rivimiesten tavoin. Petré korosti päiväkirjassaan kuitenkin erottautuneensa pukeutumisellaan muista rivimiehistä. Vajaan kahden kuukauden palveluksen jälkeen Petré vapautettiin kaikkein epämiellyttävimmistä palvelustehtävistä ja viikkoa myöhemmin hänet nimitettiin katselmuskirjuriksi.²⁵² Petré asetti siis suuren painoarvon näille seikoille palveluksensa alussa, jolloin hän oli vasta lunastamassa paikkaansa soturiyhteisön sisällä.

Myös tietyt yksiköt, erityisesti kuninkaan henkikaarti, tarjosivat mahdollisuuden nopeamman karriäärin luomiseen kuin tavallisissa maarykmenteissä tai värvätyissä joukoissa. Täten ei ole yllättävää, että juuri henkirykmentissä esiintyi poikkeuksellisen paljon kreivejä ja vapaaherroja.²⁵³ Henkikaartilla olikin käytännössä upseerikoulun luonne, josta miehiä komennettiin upseereiksi maakunnallisiin rykmentteihin ympäri valtakuntaa. Siellä palvelleista upseereista 40 prosenttia eteni esimerkiksi Kaarle XI:n

²⁴⁹ Carlsson 1962, s. 20; Englund 1996, s. 450–454; Cavallie 1981, s. 60–75.

²⁵⁰ Collstedt 2006, s. 172–174.

²⁵¹ Memorial Silfversparre, R2444, s.57v. Wid belägringen af Thorn giorde iag tienst som insigneur efter iag förstad Fortification under Hr General Gyllenkroks Commando såsom iag war Drabant.

²⁵² Petrés dagbok, KKD 1, s. 4.

²⁵³ Asker 1983, 69–78.

ajalla everstiksi tai ylempiin virkoihin. Sitä pidettiin peruskouluna sekä ylimpiin siviili- että sotilasvirkoihin.²⁵⁴

Upseerit mainitsivat memoriaaleissaan monesti, mikäli olivat aliupseerin palkalla. Tällöin tällä tuotiin esiin sitä epäsuhtaa, joka vallitsi heidän arvonsa ja palkkansa välillä. Mainintaa ”aliupseerin palkalla” saatettiin käyttää kuvaamaan yksinomaan taloudellista epäoikeudenmukaisuutta, mutta todennäköisesti upseerin asettaminen aliupseerin palkalle loukkasi upseerikunniaa. Upseeristo ja aliupseeristo muodostivat kuitenkin omat ryhmänsä, joiden välillä oli suuri hierarkkinen ero. Tämän voi havaita esimerkiksi sotilaiden palkkasuosituksista.²⁵⁵

Vuonna 1723 ja 17 vuotta palvellut 32 -vuotias Arvid Johan von Benten oli Lesnajan taistelussa haavoittunut oikeaan jalkaan. Myöhemmin Pultavassa hän haavoittui kahteen kohtaan rinnasta ja hänen vasemman jalkansa läpi ammuttiin. Taistelun jälkeen von Benten jäi vangiksi venäläisille, mutta hänen onnistui paeta ja liittyä Duvediin tällöin koolla olleeseen kenraaliluutnantti Armfeltin armeijaan. Von Benten koki vielä Armfeltin armeijan toteuttaman Norjan tuntureiden kuolonmarssin. Kaikesta kokemastaan huolimatta von Benten oli memoriaalinsa mukaan sijoitettu luutnantin arvoisena kersantin palkalle, joka tuskin riitti elämiseen. Lisäksi hän haki siirtoa Helsingin rykmentistä Jämtlannin rykmenttiin, mikäli korkeampi palkka ei järjestyisi samasta rykmentistä.²⁵⁶

Monen upseerin oli kuitenkin tyydyttävä aliupseerin palkkaan, sillä käytännössä samassa rykmentissä palvelleet upseerit ja aliupseerit olivat lähes kauttaaltaan painuneet virkaportaikossa alaspäin ylimmistä viroista aina alimpiin aliupseerin virkoihin saakka. Vuonna 1723 Suomessa olevien vakinaisen väen jakopalkkaisten rykmenttien upseereista

²⁵⁴ Esimerkiksi Åberg 1998, s. 22.

²⁵⁵ Katso liite 2.

²⁵⁶ Memorial von Benten, R 2444, s. 412-413.

30 % oli aliupseerien palkoilla. Kyseisenä vuotena Suomessa oli yhteensä 330 upseeria.²⁵⁷

Vankeudesta paenneiden karoliiniupseereiden ongelmana oli, että heidän elonjääneet ystävänsä, jotka olivat joko seuranneet hallitsijaa Dneprin yli tai paenneet aikaisemmin, olivat nousseet Pultavan jälkeen esimerkiksi luutnanteista everstiluutnanteiksi. Tämä oli vankeudesta palanneille herkkä kunniakysymys upseereiden samanveroisuuden kannalta. Niinpä esimerkiksi Adolph Herman Wrangelille tämä oli ongelma, kun hän oli paennut Venäjän vankeudesta Argankelista hollantilaisella laivalla 1716 takaisin Ruotsiin Norjan ja Nordkapin kautta. Kaartin toiset luutnantit, Wrangelin upseeritoverit, joista hän kirjoitti ystävinään, olivat nousseet hänen vankeudessa olon aikana kenraaliadjutanteiksi tai everstiluutnanteiksi.²⁵⁸

Joissakin tilanteissa riitoja saatettiin sovittelua kahden upseerin välillä esimerkiksi näiden esimiehen määräämillä keskinäisillä anteeksipyyntöjen annoilla ja veljenmaljan juomisella, jollaisella sopu rituaalisesti vahvistettiin.²⁵⁹ Tällaiset sovut jäivät kuitenkin merkityksettömiksi, jos jompikumpi osapuoli tahtoi jatkaa vielä riitaa. Palvelusaikanaan ”koleeriset” karoliiniupseerit saattoivat joutua erinäisistä syistä usein myös ristiriitoihin toisten upseerien kanssa. Tällaiset keskinäiset kaunat saattoivat kyteä osapuolten välillä pitkäänkin ja niistä muodostui helposti kunniakysymyksiä. Esimerkiksi Adam Ludwig Lewenhaupt oli riitautunut eversti Knorringin kanssa Baltian sotänäyttämöllä suuren Pohjan sodan aikana ja heidän välillään kyti pitkään riita.²⁶⁰

Myös arkisemmissä yhteyksissä upseereiden kunnianherkkyys tuli ilmi. Tästä esimerkkinä voinee pitää esimerkiksi Leonard Kaggin kertomusta Venäjän sotavankeuden ajalta. Vankiryhmä oli koottu kuulemaan tsaarin määräyksiä ja ottamaan hatun päästä. Kauempana seisoneet eivät ilmeisesti kuulleet käskyä. Oli vielä rankkasade

²⁵⁷ Wirilander 1953; s. 109–140.

²⁵⁸ Memorial Wrangel, R 2445. s. 259.

²⁵⁹ Esimerkiksi Matikainen 2002, s. 79.

²⁶⁰ Wirilander 1950, s. 104–108; Lewenhaupt's berättelse, HH 34:2 1952, s. 24–28, 47–50, 68–69, 77–78, 109.

ja miehet halusivat suojata päänsä. Venäläinen vartija löi yhdeltä upseerilta hatun päästä niin voimakkaasti, että myös tämän peruukki lensi päästä. Tähän upseeri vastasi lyömällä muutaman voimakkaan iskun. Tästä seurasi kahakka, jossa muutama ruotsalainen menetti henkensä, mutta Kagg näki ainakin kahdeksan venäläistä sotilasta makaamassa maassa haavoittuneena.²⁶¹

Kaggin tapaus osoittaa soturikulttuurin fyysisyyden sekä aikakaudelle yleisen miehisen kulttuurin mukaisen tavan vastata loukkauksiin tarvittaessa väkivallalla. Yleisesti ottaen sekä sotilaiden, että siviilihenkilöiden väliset riidat johtivat usein nujakoihin ja tappeluihin, sillä ajan kunniakäsitysten mukaisesti miehisyyteen liittyi vahvasti tarve vastata väkivallalla sanallisiin ja ruumiillisiin loukkauksiin.²⁶² Tässä mielessä toteutettua käyttäytymistä on myös luonnehdittu rationaaliseksi väkivallankäytöksi.²⁶³ Tällä tarkoitetaan kulttuurisidonnaista tarvetta puolustaa kunniaa tarvittaessa väkivalloin. Jälkimaailman silmiin huomiota herättävimpänä osoituksena tästä tarpeesta puolustaa kunniaansa tarvittaessa jopa hengensä uhallalla olivat kaksintaistelut.

Vuoden 1723 valtiopäivillä suuren Pohjan sodan jälkeisissä armeijan vakanssien uudelleensijoittelujen yhteydessä oli aatelissäädystä esillä kiista Länsi-Göötanmaan ratsuväkirykmentin everstin viran täytöstä. Kiistan läsnä olevina osapuolina olivat eversti kreivi Carl Frölich ja kenraalimajuri Wilhelm Bennet, joiden meriitit ja pätevyys olivat puntarissa. Virantäytöstä virinnyt tulinen keskustelu kärjistyi säädyn istunnossa lopulta siihen, että Frölich julisti Bennetille, että ”tästä tulnaisiin vielä puhumaan kasvokkain”. Kolme päivää myöhemmin kiistakumppanit tapasivat sattumalta Tukholman Nygatanilla, mikä johti näiden väliseen kiivaaseen sananvaihtoon. Sanan säilän sivallukset eivät riittäneet tulisieluisille upseereille, vaan kiista kärjistyi miekkojen esiin vetämiseen ja siten kaksintaisteluun, eli duelliin.²⁶⁴

²⁶¹ Kansanaho 1950, s. 91.

²⁶² Esimerkiksi Liliequist 1999, s. 186–202.

²⁶³ Blok 2001, s. 103–114; katso myös Matikainen 2002, s. 86–104.

²⁶⁴ S.R.A.P. 1723 II:II, s. 253–255; Roth 1999, s. 274.

Uuden ajan alun yleiseurooppalaiseksi ilmiöksi levinneiden kaksintaistelujen taustalla katsotaan olleen keskiaikaiset kaksinkamppailut. Näitä olivat turnajaiset ja germaanisen perinteen mukaiset oikeudelliset kaksintaistelut, joissa oikeuden edessä suoritettun kamppailun vahvempi osapuoli voitti oikeudellisen kiistan. Lisäksi ilmiön synnyn mahdollistaneeksi seikaksi katsotaan löyhän esivallan kontrollin mahdollistama tapa, jossa sukuriidat ratkaistiin henkilökohtaisella kostolla mieluummin kuin auktoriteetteihin turvautumalla.²⁶⁵

1500-luvun kuluessa Euroopassa alkoi esiintyä uudentyyppisiä, rituaalisen kaavan mukaisia ja tietynlaisin muodollisin käytöstavoin suoritettuja kaksintaisteluja. Tällaisten duellien edellytyksenä oli kamppailun osapuolten sosiaalisen aseman yhteneväisyys, sillä vain saman säätyarvon ja säätykunnian omaavat henkilöt saattoivat ryhtyä duelliin. Kahakoiden taustalla oli aina henkilökohtainen motiivi, ja ne alkoivat jollakin tavalla suoritetuista loukkauksista, jotka häpäisivät loukatun kunniaa. Erityinen herkkyys loukkauksia kohtaan loi pysyvän varuillaanotilan ja siten tietynlaisen duellien kulttuurin. 1600-luvun Euroopassa eli jo sangen monimuotoinen kaksintaistelukulttuuri, jolloin aikakauden kirjoituksissa ei enää erotettu yksinkertaisempia tappeluita ja hienostuneempia duelleja toisistaan. Ne mainittiin samassa yhteydessä, sillä ritarillisesta ulkokuorestaan huolimatta duellit eivät välttämättä itse kamppailtaessa juurikaan eronneet rahvaan tappeluista.²⁶⁶ Niitä saatettiin suorittaa kuitenkin lyömäaseiden lisäksi myös ampuma-asein.²⁶⁷

Duellit olivat uhka esivallan väkivaltamonopolia kohtaan ja siten rangaistava teko lain edessä Ruotsissa jo 1590-luvulla ja 1620-luvulta eteenpäin Kustaa II Aadolfin sota-artikloissa. Kaksintaisteluja pyrittiin rauhoittamaan hallitsijoiden toimesta myös kaikkialla muualla Euroopassa²⁶⁸. Niiden yleistyttyä tehtiin Ruotsissa vuonna 1662 vahvistava säädös, joka kielsi kaksintaistelut. Tämä vahvistettiin vielä Kaarle XI:n aikana

²⁶⁵ Esim. Frevert 1994, s. 9–12 erityisesti saksalaiselta alueelta.

²⁶⁶ Frevert 1994, s. 9–12.; Peltonen 2003, s. 2–16. Peltonen vertailee ja esittelee eri tutkijoiden näkemyksiä uuden ajan alun duelleista ja niiden yhteydestä keskiaikaisiin kaksinkamppailuihin. Lukuisia näkemyksiä on esitetty siitä, mitkä perinteet ovat missä ja millä tavalla vaikuttaneet uuden ajan kaksintaisteluihin.

²⁶⁷ Colstedt 2007, s. 11–13.

²⁶⁸ Frevert 1994, s. 15.

vuonna 1682 säädetyssä duelliplakaatissa²⁶⁹, jossa rangaistavuutta täsmennettiin ja laajennettiin koskemaan myös kaksintaistelun edesauttamista, kuten sekundanttina toimimista.²⁷⁰

Rangaistavuuden täsmentäminen ja laajentaminen osoittaa, että ”kunnian laki” meni aikakaudella usein maallisen lain yläpuolelle. 1700-luvun Preussissa, Englannissa ja Ranskassa upseereiden keskinäiset duellit katsottiin kunniakysymysten ratkaisuisissa välttämättömiksi, koska kaksintaistelusta kieltäytynyttä upseeria ei olisi enää huolittu minkään valtakunnan palvelukseen. Ruotsin oikeusjärjestelmän tehokkuutta ja toimivuutta osoittaa kuitenkin se, ettei tämä yleiseurooppalainen ilmiö paisunut mittavaksi ongelmaksi Ruotsissa juuri esivallan tehokkaan puuttumisen takia.²⁷¹

Kuningas Kaarle XI:n antaman duelliplakaatin esipuhe ilmensi soturikunniaa hyvin vivahteikkaasti. Jyrkkäsanainen plakaatti oli vastaus itsevaltiaan hallitsijan väkivallan monopolia uhkaavalle ilmiölle. Plakaatti koski kaikkien alamaisten kunniaa loukkaavia väkivallantekoja ja loukkauksia, mutta erityisesti se oli osoitettu ritaristolle ja aatelille, sotapäällystölle ja heidän vertaisilleen. Plakaatin tarkoituksena oli estää se, ettei kenenkään kunnia tai hyvä nimi ja maine tulisi uhatuksi, sillä ”mikään ei voi vahingoittaa pahemmin kunniallista miestä kuin omalla puolella oleva kotimainen panettelija tai parjaaja, jonkalaisen päällekyymäksi voi joutua niin ylempi kuin alempikin henkilö”.²⁷² Toisen kunnian loukkaaminen katsottiin siis erityisen halpamaiseksi.

Duelliplakaatin esipuhe tuo esiin kaksintaisteluiden synnyn mekaniikan takana piilevää ajatusmaailmaa. Näissä tapauksissa henkilön kunnia tuli haastetuksi ”häpeää tuottavalla ja kunnianttomalla tavalla tappelusten, ylenkatsovien sanojen, kunnianttomien syytöksiin tai muutoin toisin hävyttömiin syytöksiin ja parjauksiin” niin voimakkaalla tavalla, ettei hän pystynyt kunniaansa puolustaakseen enää muuhun kuin vastaamaan takaisin samalla

²⁶⁹ Kaarle XI:n duelliplakaatissakin kiellettiin nimenomaan duellit ja muut tappelukset.

²⁷⁰ Göransson 1990, s. 61; Roth 1999, s. 271–272.

²⁷¹ Lappalainen 1976, s. 149–151; Wirilander 1950, s. 103–104.

²⁷² Krigz-Articlar [1683], s. 211, 220–221. Duel placat art. IX.

mitalla. Kunniaa oli puolustettava ”elämän ja usein ikuisen ja ajallisen hyvinvoinnin menettämisen uhalla”.²⁷³

Henkilön ansaittu nimi ja maine katsottiin hänen elämänsä kannalta kallisarvoiseksi ja välttämättömäksi.²⁷⁴ On huomattava siis, että nykyajasta poiketen myös henkilön nimi saatettiin katsoa ansaituksi. Esimerkiksi kunnostautunut soturi sai aatelistarvon yhteydessä myös uutta säätyasemaa kuvaavan aatelistimen, joka kertoi kantajansa korkean sosiaalisen aseman. Perittykin nimi oli suvun mainetkojen avulla hankittu, ja sen häpäiseminen halveksi kaikkia niitä uhrauksia ja sitä urheutta, jotka olivat nimeen oikeuttaneet.

Jo pelkästä kaksintaisteluun ryhtymisestä sekä haastaja että haastettu tuomittiin viran menetykseen, korkeisiin sakkoihin ja kahden vuoden vankeuteen. Sama tuomio koski siis myös sekundanteja ja muita tapahtumassa mukana olleita.²⁷⁵ Jos duelli johti toisen osapuolen kuolemaan, korostettiin kaksintaistelun luonnetta erityisen kunniattomana rikoksena, josta surmaaja tuli tuomita mestattavaksi ilman armoa. Lisäksi hänet tuli haudata kirkkomaan ulkopuolelle ilman seremonioita ja papin läsnäoloa. Sama kohtalo lankesi hautaamisen osalta myös duellissa henkensä menettäneelle osapuolelle.²⁷⁶

Duellit katsottiin siis tyypillisiksi kunniattomiksi, koko kollektiivisen yhteisön hyvinvoinnin vaarantaviksi rikoksi. Niiden rangaistuksissa korostui rikkomuksen tekijän ehdoton poistaminen yhteisöstä, jotta Jumalan viha ei lankeaisi yhteisön ylle. Myös vankeustuomiota istuva kaksintaistelija joutui plakaatin mukaan istumaan tuomionsa Tukholman kaupungin ulkopuolella tai muualla valtakunnassa vastaavissa oloissa, jotka vastasivat rikoksen aiheuttamaa häpeää ja kunniattomuutta²⁷⁷. Hautaaminen kirkkomaan ulkopuolelle ilman hautajaisseremonioita ulotti yhteisöstä karkotuksen myös tuonpuoleiseen.

²⁷³ Krigz-Articlar [1683], s. 212. Vertaa Peltonen 2003, s. 44; Elias 1983, s. 93.

²⁷⁴ Krigz-Articlar [1683], s. 212.

²⁷⁵ Krigz-Articlar [1683], s. 215–216, 220. Duel placat art. I, II, VII, VIII.

²⁷⁶ Krigz-Articlar [1683], s. 217. Duel placat art. III.

²⁷⁷ Krigz-Articlar [1683], s. 219–220. Duel placat art. VI.

Jotta kunnianloukkaukset eivät johtaisi kaksintaisteluihin, oli esivallan taholta ensiarvoisen tärkeää tarjota loukatulle osapuolelle mahdollisuus säilyttää haastettu kunniansa tahraamattomana, koska kunniakoodisto edellytti normaalisti loukkaukseen vastaamista vahvalla reagoinnilla. Loukatun katsottiin kuitenkin pelastavan ja säilyttävän kunniansa, jos loukkauksen tehnyt osapuoli saatiin julkisesti perumaan väitteensä. Näin ollen duelliplakaatissa määrättiin, että loukkaajan oli lausuttava julkinen anteeksianomus ja loukkauksensa peruutus läsnä olevan loukatun ja yleisön edessä. Jos näin myös tapahtui, loukkauksen tekijä selvisi loukkauksesta ilman rangaistuksia²⁷⁸ ja loukatun kunnia palautui.

Ongelmalliseksi kuitenkin muodostui se, että tällöin loukkaajan luopuminen esittämästään väitteestä voitiin tulkita johtuneen rangaistuksen pelosta, jolloin tämä ei luonnollisesti ollut enää sanansa mittainen mies. Näin ollen loukkaajan kunnia saattoi joutua nyt vuorostaan koetukselle. Tällöin loukkaajan oli varsin helppoa uusia loukkauksensa osoittaakseen sanansa pitävyyden. Tämän ehkäisyksi plakaatissa määrättiin, että loukkauksen uusimisen tuli johtaa uuteen anteeksipyyntöön ja lisäksi sakkorangaistukseen ja puolen vuoden vankeuteen²⁷⁹.

Kun joku toisen kunnian loukkaamisesta vankeuteen tuomituista oli kärsinyt rangaistuksensa, tuli hänen vielä oikeuden edessä antaa seuraavanlainen kirjallinen tai suullinen julistus sille, jota hän oli loukannut.

*Minä N.N. tunnustan, että olen hävyttömällä ja harkitsemattomilla sanoillani loukannut N.N:ä ja tunnustan täten tässä että semmoinen on ollut minulta pahanilkisesti ja puolustamattomasti tehty. Kunniani kautta minä N.N. haluan pyytää sitä anteeksi ja sen vääryyden minkä olen hänelle aiheuttanut toivon unohdettavaksi.*²⁸⁰

Kun loukkauksen tekijä oli rangaistuksensa kärsinyt ja siten syntinsä sovittanut tuli plakaatin mukaan hänelle palauttaa täydellisesti hänen kunniansa ja hyvä nimensä.

²⁷⁸ Krigz-Articlar [1683], s. 220–222. Duel placat art. IX.

²⁷⁹ Krigz-Articlar [1683], s. 220–222. Duel placat art. IX.

²⁸⁰ Krigz-Articlar [1683], s. 222. Duel placat art. X.

Tämän jälkeen ei kenelläkään ollut enää oikeutta soimata häntä hänen teoistaan ja siten jatkaa sovitettua riitaa. Jos joku jatkoi vielä vanhaa riitaa, tuli hänet tuomita yhtä lailla ilman sääliä kuin jo tuomionsa kärsinytkin osapuoli.²⁸¹

Kunnianloukkauksia koskevissa ratkaisuisa oli tarpeellista synnyttää riitojen jatkumisen ehkäisemiseksi sellainen tasapainotila, ettei kummankaan osapuolen kunnia ollut enää haastetussa asemassa. Tämän takia plakaatissa määrättiin, että riidan aloittaneen osapuolen kunnia julistettiin tahrattomaksi rikoksen sovituksen jälkeen. Keskeistä riidan ratkaisussa oli tämän ohella nimenomaan ratkaisun julkisuus. Kunniakoodisto edellytti julkisen rituaalin suorittamista, jossa yhteisön mukanaolo merkitsi rikkomuksen tekijän hyväksymistä takaisin yhteisöön.

Kun joku ritaristosta ja aatelista, sotapäällystä tai heidän vertaisistaan rikkoi duelliplakaattia, tuli rikkojan alueen maaherran koota muutamia ”ymmärtäväisiä ja oikeutta rakastavia” miehiä ritaristosta ja aatelista, sotapäällystä ja vertaisista tutkimaan ilmitullutta tapausta. Tämä tutkimus tuli sitten lähettää eteenpäin hovioikeuteen, jossa tapahtuneesta annettiin tuomio.²⁸² Duelliplakaatin mukaan siis maakunnissa tuli perustaa tietynlaisia epävirallisia kunniatuomioistuimia²⁸³ tutkimaan säätyläisten tekemiä kunniaa loukkaavia tapauksia. Asian tutkijoiden tuli luonnollisesti olla yhteiskuntahierarkiassa vähintään syytetyn vertaisia. Epäilemättä tällaiset kunniarikokset olivat aatelissäädylle arka paikka, ja hallitsija pyrki yhteiskunnallisen harmonian takia ottamaan laajasti säädyn ”yleisen mielipiteen” huomioon asian käsittelyssä.

Kaksintaisteluista annetut duelliplakaatin sanktiot saatettiin katsoa kuitenkin aikalaisten silmissä sangen ankariksi eikä näitäkään normitason määräyksiä välttämättä toteutettu käytännössä. Eversti kreivi Frölichin ja kenraalimajuri Bennetin tapauksen käsittelyssä pohdittiin sitä, tuliko duelliplakaatin määräämää kahden vuoden vankeustuomiota ja sakkoja soveltaa tässä tapauksessa. Asian käsittelyn ajaksi osapuolia ei vangittu lainkaan

²⁸¹ Krigz-Articlar [1683], s. 220–222. Duel placat art. XI.

²⁸² Krigz-Articlar [1683], s. 224–225. Duel placat art. XII.

²⁸³ Vertaa Roth 1999. passim.

vaan heidät määrättiin arestiin omiin koteihinsa, sillä oli kiistanalaista, voitaisiinko istuvien valtiopäivien edustajia lainkaan vangita. Heidän tapauksessaan ei myöskään ollut syntynyt henkilövahinkoja, ja asia ratkesikin lopulta molempien armahdukseen, kun kaikki neljä säätyä olivat anoneet tätä kuninkaalta.²⁸⁴

Kaksintaisteluun syylistynyt upseeri saattoi myös välttää esivallan rangaistuksen yksinkertaisesti pakenemalla ulkomaille. Kun suuren Pohjan sodan alkupuolella vuonna 1703 Viipurin jalkaväkirykmentissä 40 vuotta palvellut luutnantti Hans Larsson tuomittiin menettämään virkansa osallistuttuaan kaksintaistelun, niin eteläisen Skoonen ratsuväkirykmentissä duelliin syylistynyt vuonna 1707 tarjokkaana palvellut Carl Otto Lagercrantz pystyi jatkamaan karriääriään paettuaan rykmentistään. Hänen onnistui pestautuma ulkomaiseen palvelukseen luutnantiksi Ranskan sotavoimissa palvelleeseen Erik Sparren rykmenttiin. Vuonna 1709 Lagercrantz oli palannut Ruotsin armeijaan, ja seuraavana vuonna hän toimi jo ratsumestarina samaisessa eteläisen Skoonen ratsuväkirykmentissä, mistä hän aikanaan oli paennut. Hän yleni aikanaan aina everstin arvoon saakka.²⁸⁵ Lagercrantzin tapaus osoittaa sen, että tuomiotaan pakoileva upseerikin kelpasi pitkän sodan aikana palvelukseen tilanteessa, jossa pätevistä upseereista oli pulaa. Tällöin upseerin kunniaa tahranneet teot painettiin villaisella valtakunnan käytännön tarpeiden edessä.

²⁸⁴ S.R.A.P. 1723 II:II, s. 275–282; Roth 1999, s. 274–275.

²⁸⁵ Lewenhaupt 1921, s. 376, 382.

5. Yksilö – taistelut ja kunnia

5.1. Taisteluansiot

”Vuonna 1708 osallistuin Holowczynin tuimaan taisteluun vaikka olin kovan kuumeen vaivaamana. Tästä huolimatta en kuitenkaan vetäytynyt taistelukentältä, vaan osallistuin taisteluun, jossa haavoituin vasempaan hartiaan. Komppaniamme kapteenin ja luutnantin pahasti haavoituttua, johdin osastoamme yksin koko taistelun loppuun.”²⁸⁶

Adolph Herman Wrangel kirjoitti memoriaalissaan suurimmasta ansiostaan, minkä näyttämönä oli toiminut Holowczynin verinen taistelu vuonna 1708, jossa Kaarle XII:n komentama kenttäarmeija saavutti viimeisimmistä voitoistaan siitä Pultavaa edeltäneestä katkeamattomien voittojen sarjasta, joka oli alkanut vuonna 1700 Sjäällannin maihinnoususta ja Narvan taistelusta.

Wrangel nosti esiin memoriaalinsa yllä mainitussa kohdassa kolme seikkaa, jotka olivat ikiaikaisen soturikunnian mukaisia. Ensinnäkin itse ”tuiman ja verisen taistelun”, jonka verisyyden hän jakoi haavoittumisellaan muiden verta vuodattaneiden haavoittuneiden ja kaatuneiden kanssa. Juuri verisyys ja taistelun kovuus teki siitä kunniakkaan. Toiseksi hän oli sairaudestaan huolimatta heikkovoimaisena osallistunut taisteluun. Tällä Wrangel ikään kuin avasi sitä mahdollisuutta, että hän olisi ollut oikeutettu jättämään taistelun väliin, mutta soturin velvollisuudesta, uskollisuudesta ja uhrivalmiudesta kuningastaan, isänmaatansa ja miehiään kohtaan hän oli osallistunut siihen. Kolmanneksi hän kertoi yksittäisestä uroteostaan, siitä kuinka hän oli kohonnut tiukoissa oloissa oman tehtävänsä

²⁸⁶ Memorial Wrangel, R 2445, s. 258. “A. 1708 då den skarpa Actionen wid Holozsien förlopp, war jag beswärad af en hetzig Feber, men ehuru siuckdomen mig angrep, undandrag jag Mig likwähl icke, närwarandet uti slaget, hwarest jag i den wänstra axeln wardt blesserad och sedan Capitainen med Lieutenanten illa särade blefwo, Commenderade jag den ensamen compagniet hela actionen.”

yläpuolelle johtamaan koko komppaniaa ylempien upseerien vaikean haavoittumisen jälkeen. Myös tällä Wrangel korosti taistelun ankaruutta.

Itse taisteluihin osallistuminen oli karoliiniupseereille kaikkein keskeisin ansio, kuten jo tutkimuksen ensimmäisessä luvussa esiin tuotu Marcus Tungelfelt kirjoitti memoriaalissaan. Taistelu onkin nähtävä soturin elämän keskeisenä elementtinä. Tästä kertoo se, kuinka upseerit ymmärsivät ansioluettelonsa ennen kaikkea paitsi ylennysten, niin koettujen kenttätaisteluiden ja haavoittumisten luettelomiseksi. Esimerkiksi Friederich Sture korosti memoriaalissaan, kuinka hänellä oli ollut onni olla mukana monissa tunnetuissa ja urheissa taisteluissa, piirityksissä, sekä rynnäköissä. Lisäksi hän oli ollut mukana myös vaikealla Venäjän sotaretkellä sekä epäonnisessa Pultavan taistelussa.²⁸⁷

Valassa yksilöstä tuli sotilas, mutta tämän jälkeen hän oli vasta mies univormussa. Mies kastettiin taistelukentällä tulikasteessa soturiksi. Kaarle XII:n kansliashteeri Josias Cederhielm kuvasi tuntojaan myöhemmin tulikasteestaan: ”sellaisissa tilanteissa sotilaalla ei ole muuta neuvoa kuin käydä päälle vain ja jättää kaikki onnensa varaan, sillä luoti osuu yhtä hyvin viimeiseen kuin ensimmäiseen mieheen”.²⁸⁸ Minkälainen soturi hän oli, määrittyi sen mukaan, mihin, millaisiin ja kuinka moniin taisteluihin upseeri oli osallistunut. Memoriaaleissaan upseerit mainitsivat kokemansa taistelut nimeltä tai lukumäärältä. Usein karoliinit mainitsivat erikseen verisen taistelun,²⁸⁹ sillä sellaisen kokeminen oli aina erityisen kunniakasta.

Sijoitteludeputaation pöytäkirjoissa upseerit jaettiin muun muassa tuntemattomiin, hyviin ja urheisiin upseereihin²⁹⁰. Tällaisen jaottelun taustalla olikin oltava nimenomaan upseerin käyttäytyminen taisteluissa. Tällöin taistelukokemus oli keskeisessä asemassa

²⁸⁷ Memorial Sture, R 2450, s. 15v-16. “Under mine tienståhr har iag haft den lyckan att bewijsta många berömmeliga, tappre och segersamma actioner och Batailler, Belägring och Stormmings, samt således varit alla de swåre och [ansta?] olyckelige fält=tågs fölgaktig som förelupit till och med den olyckelige actionen wid Pultava”.

²⁸⁸ Juvelius 1931, s. 334.

²⁸⁹ Esimerkiksi memorial Anthon von Essen, R 2444. s. 397. ”- - - Efter mångfaldige uthståndne blodige batailler och fält slachtningar - - -”.

²⁹⁰ Placeringsdeputations protocoll, R 2451. passim.

upseerin maineen ja tunnettavuuden kannalta. Urheilla sotateilla olikin oikeus suuren kunnioituksen nauttimiseen sekä kokemattomampien sotilaiden että siviilien taholta. Urheimpia heistä pidettiin sankareina.²⁹¹

Karoliinit saattoivat kirjoituksissaan korostaa aina tiettyjä urotekoja tai yksittäistä kunnostautumista taistelussa. Esimerkiksi Robert Petré kirjoitti päiväkirjassaan yksittäisestä uroteostaan. Vuonna 1705 hänet oli asetettu kesken taistelun vääpelin arvoisena toimimaan erään taistelussa kaatuneen vänrikin tilalle kahden vanhemman vääpelin ohi komppiansa päällikön määräyksestä.²⁹² Tällainen tilanne hiveli varmasti Petré'n kunniantuntoa, sillä tositilanteessa hänet oli katsottu vertaisiaan pätevämmäksi.

Upseeri saattoi korostaa myös alaisensa yksittäisiä urotekoja. Karl Gustav Armfelt korosti todistuslausunnossaan Inkerinmaalta kotoisin olevan everstiluutnantti Carl Detlof Schmidfeldtin olleen kaikkina aikoina urhoollinen ja rohkea upseeri. Erityisesti hän korosti kuinka hän oli ”Isonkyrön taistelussa ensimmäisten joukossa murtautunut suomalaisen jalkaväen rintamasta vihollisen kimppuun”.²⁹³

”Meidän on tehtävä jotain epätavallista, siten saamme kunnian.” Näin Kaarle XII totesi päämajoitustemestari Axel Gyllenkrokille Gyllenkrokin muistaman mukaan Pultavan kaupungin piirityksen valmisteluissa.²⁹⁴ Sotureiden maailmassa uroteot olivat kunnian kirkastajina merkittävimpiä. Soturit vetosivat memoriaaleissaan usein myös paitsi kenttätaistelussa (bataille), niin myös erilaisissa kahakoissa ja partioretkillä suoritettuihin urotöihin²⁹⁵. Esimerkiksi Anton von Essen kirjoitti memoriaalissaan, kuinka hän oli ollut monissa verisissä taistelussa sodan aikana. Erityisesti hän mainitsi kuitenkin Lesnajan taistelun, jossa hän sai 100 miehen kanssa puolustautua vahvaa

²⁹¹ Katso Eriksson 2007. passim. Katso myös Bourke 1999, s. 25–28.

²⁹² Petrés dagbok, KKD 1, s. 51.

²⁹³ Memorial Schmidfeldt (C. G. Armfelt), R 2444, F 315). Sedan Hr ÖfversteLieutenant Carl Detlof Schmidfeldt, begärer af mig et sant färdigt Atestatum om dess förhållande under den Tijds han tient under Finska Armeen; så betygas här med santfärdigt dett bemelte Hr ÖfversteLieutenant har under den Tijdt iag förhållit sig wijd alla tillfällen som Een hurtig, tapper, Trogen, och redelig Officerare wähl egnar och särdeles uti StoorKyro slaget med de första in brutit uti Finlands Infanterie som gerade? blifwit öfwerända kastadt, och der hoosmed alt nöje uti - - -.

²⁹⁴ Åberg 1998, s. 113. ”Vi måste göra det som extraordinärt är, så har vi beröm och gloria därav.”

²⁹⁵ Esim. Memorial Lyndahl R 2444, s.313.

venäläistä armeijaa vastaan.²⁹⁶ Upseerit kirjoittivat usein memoriaaleissaan tällaisista yksittäisistä uroteoista.

Vaikka Gyllenkrokin kertoma Kaarle XII:n lausahdus vaatikin epätavallisten tekojen suorittamista kunnian saavuttamiseksi, ei ansioitumiseen kuitenkaan aina tarvittu mieltä kiihottavia sankaritekoja, vaan kyvykkyyttä voitiin osoittaa varsin arkisilta tuntuvilla tavoilla. Robert Petré kirjoitti myös arkisemmista tilanteista, joissa hän oli päässyt kunnostautumaan. Esimerkiksi vuonna 1705 vielä vääpelinä ollessaan hän suoritti kuormaston siirron 50 miehen komentamalla osastollaan²⁹⁷. Tämän kaltaiset tilanteet olivat yleisimpiä keinoja kunnostautumiseen, sillä vaikkakaan ne eivät tarjonneet mitään runollisuuden mittoihin yltävää heroisuutta, olivat nämä toimet elintärkeitä armeijan toimintakyvyn ylläpidolle.

Karoliinit kertoivat myös lähes härkämäisestä käskyjen täyttämisestä urhoollisuuden ja uskollisuuden osoituksina. Axel Gyllenkrok kirjoitti vuonna 1703 Thornin linnakkeen piirityksessä esiintyneestä tapauksesta. Gyllenkrok oli käskenyt kaartinvänrikki Leonard Kaggin miehineen suojata 24 miehen kanssa 80 askelta juoksuhaudan edessä olevasta asemasta juoksuhaudan kaivamistöitä. Kagg oli miehineen siellä koko yön. Käskyn mukaan määräys etuasemassa pysymisestä oli voimassa niin kauan kun Gyllenkrok tulisi itse perumaan käskyn. Hän ei kuitenkaan saapunut komentamaan miehiä takaisin. Kun eräs kaartinluutnantti yritti saada heidät palaamaan juoksuhautaan, kieltäytyi Kagg, sillä se olisi rikkonut asetettua käskyä.

Aamulla saksilaiset joukot huomasivat Kaggin ja tämän miehet suojattomassa etuvartioasemassa ja aloittivat voimakkaan musketti ja kanuunatulen. Kagg suostui vetäytymään kuitenkin vasta, kun itse kuningas juoksi heidän luokseen ja käski perääntyä.²⁹⁸

²⁹⁶ Memorial von Essen, R 2444, s. 397,416.

²⁹⁷ Petrés dagbok, KKD 1, s. 35–36.

²⁹⁸ Åberg 1998, s. 67–68.

Taistelukentän hallussapidolla oli myös symbolinen merkitys. Se joka oli jäänyt viimeisenä seisomaan kentälle, osoitti tällä teolla olevansa hallitseva osapuoli. Lisäksi ryöstely ja kuluneet joukot selittävät sitä, miksi vihollista ei yritetty ajaa takaa ja tuhota sitä. Pääasiallinen syy oli tietysti se, että taistelun jälkeen oltiin yksinkertaisesti uupuneita: rivit olivat sekaisin, haavoittuneet vaativat hoitoa ja vangitut viholliset huomiota.²⁹⁹ Verilöylyn jälkeen ei ollut mahdollista kovin helposti lähteä takaa-ajoon ja pyrkiä vihollisen täydelliseen tuhoamiseen.

Taisteluihin ja taistelukenttään liittyy myös keskeisenä ja mielenkiintoisena piirteenä kuoleman läheisyys. Tämä teki itse asiassa taistelukentästä, paradoksaalista kyllä, tasa-arvon näyttämön tällä säätytietoisuuden kukoistuskaudella. Kenttätaistelut muodostivat poikkeuksen tiukan hierarkkiseen sotilasyhteisöjen arkielämään. Kuoleman läheisyydessä kaikki sotilaat olivat tasa-arvoisia. Vihollistulen alla tykinkuula halkaisi yhtä lailla upseerin kuin rivimiehen ja upseeriston kohdalla. Kun taisteluissa upseeriston prosentuaaliset tappiot olivat rivimiehiä suuremmat,³⁰⁰ toimivat kenttätaistelut ja rynnäköit itse asiassa upseereiden, erityisesti aatelismiesten, etuoikeutetun yhteiskunnallisen aseman oikeuttajina. Täten taisteluiden yhteiskunnallista roolia ei tule väheksyä, ja niiden ylistäminen ja laajempi yhteiskunnallinen merkitys muuttuu ymmärrettävämmäksi.

Ennen taistelua sotilas saattoi lohduttaa itseään rukouksin. Edellisessä luvussa käsitelty Kaarle XI:n sota-artikloihin liitetty upseerin rukous kuvasti soturin esimiesasemaa ja velvollisuudentuntoa. Ennen kaikkea se oli kuitenkin tarkoitettu antamaan voimia ja rohkeutta taistelun alla. Rukouksessaan upseeri pyysi taisteluissa voimakkaalta Jumalalta apua miestensä johtamiseen tilanteissa, joissa hätä oli suuri. Upseeri pyysi Jumalalta, ettei hän pelkäisi kuolemaa, vaan pystyisi uskollisesti täyttämään hänelle annetut tehtävät. Upseeri pyysi alaisilleen rohkeamielisyyttä ja tottelevaisuutta, jotta nämä seuraisivat

²⁹⁹ Katso myös Englund 1989(c), s. 237–259.

³⁰⁰ Esimerkiksi, Hornborg 1955 s. 311.

häntä taisteluissa.³⁰¹ Upseerin rukoukseen liittyi vahva uskomus siihen, että he taistellessaan olivat Jumalan asialla ja Jumala myös oli heidän puolellaan.

Kun taistelukentällä jokainen mies oli viime kädessä yksin pelkojensa kanssa, määritti hänen toimintaansa ja käyttäytymistään myös hänen asemansa yhteisössä. Pelkuruus tai osoitettu urheus toimivat yksilön yhteisöllisen aseman määrittäjänä, ei syntyperä, arvonimet tai yksilön käyttäytyminen muunlaisissa, arkisemmissä tilanteissa. Miehisyyden ja maskuliinisuuden mittapuuna olivat siis taisteluansiot.

Taisteluiden merkitys näkyi myös pietistisen heräämisen kokeneiden karoliinisotureiden mielissä. Sillä vaikka heidän maalliset taistelunsa olivat ohitse, säilyi pietisteillä taistelu oleellisena maailmankuvan osana. Kun aikaisemmin oli taisteltu maallisen kuninkaan ja valtakunnan puolesta, hengellisen herätyksen jälkeen pietistit taistelivat ”Jumalan kunniaksi Jeesuksen Kristuksen satureina”.³⁰²

Soturi häpäisi itsensä ja osastonsa pahasti osoittaessaan pelkuruutta, mitä soturikunnia halveksi erityisesti. Pelkuruus edusti kaikkea kunnialle vastakkaista, jota Jumalaa, kuningasta ja isänmaata puolustavan sotilaan tuli tehdä. Sen osoittaminen oli velvollisuuksien laiminlyöntiä, epämiehekkyyttä ja kelvottomuutta. Lippujen alta pakenemisesta oli tuomiona kunnian ja hengen menetys, joten artiklojen mukaan sotilaskarkurin ja taistelusta ennen aikaisesti pakenevan sai muutta mutkitta lyödä hengiltä. Kiinni jäänyt karkuri vietiin tuomittavaksi sota-oikeuteen. Kruunun tuomiota pakoon päässyt karkuri puolestaan julistettiin kelmiksi ja lainsuojattomaksi.³⁰³

Sota-artikloissa pyrittiin tiukasti toteuttamaan kunniallisuuteen nojaamalla miehistön sitoutuminen osastoonsa. Laivastoon verrattaessa armeijan rykmenteissä yksittäisten miesten oma kohtalo ei ollut niin sidoksissa koko joukon kohtaloon, sillä taistelukentillä yksittäinen mies saattoi pyrkiä pakoon ja suojan etsimiseen. Laivastossa puolestaan koko miehistön kohtalo oli käytännössä sidottu aluksen kohtaloon. Kun laivastossa palveleva

³⁰¹ Krigz -Articlar [1683], en officerares böön.

³⁰² Katso esimerkiksi suomennettu kirjejäljennös, Kansanaho 1950. s. 102–105.

³⁰³ Sota-artiklat 1642, s. 25–26; Krigz-Articlar [1683], s. 37.

mies ei kannen alla voinut muuta kuin keskittyä tehtäviensä toteuttamiseen, niin armeijan rykmenttien rivistöissä vihollisen tykki- ja muskettitulessa saattoi kuolemanpelko kasvaa hallitsemattoman suureksi.³⁰⁴

Usein artiklojen säädöksissä vedottiin myös uskollisuuden vakuutena annettuun valaan. Vala sitoi sen antajaa ja artiklojen määräysten vastaisen toiminnan katsottiin rikkovan nimenomaan vannottua valaa, jolloin rikkomukset olivat erittäin painavasti soturikunnian vastaisia. Erityisesti pakenemistilanteita koskevissa määräyksissä korostettiin soturin antaman valan merkitystä.³⁰⁵

Upseerille olikin erityisen ongelmallista, jos hänen taistelutilanteessa joutui eroon osastostaan. Oikeusdeputaation käsittelyssä ollut Majur Johan Behrin tapaus oli paljon puhuva. Behr oli joutunut taistelussa eroon miehistään. Kaarle oli määrännyt hänet määrääjäksi erotettavaksi. Behr joutui selittelemään tapausta olosuhteilla, joissa hän oli taistelun melskeessä joutunut eroon miehistään. Tällöin Behr vetosi myös aikaisempiin ansioihinsa osoittaakseen olevansa kunniallinen sotilas, eikä mikään pelkuri.³⁰⁶

Kokonaisen osaston paetessa taistelusta tai osoittaessa pelkuruutta vastaavalla tavalla se sai maksaa teoistaan kovan hinnan. Mikäli taistelussa osasto pakeni ja syyllisiksi tähän katsottiin yksinomaan päällystö, nämä tuomittiin menettämään kunniansa, henkensä ja omaisuutensa, ja heidät karkotettiin pois sotaväen leiristä. Kun syy taistelusta pakenemiseen oli sekä miehistössä että päällystössä, oli sota-artiklojen mukaan tästä tuomiona päällystön jäsenten teloittaminen ja joka kymmenennen arvalla valitun miehen hirttäminen. Samoja tuomioita noudatettiin myös rivimiesten ja kapinoivien upseereiden kohdalla, jos sotaväki vaati linnoitusta komentavaa kuvernööriä luovuttamaan linnakkeen viholliselle.³⁰⁷ Rivimiesten kuolemantuomion täytäntöönpano hirttämällä osoitti

³⁰⁴ Perlestam 2004, s. 70–71.

³⁰⁵ Sota-artiklat 1642, s. 28; Krigz-Articlar [1683], s. 38.

³⁰⁶ Memorial Behr, Justitiedeputation, R 2433, (F 284), s. 450–457v.

³⁰⁷ Sota-artiklat 1642, s. 25–26, 28; Krigz-Articlar [1683], s. 36–37.

rikoksen vakavuuden, sillä aikakauden yhteiskunnassa ainoastaan alhaisista rikoksista, kuten varkauksista, annettiin hirttotuomioita³⁰⁸.

Koska sotateiden kunnia oli kaikkein suurimmalla koetuksella nimenomaan taistelukentillä, joutui tällöin erityisesti sotapäälliköiden kunnia haastetuksi, sillä sotamenestys henkilöityi ylipäällystöön. Henkilöityminen oli kuin kaksiteräinen miekka. Sotapäällikön komentaman armeijan kulkiessa voitosta voittoon satoi komentajan ylle ylistystä ja suitsutusta, mutta toisaalta joukkojen kärsiessä tappioita myös menetykset kaatuivat päälliköiden niskoille. Tällöin ylimpien upseerien oli ehdottomasti pyrittävä osoittamaan oman toimintansa oikeellisuus, sillä kunnian menetys saattoi johtaa vakaviin seurauksiin.

Komentajat saattoivat joutua kilpailijoidensa myllytyksen kohteiksi tai sodanjohdon syntipukeiksi jos mitenkään oli mahdollista osoittaa komentajan virheiden johtaneen taistelutappioihin tai alueiden, linnoitusten tai kaupunkien menetyksiin³⁰⁹. Pahimmillaan epäonninen komentaja saattoi saada jopa kuolemantuomion. Näin kävi Suomen armeijan komennossa Karl Gustaf Armfeltin edeltäjälle Georg Lybeckerille, joka oli kutsuttu vuonna 1713 Tukholmaan selvittämään toimiaan Suomessa olevien joukkojen ylipäällikkönä.³¹⁰ Oman kunnian puolustaminen oli siis sotapäällikölle ensiarvoisen tärkeää kaikissa olosuhteissa. Tappioiden jälkeen tuli omat menetykset selittää olosuhteiden tai hallitsemattomien seikkojen aiheuttamiksi korostamalla esimerkiksi vihollisen lukumääräistä ylivoimaisuutta. Kun komentaja katsoi voiton johtuvan omasta toiminnastaan, oli syy tappiosta ehdottomasti vieritettävä muiden niskoille.

Ylempi upseeristo oli kokoontunut sotaneuvotteluun Isonkyrön pappilaan 16. helmikuuta 1714. Armeijalle oli tullut tieto vahvan venäläisarmeijan lähestymisestä. Neuvottelussa joukkojen komentaja kenraalimajuri Karl Gustav Armfelt ilmoitti kannakseen taisteluun ryhtymisen läheisellä Napuen kentällä. Suurin osa läsnä olleista upseereista puolestaan

³⁰⁸ Wirilander 1974, s. 76–77.

³⁰⁹ Esim. Kujala 2001, s. 230–231.

³¹⁰ Domen över Georg Lybeckers befälsföring; s. 180–231; Hornborg 1955, s. 160, 238–239; Kangas 1996, s. 41.

vastusti taistelun aloittamista ennen kuin Pohjanmaan nostoväki ehtisi lukuisammin paikalle. Eriävänä kantana sotaneuvottelussa ehdotettiin lisäksi, että vihollisen kimppuun käytäisiin Isonkyrön ja Ilmajoen välisellä metsätiellä ennen kuin se pääsisi lepäämään pitkän marssinsa päätteeksi. Armfelt torjui kuitenkin tämän ja sai ajettua oman kantansa läpi neuvottelussa.³¹¹ Hänen komentamansa noin 5 000 miehen vahvuinen armeija asettui taisteluvalmiuteen Napuen kentälle.³¹²

Helmikuun 19. päivänä vuonna 1714 armeijat iskivät rajusti yhteen Napuen kentällä. Sankassa lumipyryssä menestyksekkäästi alkanut karoliiniarmeijan jalkaväen hyökkäys johti venäläisten yllättävän koukkauksen seurauksena täydelliseen saarrokseseen. Hetkessä taistelu muuttui veriseksi kuolinkamppailuksi, jonka seurauksena noin 2 000 suomalaisten rykmenttien sotilasta ja nostomiestä makasi kuolleen kentällä ja selviytyneet olivat hajallaan pitkin Etelä-Pohjanmaata.³¹³ Vain kaksi tuntia kestänyt taistelu oli yksi suuren Pohjan sodan verisimmistä³¹⁴. Vaikka taistelu päättyi näin lohduttomasti, oli itse komentaja monella tapaa myös voittanut.

Isonkyrön taistelun jälkeen Armfelt oli aluksi vaipunut epätoivoon, mutta hajallaan olevien joukkojen ja täydennysten (kotoaan haettujen karkurien) kokoonnuttua tilanne oli kuitenkin parantunut. Armfeltin oli tappion jälkeen tietysti tehtävä selkoa toimistaan Tukholmaan. Niinpä hän kirjoitti kertomuksensa Isonkyrön taistelusta kuukautta myöhemmin. Tällöin hänen oli kirjoitettava näennäisen objektiivinen kuvaus taistelusta, mutta hänen oli kuitenkin kunniansa tähden tehtävä selväksi, ettei hän itse ollut syyppää tappioon, vaan että hän oli tehnyt kaiken mitä tehtävissä oli. Taistelukertomuksessaan hän ylistää kaikkien omien joukkojensa urheutta, mutta epäsuorasti syyttää tappiosta kokematon nostoväkeä todeten, että ”jos me olisimme olleet vähän voimakkaampia ja

³¹¹ Nimettömän kertomus.

³¹² Armfeltin taistelukertomus.

³¹³ esim. Hannula 1929; Hornborg 1955, s. 198–213.

³¹⁴ Isonkyrön taistelun verisyys käy ilmi verrattaessa tappioita katastrofaalisena pidettyyn Pultavan taisteluun. Pultavassa ruotsalaisten kokonaistappiot olivat 49-57 prosenttia. Isonkyrön taistelun tappiot nousivat Hannulan mukaan 57 prosenttiin, mutta taistelu kesti ainoastaan muutaman tunnin ja kaatuneiden osuus tappioista muodostui suhteellisesti paljon suuremmaksi kuin Pultavassa, missä noin joka kolmas ruotsalainen kaatui. Englund 1989 (b), s. 229–230. Hornborg tosin arvioi Hannulan esittämät tappiot (mm. kaatuneita 2 600) ylisuuriksi ja arvioi itse suomalaisten-ruotsalaisten kaatuneiden määräksi vähintään 1 700 miestä. Tappioiden laskennan problematiikasta yleisestikin Hornborg 1955, s. 305–311.

meillä olisi ollut tottumattoman uhman asemasta hyviä sotilaita, niin koko vihollisen voima olisi voitu tuhota”.³¹⁵

Mielenkiintoisinta kertomuksessa on kuitenkin se, mitä tapahtuneesta jätetään kertomatta. Armfelt nimittäin sivuuttaa kokonaan käydyn sotaneuvottelun, missä siis oli esiintynyt vastustusta hänen suunnitelmilleen. Sotaneuvottelusta kertova Isonkyrön kirkkoherran Nils Aejmelaeuksen kirjoittamaksi tulkittu ”Nimettömän kertomus Napuen tappelusta” antaa taistelusta kuvan, minkälaisen välttäminen oli Armfeltille tärkeää.

Upseeristo oli siis vastustanut kenttätaisteluun ryhtymistä ja ehdottanut, että taisteluun käytäisiin metsätiellä ylläköimällä. Lisäksi venäläisten komentaja, kenraali ja ruhtinas Golitsyn, ihmetteli taistelun jälkeen Armfeltin päätöstä taistella todeten, että jos hän olisi tiennyt Armfeltin ryhtyvän vastarintaan, olisi hän koonnut suuremman armeijan ennen Pohjanmaalle hyökkäystä. Ruotsista oli myös lähetetty aikaisemman määräyksen kumoava käsky välttää ratkaisevaa yhteenottoa, mikä ei kuitenkaan ehtinyt Armfeltille ennen taistelua.³¹⁶

Miksi Armfelt kuitenkin päätti taistella juuri Napuen aukealla? Ensinnäkin hän näyttää pyrkineen voimakkaasti ratkaisevaan yhteenottoon ja tällaisen mahdollisti nimenomaan taistelu avoimella kentällä³¹⁷. On kuitenkin myös huomioitava, että suuren sotapäällikön kunnialle ei sopinut ylläköidä metsissä vihollisen kimppuun maantierosvon tapaan ojassa lymyten. Soturikunnian kannalta kenttätaistelu oli puolestaan kunniakas taistelumuoto ja tapa, jolla suuri komentaja johti arvokkaasti joukkonsa voittoon tai tuhoon.

Taistelupäätöksen taustalla vaikutti merkittävästi myös Armfeltin edeltäjän Lybeckerin kohtalo sekä Armfeltia ja hänen joukkojaan arvostelleet kirjeet, joita Suomesta oli kirjoitettu Tukholmaan ja joissa muunmuassa toivottiin ”meikäläisten kerrankin

³¹⁵ Armfeltin taistelukertomus.

³¹⁶ Koskinen 1865, s. 334–337, Marcks 1.3. 1714, Kort relation, öfver dett, som vijd Ryska armen under den tijden, iag till föllie af Högvälborne Hr General Major Armfeldtz ordres, efter öfverständens Battaille, som skiedde d: 19 februarij I Österbotn och Storkyro Sn, var med påsten att förspöria och inhämpta Summan af våre döda och slagna; Hannula 1929, s. 37.

³¹⁷ Taistelutaktiikasta Artéus 1972, passim; Hornborg 1955, s. 12–29.

pysähtyvän” sekä Suomeen lähetettäväksi hyvää komentajaa.³¹⁸ Tällainen kirjoittelu luonnollisesti loukkasi komentajan kunniaa syvästi. Ylipäällikön kunnia oli siis tullut haastetuksi monin tavoin ja hänen tuli vastata haasteeseen säätynsä arvolle sopivalla tavalla. Tällöin syntyi ristiriita komentajan henkilökohtaisen ja hänen joukkonsa edun välille. Taistelemalla ”urheasti kentällä” komentaja vaaransi joukkonsa ja kenties omankin henkensä, mutta taistelematta hän olisi vaarantanut ensisijassa oman kunniansa. Armfelt oli siis joutunut tilanteeseen, jossa hänen kunniansa oli pienemmässä vaarassa jos hän taisteli kuin jos hän olisi jättänyt taistelematta.³¹⁹ Näin ollen esimerkiksi sotahistorian tutkija J. O. Hannulan käsitys siitä, että Armfeltin päätös perustui psykologisten ja taktisten tekijöiden oikeaan arvioimiseen voidaan katsoa päätelmäksi, jossa asioiden kunniasidonnaisuutta ei ymmärretä.³²⁰

Taistelukertomuksessaan Armfelt kuvailee taistelussa omien joukkonsa toimintaa vahvasti kunnian tuntoon vetoavalla tavalla. Hän korostaa tappion kärsineiden miestensä osoittaneen taistelussa rohkeutta, miehekkyyttä, kestävyyttä, uskollisuutta ja jumalanpelkoa. Miehet olivat ennen taistelua rukoilleet polvillaan kyyneleet silmissä apua Jumalalta ja osoittaneet urhoollista mieltä sekä ennen taistelua että itse taistelun aikana. Lisäksi vihollisen lukumääräistä ylivoimaa korostettiin kertomuksissa.³²¹

Sotilaat olivat siis komentajan mukaan toimineet täysin kunniakoodiston edellyttämällä hyveellisellä tavalla. Lopulta nämä kertomuksen mukaan olivat taistelleet valassa vannomallaan tavalla viimeiseen hengenvetoon asti. Armfeltin vuolaasti kuvailemalla taistelussa osoitetulla urhoollisuudella saavutettiin hänen mukaansa vihollisen kunnioitus.³²² Täten täydellinen suomalaisten jalkaväkirykmenttien verilöyly muuttui soturikunnian kannalta voitoksi. Sotureiden urhoollisuus ja vuodatettu veri oli äärimmäinen osoitus kunniakoodiston mukaisen soturin valan sitoumusten täyttämisestä. Vuodatettu veri, kuninkaalle ja valtakunnalle osoitettu uskollisuus ikään kuin kirkasti taistelussa kaatuneet soturit kunnian polun huipulle ideaalitasolle. Napuen kentän soturit

³¹⁸ Armfeltin taistelukertomus; Hornborg 1955, s. 186–187.

³¹⁹ Esim. Hornborg 1955, s. 239, 242–245.

³²⁰ Hannula 1929, s. 39.

³²¹ Armfeltin taistelukertomus; katso myös Relation, om den actionen som den 9 juli 1703 wid Systerbäck.

³²² Armfeltin taistelukertomus.

muuttuivat soturihyveiden ruumiillistumaksi ja jälkipolvien sotureille velvoittavaksi esimerkiksi.

Valitsemalla taistelemisen ja onnistuttuaan selittämään siihen liittyneet tapahtumat itselleen suotuisasti Armfelt sai maineen peräänantamattomana ja uljaana komentaja, joka sai vielä urallaan ylennyksiä ja uusia haasteellisia tehtäviä. Kun edellinen Suomen joukkoja komentanut ja taisteluja vältellyt Lybecker tuomittiin sota-oikeudessa vuonna 1717 menettämään kunniansa, henkensä ja omaisuutensa³²³ hänen entinen alaisensa Armfelt ylennettiin Isonkyrön taistelun jälkeen, ja hän sai uusia haasteellisia tehtäviä, muunmuassa Kaarle XII:n Norjan retken toisen armeijan ylipäällikkyyden. Lisäksi Armfelt sai vapaaherran arvon vuonna 1731 ja vuonna 1735 hän sai täyden kenraalin arvon ja nimityksen Suomessa olevien joukkojen ylipäälliköksi.³²⁴

Merkittävää on myös, että Lybeckerin tuomiossa hänet määrättiin menettämään ”kunniansa, henkensä ja omaisuutensa”. Kunnian menetys siis vähintäänkin rinnastettiin hengen ja omaisuuden, maallisen materian, menettämiseen. Vaikka käytännössä tuomittu saattoi olla iloisempi henkensä kuin kunniansa säilymisestä, ei asia ole suinkaan näin yksinkertainen. Kaarle XII:n armahdettua Lybeckerin hänen kunniansa oli kuitenkin mennyttä. Kunniaton sotilas oli menettänyt maineensa ja joutunut tilanteeseen, jossa sitä ei voinut enää puhdistaa.³²⁵ Lybecker, Topeliuksen ”Välskärin kertomusten” ”isonvihan Klingspor”, vetäytyi armahduksensa jälkeen Tukholmasta omistamalleen tilalleen Värstään Närkeen ja kuoli pian vuonna 1718.³²⁶

Taistelun lopputuloksen ja komentajan toiminnan lisäksi myös koko valtakunnan sotamenestys ja tilanteen kriittisyys vaikuttivat epäonnistuneeksi katsotun komentajan arvosteluun. Niinpä Georg Lybeckerin komennusaikana tapahtunut eteläisen Suomen menetys katsottiin sota-oikeudessa kunnian, hengen ja omaisuuden menettämisen

³²³ Domen över Georg Lybeckers befälsföring; s. 227–231; Kangas 1996, s. 41. Tosin Kaarle XII armahti Lybeckerin ennen tuomion täytäntöönpanoa.

³²⁴ Hornborg 1955, s. 286.

³²⁵ Vertaa Kujala 2001, s. 233.

³²⁶ Kangas 1996, s. 41; Åstrand 1984, s. 438–441.

arvoiseksi teoksi.³²⁷ Sen sijaan erilaisessa poliittisessa tilanteessa raskaat tappiot voitiin helposti unohtaa. Jämtlannin armeijan, jonka Trondheimin valloitusretken paluumarssi vuodenvaihteessa 1718–1719 muuttui lumimyrskyssä katastrofaaliseksi kuolonmarssiksi, komentaja K. G. Armfelt puolestaan säästyi kokonaan sota-oikeudelta, vaikka hänen alaisistaan yli puolet jäi Norjan tuntureille, ja loppuistakin suuri osa menehtyi paleltumiinsa myöhemmin.³²⁸ Kaarle XII:n kaaduttua ja armeijan vetäytyttyä Norjasta ei kukaan ilmeisesti halunnut palata virallisissa yhteyksissä koko retkeen.

Soturikunnian vaatimukset eivät kuitenkaan johtaneet pelkkiin kunnianttomuuden ilmentymiin kuten pakenemisiin ja antautumiseen. Epätoivoisissakin tilanteissa yksittäiset upseerit tekivät myös tekoja, joissa he asettivat kunniansa henkensä edelle. Esimerkiksi Pultavan taistelussa ruotsalaisten jalkaväen paetessa venäläisten massiivista rintamaa Uudenmaan ratsuväkirykmentin komentaja eversti Anders Torstensson teki epätoivoisen ratkaisun ja ratsasti noin 150 miehisen henkieskadroonansa kärjessä suoraan ikuisuuteen. Torstenssonilla oli velvoittava nimi, sillä hänen isoisänsä oli toiminut sotamarsalkkana 30-vuotisessa sodassa. Henkilökohtaisella uhrauksellaan 33-vuotias Torstensson järjesti jalkaväelle lisääikää pakenemiselle ja pelasti lukuisten miesten hengen.³²⁹ Kaaduttuaan sankarillisesti uhrautuen Torstensson sai historian kirjoihin maineen todellisena soturihyveiden ruumiillistumana.

Myös painetuissa taistelukertomuksissa, joita voitokkaiden taisteluiden jälkeen levitettiin ympäri valtakuntaa, saatettiin henkensä menettäneitä upseereita palkita kunnioitusta osoittamalla. Esimerkiksi Düna-joen ylityksen yhteydessä käydyn taistelun jälkeen vuonna 1701 painetussa voitosta kertovasta propagandistisessa kertomuksessa, mainittiin nimeltä taistelussa kaatuneita ja haavoittuneita upseereja.³³⁰

³²⁷ Domen över Georg Lybeckers befälsföring; s. 227–231.

³²⁸ Takamaa 1989, s. 46–57.

³²⁹ Englund 1989(b), s. 179, 212.

³³⁰ Kort berättelse om then härliga seger och framgång - - öfwer Düna-strömen, den 9. julii, anno 1701

5.2. Haavat, veri, aseet ja liput kunnian symboleina

Taistelut muodostivat siis soturielämän keskeisen perustan, mutta miten soturit todistelivat urhoollisuuttaan? Oman henkensä alttiiksi paneminen oli se mitä soturikunnia ensisijaisesti vaati satureilta. Hehän olivat henkiin jääneinä tilanteessa, jossa suurin osa heidän tovereistaan oli menettänyt henkensä suuressa sodassa. Aukottomana todisteena soturikunnian täyttämistä satureilla olivat haavat, joita he kehossaan ylpeästi kantoivat.

Soturikulttuurin erityinen fyysisyys tulee keskeisesti esiin haavoittumisten ja ruumiinvammojen korostamisessa. Taisteluhaavat olivat keskeisimpiä ja konkreettisimpia todisteita urhoollisuudesta, uskollisuudesta ja kärsimyksestä, joihin oli antauduttu kruunun palveluksessa. Kerrotut tarinat ja todistajan lausunnot jonkun urhoollisuudesta voitiin aina asettaa kyseenalaiseksi, mutta satureiden haavoja ei kukaan voinut kiistää. Niinpä soturit pyrkivät, aina kun oli mahdollista, vetoamaan haavoittumisiinsa sekä suoraan itse haavoihinsa.

Niinpä satureiden memoriaaleissa ja ansioluetteloissa mainittiin aina haavoittumiset soturikunnian velvoitteiden mukaisen uhrautuvaisuuden todisteiksi. Haavoittumiset tulivat hyvin keskeisesti esiin yleisinä mainintoina palvelusajan, ylennysten, osallistuttujen taisteluiden, vangiksi jäämisten ja omaisuuden menetysten joukossa. Soturi, joka oli selvinnyt koko sodan läpi haavoittumattomana, joutui selityksin puolustelemaan soturikunniansa, sillä hän ei kantanut ruumiissaan todisteita urhoollisuudesta.

Haavoittumattomuuden ongelmallisuus näkyi esimerkiksi Pehr Cedersparren memoriaalissa, jossa hän kertoi välttäneensä haavoittumiset, mutta olleensa monesti vihollisen ympäröimänä suuressa hengenvaarassa sekä menettäneensä hevosia ja varusteitaan sekä omaisuutensa.³³¹ Tällaisessa tilanteessa ongelmallista oli, että sotilaiden

³³¹ Memorial Cedersparre 1723, F 343, R2447, s.?? Har wäl sluppit Blessurer men warit många gånger af fienden kringränder i största Lifsfara och mist hästar och munderingar samt all min wälfärd besynnerligast wid Umeå.

kulttuuri oli fyysisten tekojen kulttuuri, jossa ruumiin teot painoivat sanojen sijaan. Cedersparren selittely oli siis kunnian kannalta ongelmallista, mutta on huomattava, että hänellä oli kuitenkin taistelukokemusta siinä määrin, että hän saattoi vedota niihin. Kaikki memoriaaleja kirjoittaneet upseerit eivät pystyneet tähän.

Sen sijaan Turunmaan ratsuväkirykmentin Kornetin Alexander Starckin ei tarvinnut turvautua soturikunniansa todistelussa selityksiin, vaan hän kertoi memoriaalissaan osallistuneensa viiteen suureen taisteluun joista hänen haavansa olivat todisteena³³². Täten Starck vetosi suoraan omaan ruumiiseensa, eikä hänen tarvinnut ryhtyä laajempiin selittelyihin. Tässä yhteydessä soturimaailman fyysinen konkreettisuus ja tekokeskeisyys näyttäytyi selittelyjen välttelynä. Kunnian miehen ei tarvinnut selitellä tekemisiään, hänelle riitti lakoninen maininta uroteoistansa.

Starckin ja tutkimusongelman esittämisen yhteydessä mainitun Marcus Tungelfeltin lisäksi esimerkiksi västmanlandin jalkaväkirykmentissä palvelut kapteeni Carl Frestare vetosi memoriaalissaan haavoihinsa. Jo ennen suurta Pohjan sotaa Hollannissa palvelut Lifknechtin poika Frestare oli haavoittunut 1706 Fraustadtin, 1708 Desna-joen ja 1709 Pultavan taisteluissa³³³

Myös esimies saattoi kirjoittaa alaisestaan lausunnon, jossa saatettiin alleviivata alaisena toimineen upseerin urhoollisuutta. Esimerkiksi Axel Sparren kirjoittamassa Georg Plantinghia puolustavassa todistuslausunnossa Sparre suorastaan ylistää tämän urheutta, ripeyttä ja kunnollisuutta. Kirjoituksensa lopuksi Sparre totesi vielä Plantinghista, että hänen haavansa todistavat hänen urhoollisuudestaan.³³⁴

Sodan jälkeisenä aikana myös siviiliväestö osoitti suurta kiinnostusta entisten sotureiden haavoja kohtaan. Venäjän sotavankeuden kestänyt, edellisissä käsittelykappaleissa

³³² Memorial Starck, R2444, F 328, s. 188. - - - *Därwid Fem Hufvud Actioner bijwistat som mina undfängen blesurer wittna kunna.*

³³³ Memorial Frestare, R2444, s. 6–12. - - - *i hwilka Tieste år iag så wähl alla the Actioner, Belägringar och Recontres bewijstat som Regementet warit brukat wed som och åthskilliga Commenderingar och partier måst förrätta, hwilcka mina der wed undfängen Blesurer nogsamt wittna kunna.*

³³⁴ Wittnesbörd Sparre, R2444, s.434-344v.

mainittu, drabantikorpraali Rühl oli palannut rauhan tultua kotiinsa Suomeen, jossa hänet ylennettiin everstiksi ja aateloitiin vuonna 1727. Rühlin kuollessa Suomessa lopulta vuonna 1740 laskettiin hänen ruumiissaan olleen 16 arpea.³³⁵

Haavoittumisilla oli suuri symbolinen merkitys karoliinisotureiden maailmankuvassa. Haavoihin vetoaminen kertoo siitä, kuinka ne olivat urhoollisuuden ja uhrautuvaisuuden symboleja. Oman ruumiin haavat olivat myös ikään kuin korkeimpia kunniamerkkejä. Myöhemmälläkin ajalla, jolloin oli jo olemassa kunniamerkkejä, haavat ja arvet saivat silti suurimman arvostuksen soturin silmissä. Esimerkiksi Runebergin Vänrikki Stoolin tarinoistakin tutun Suomen sodan aikaisen upseerin von Döbelnin musta pääside lienee yksi selvin esimerkki uhrautuvaisuuden symbolista. Döbelnin pääside lisäsi ja lisää hahmon tehoa myyttisenä soturina huomattavasti.

Erityisesti ratsuväessä voitiin haavoittumisiin verrattavina todisteina hengen alttiiksi panemisesta ja tärkeästä taistelukokemuksesta käyttää hevosten alta ampumisia. Usein kerrottiinkin siitä, kuinka hevonen oli ammuttu upseerin alta taistelussa. Kornetti Alexander Starck kertoi memoriaalinsa meriittilistassa, kuinka hänen altaan oli ammuttu kaksi hevosta Pultavan taistelussa, jossa hän oli myös haavoittunut.³³⁶

Suvun merkitys yksilölle karoliinisella ajalla näkyi myös siinä, että yksittäinen upseeri saattoi vedota kaatuneisiin omaisiinsa. Täten esimerkiksi Olof Renberg vetosi ansioissaan kärsimyksiään luetellessaan isänsä ja veljensä kaatumiseen. Tämä suvun antama uhraus kuninkaalle ja isänmaalle voitiin tulkita kunnialliseksi koko perheelle, joten siihen kannatti vedota.³³⁷

Mielenkiintoiseksi tämän haavoihin vetoamisen tekee se, että sotavammat ja ”raihnaisuus” olivat itse asiassa usein syynä sodan jälkeisissä upseereiden

³³⁵ Kansanaho 1950, s. 89–90.

³³⁶ Memorial Starck 1723, R2444, F 328, s. 188. Hwid Pultava blef 2nne hästar under migh skiutten.

³³⁷ Memorial Renberg, R 2444, s. 268. ”- - iag all min tid och wälfärd *hahladerat* [förlorat?] så wähl som min i Kongl. Majjt och Riksens krigstjänst afleden salige fader och brödar.”

joukkoirtisanomisissa.³³⁸ Upseerille oli siis kunniaksi kantaa haavojaan kehossaan, mutta nämä eivät saaneet olla esteenä hänen kyvyilleen toimia palveluksessa. Voi tosin olla, että erotetut upseerit oli myös helpointa leimata raihnaisiksi, millä erottaminen voitiin perustella.

Haavojensa lisäksi karoliinisotilaat vetosivat verensä vuodattamiseen. Ensinnäkin he vetosivat kunnian tuntoon myös ”henkeen ja vereen” (Lif och blod) -retoriikalla. Enemmittä kärsimyksittä selvinnyt karoliini saattoi memoriaalissaan kirjoittaa ”palvelleensa hengellä ja verellä” (med lif och blod tient) tai uhranneensa ”hengen ja veren” ”ofra lif och blod”. Huomattava on, että esimerkiksi siviilivirkamiesten valoissa 1700-luvulla vannottiin myös puolustettavan monarkiaa ”hengellä ja verellä” (med lif och blod)³³⁹.

Lukuisissa memoriaaleissa vedottiin retorisesti myös viimeiseen hengenvetoon (in til dödstand) saakka taistelemiseen, tai valtakunnalle uskollisena pysymiseen. Näidenkin suoranaisesti mihinkään tekoon, tapahtumaan tai uhraukseen liittymättömien retoristen lausumien taustalla oli kuitenkin se tosiasia, että lukuisat karoliinit uhrasivat henkensä ja myös tosiasiasissa taistelivat viimeiseen hengenvetoon saakka. Siten niiden pitäminen sisällöttömänä retoriikkana on monien soturien kohdalla vähintäänkin irvokasta.

Yksityiskohtaisemmin upseerit eivät kuitenkaan voineet vedota vereen, jos sille ei löytynyt todellisuudesta konkreettista vastinetta. Vereen vedottiin kuitenkin monien sodassa kärsineiden sotilaiden memoriaaleissa yksityiskohtaisemmin. Uplannin rykmentin Sigtunan komppaniasta virkaa hakenut Rudolf August von Hallern kirjoitti itsestään. ”Minä joka sisimmällä sydänverelläni pysyn itseäni säästämättä kuninkaallisen majesteetin sotapalveluksessa.”³⁴⁰ Jo kolmannessa luvussa mainittu venäläisten kidutusta kärsinyt von Schalk puolestaan jatkoi memoriaalissaan edelleen, kuinka hän ei

³³⁸ S.R.A.P II:II; 518–522. Wirilander 1950; s. 230–231.

³³⁹ Esimerkiksi Memorial Mörning, R2444, s. 300-300v. Krigshovrätten, E VII, Eds formulair för civile ämbetsmän. ”Jag skal och med lif och blod förswara det konungliga wäldet.”

³⁴⁰ Memorial von Hallern. R 2444. s. 321. ”Jag som med innersta hiertablodet håller mig ospard i Kongl. Majjts. Krigstienst- - -”

sotavankeudessa ollut ”vähääkään valittanut, vaan nauttinut kaikesta verensä työstä” sekä kuinka hän oli ”verellä ansainnut palkkansa”.³⁴¹ Veren vuodattamisen symboliikka esiintyi vahvana useissa memoriaaleissa.

Veren uhraamiseen saatettiin vedota myös varsin toisenlaisissa olosuhteissa. Hattujen sodan jälkeen sotasyyllisinä kuolemaan tuomittu kenraali von Buddenbrock kieltäytyi pakenemismahdollisuuden hyväksikäyttämisestä, sillä hänen kunniansa esti tämän. Hän totesi kunniaan vetoavasti, että ”soturin on oltava aina valmis uhraamaan verensä isänmaalle, myös, jos niin tapahtuu, mestauspaikalla”. Sen sijaan toinen tuomittu Clas Lewenhaupt yritti paeta, mutta jäi kiinni. Häntä syytettiin pakenemisesta siitä, että hän oli aiheuttanut vangitsijoilleen vaaraa ja hankaluuksia epäkristillisesti.³⁴²

Oman ruumiinsa lisäksi myös sotilaan aseet, erityisesti miekka, olivat sotilaan kunnian symboleja. Miekan symbolinen arvo näkyi myös useissa karoliinien elämään liittyvissä aineistoissa. Esimerkiksi Strick³⁴³ ja Lewenhaupt³⁴⁴ käyttivät memoriaalissa ja elämäkertoissaan tarttua miekkaan -ilmaisua soturin uralle lähtemisestä. Tämä oli symbolinen, miehuulliseen kunniaan liittyvä ilmaus. Miekka oli kunnian symboli, ja siihen tarttuminen tarkoitti kunnian polulle astumista eli sotilasuralle lähtöä.

Myös rituaaleissa miekan merkitys soturiuden symbolina oli ilmeinen. Kunniakoodistoa rikkoneen upseerin, mutta myöhemmin kunnostautuneen upseerin, oli ”myönnettävä rikkomuksensa ja vakuutettava miekka kädessä parannusta rukoillen armoa ja vapautusta”.³⁴⁵

Myös painetuista taistelukertomuksista, joita painettiin voitokkaiden kenttätaisteluiden tai pienempien urotöiden kunniaksi, tuli ilmi kunnia ja useat sen symbolit. Näissä kertomuksissa vihollisen kimppuun hyökkäämisen kuvauksissa käytettiin usein ”miekka

³⁴¹ Memorial von Schalk, R 2444, s. 266–266v. Och sittat 9 åhrs fången - - - men beklagligit icke det ringaste för hela mitt blods arbete niutit. - - - med blod förtient löhn - - -.

³⁴² Andersson 2002, s. 336–337.

³⁴³ Memorial Strick, R 2444, s. 77v. ---A:1697 Resolverde mig til at fatta wärjan och blef altså först volonteur under Kongl. Gardiet, därwid iag 2½ år som Musquet() Piquener och Corporal tiente.

³⁴⁴ Lewenhaupt's berättelse, HH 34:2, s. 9–11.

³⁴⁵ Wirilander 1950, s. 100–101.

kädessä” (Med wärjan i hand) -ilmaisua.³⁴⁶ Miekka olikin miehisen uljauden symboli. Miekan paljastaminen esim. raiskauksen tai muun epäkunniallisen yhteydessä oli ehdottoman jyrkästi sotilaiden kunniakoodiston vastaista. Miekka oli puhtaan militaarisen kunnian symboli jolla piti turvata heikkoja. Siksi sen käyttö kunniattomuuksiin oli erityisen väärää.³⁴⁷ Kuten aikaisemmin on jo todettu, upseerin oli myös rukoiltava armoa ja parannusta miekka kädessä, kun häntä syytettiin jostain epäkunniallisesta rikkomuksesta.

Miekkaa ja muita aseita käytettiin myös monien asioiden symboliseen kuvaamiseen. Jo edellä käsitellyssä vuoden 1723 valtiopäivien sijoitteludeputaation memoriaalissa käytettiin sodassa olleista, mutta taisteluja käymättömistä upseereista ilmausta ”joilla ei ollut mahdollisuutta paljastaa miekkaansa jotain isänmaan vihollista vastaan”. Näiden oli luovuttava viroistaan kokeneempien sotavankeudesta palanneiden upseereiden edestä.³⁴⁸ Ilmausta ”kantaa muskettia” käytettiin, kun upseeri mainitsi palvelusaikansa alun ja jos hän oli aloittanut palveluksensa rivimiehenä.³⁴⁹

Aseiden symbolisen arvon merkitys käy myös sota-artikloista ilmi. Näissä soturikunnian kannalta äärimmäisen nöyryyttävään tekoon, oman miekan, kiväärin tai musketin menettämiseen, syyllistynyt tuomittiin kujanjuoksun lisäksi myös leiristä karkotukseen, kunnes tämä pystyi puhdistamaan tämän saastaisuuden jollakin miehuullisella teolla.³⁵⁰

Vuonna 1710 Uplannin jalkaväkirykmentissä lippumiehenä (förare) palvellut Alex Bahrman mainitsi ansioluettelossa, kuinka hän oli Helsingborgin taistelussa joutunut kantamaan komppanian lippua, kun komppanian vänrikki oli kaatunut.³⁵¹ Tämä oli yksittäinen uroteko, johon hän saattoi vedota ansioluettelossaan. Bahrmanin

³⁴⁶ Esimerkiksi *Utförlig berättelse, om den lyckelige action den 25 maji anno 1703; Relation om then härliga seger, wid Helsingborg den 28 febr. 1710.*

³⁴⁷ Jansson, *kvinnofrid*, s. 71.

³⁴⁸ *Placeringsdeputations memorial*, R 2467, s. 59. ”- - ja som til en deel ei torde haft lägenheet och blotta sin wärja emot någon fäderneslandets fiende, böra för de hemkomma lemna place och stijga tillbaka”.

³⁴⁹ Esimerkiksi *memorial Bildstein R 2445 (F 330)*, ”Åhr 1689: in majjo begynte iag med musquetten under Kongl. Lifguardet”; *Hornborg 195?*, s. 41.

³⁵⁰ *Sota-artiklat 1642*, s. 30, 36–37; *Krigz-Articlar [1683]*, s. 60–62.

³⁵¹ *Memorial Bahrman, R2444*, s. 308. ”Anno 1710 Bewistade iag Hälsingborg acktsion som förare hwarest jag måste taga Fanan då min Fendrick blef Blechiradt”.

ansiomerkintä toi esiin lipunkantajan tärkeyden sekä lipun symbolisen ja käytännön merkityksen yksikölle.

Lipun kantaminen taistelussa oli aina kunniatehtävä. Tämä johtunee siitä, että se vaati kaikkein eniten, ehkä jopa tyhmyyttä lähentelevää, rohkeutta, sillä lippua kannettaessa ei omaa asetta voinut käyttää. Ei liene sattumaa, että tehtävää hoiti normaalisti vänrikki, joka oli komppanian upseereista nuorin. Lippu oli tunnusmerkki, joka hulmusi joukon edessä ja joka marsseilla ja etenkin taistelukentällä oli selkein joukko-osaston visuaalinen signaali. Täten sillä oli vahva ja tärkeä käytännöllinen merkitys joukko-osaston symbolina ja koossapitäjänä.

Upseerien kohdalla soturikunnia ja sen asettamat vaatimukset tulivat ohjeissa jo yksiselitteisemmin ilmi. Vänrikin tehtävä komppanian lipun kantajana taisteluissa oli hyvin symbolinen, joskin myös käytännössä yksikön taistelukyvyn kannalta keskeinen, sillä lippu oli selvin visuaalinen merkki, jonka avulla yksikkö pysyi koossa taistelun melskeessä, muskettien ja tykkien paukkeessa ja ruudinsavussa. Lipulla oli kuitenkin myös vahva symbolinen merkitys, ja sen menettäminen häpäisi koko yksikön kunnian. Niinpä vänrikin ohjeissa korostetaan, että hänen on oltava taisteluissa urhea (tapfer) ja miehekäs (manligh) sekä todetaan aivan suoraan, että vänrikin on ennemmin menetettävä henkensä kuin kantamansa lippunsa. Vänrikin oli oltava myös hyvätapainen (sedigh], rauhallinen (stilla), raitis (nychter) ja vaitelias (tyst).³⁵² Näin tuodaan vänrikin kohdalla jo selkeästi esiin kunniakoodiston edellytysten mukainen hyveellisyys sekä kunnian merkitys hengen säilymistä tärkeämpänä.

Lipun merkitys yksikön ja sen kunnian symbolina ilmeni vahvasti artikloissa. Useissa säädöksissä esiintyy maininta rikkomuksen tapahtumisesta ”lippujen alla”, mitä sanontaa käytettiin kuvaamaan sotatoimissa olevaa sotajoukkoa, joka oli koottu yhteen symbolina toimivan lippunsa alle. Tällöin esimerkiksi joukostaan pakenevan sotilaan rikoksena oli lipun alta pakeneminen. Samoin sotajoukossa tapahtunut rikos, esimerkiksi miekan nostaminen esimiestä tai tovereita vastaan tai vaikkapa vartiointitehtävien laiminlyönti

³⁵² De la Chapelle 1669, s. 16–18. Katso lipun merkityksestä esimerkiksi Englund 1989(b), s. 187.

katsottiin lipun alla tapahtuneeksi rikokseksi.³⁵³ Kuten edellä on jo todettu, oli lipun symbolisella merkityksellä käytännöllisistä syistä lähtöisin oleva tausta. Linnakkeiden antautumisrituaalitkin pyrittiin tekemään niin, että hävinneet marssivat ulos liehuvien lippujen alla.

Lisäksi sotilaat ovat myös aina keränneet voitonmerkkejä kaatuneilta vihollisotilailta todisteiksi miehekkyudesta ja taistelukunnosta. Näiden esittelyllä on saanut kunnioitusta paitsi muilta taistelutovereilta, myös ennen kaikkea varsinaisten taistelutehtävien ulkopuolella toimivilta miehiltä sekä naisilta. Taisteluissa kunnostautumattomat miehet ovat arvostaneet suuresti taistelussa karaistuja miehiä. Naisten silmissä taistelukuntoisuutensa osoittanut mies on koettu seksuaalisesti kiinnostavana.³⁵⁴ Tämä asenne näkyi myös karoliinien elämässä. Esimerkiksi Kaarle XII:n kansliasihteeri Josias Cederhielm, joka oli ottanut Narvan taistelussa 1700 kenraali von Hallardin vangiksi, säilytti arvokkaan vankinsa aseet voittosaaliinaan.³⁵⁵

³⁵³ Sota-artiklat 1642, s. 21, 24, 25; Krigz-Articlar [1683], s. 35–36.

³⁵⁴ Bourke 1999, s. 25–28.

³⁵⁵ Kansanaho 1950, s. 71.

5.3. Rituaalisuus taisteluissa

”Koska kaikki hyvä tulee Jumalasta, tulee häntä armeijassa oikein palvella, kuten sanassa sanotaan.”³⁵⁶ Sota-artiklojen ensimmäisen pykälän alun sanojen mukaisesti katsottiin jumalanpelko tärkeäksi hyveeksi sotaväessä. Täten kaikki epäkristilliseksi katsottava toiminta oli myös kunniakoodiston vastaista. Jotta jumalanpelko juurtuisi sotaväen sydämiin, tuli armeijassa pitää hartaushetki joka aamu ja ilta. Näiden lisäksi joukoille tuli pitää varsinainen jumalanpalvelus vähintään kerran viikossa³⁵⁷.

Jumalanpalvelusten ensisijaisena tarkoituksena oli tietysti turvata taisteluonni, joka edellytti Jumalan suosiollisuutta oman armeijan aseille. Edellä mainittujen tulikasteen, rituaalisen valan antamisen sekä sotilaiden välisten riitojen selvittelyjen lisäksi rituaalisuus näkyi jumalanpalvelusten ja rukousten muodossa myös sotaväen päivittäisissä rutiineissa. Rituaalisuus armeijassa näkyi niin ikään yhteyksissä, jotka näyttäytyvät älyttömyyksinä, mikäli niiden kulttuurinen merkitys ja kunniasidonnaisuus jäävät ymmärtämättä. Tällaisia rituaaleja olivat tietysti kaksintaistelut, mutta myös näyttävinä speaktaakkeleina toteutetut linnakkeiden antautumisrituaalit.

Herman Hasveer kuvasikin memoriaalissaan erästä linnakkeen antautumista. Vuonna 1716 eversti Falkenbergin komentama pataljoona, jossa Hasveer palveli, sai kuninkaalta käskyn tanskalaisten skanssin valtaamiseen, jossa onnistuttiinkin ilman miehistötappioita. Pataljoona joutui kuitenkin myöhemmin Tanskan armeijan vastahyökkäyksen kohteeksi. Tällöin heidän oli antauduttava.³⁵⁸

³⁵⁶ Sota-artiklat 1642, s. 10; Krigz-Articlar [1683], s. 6–7.

³⁵⁷ Sota-artiklat 1642, s. 9–12. Krigz-Articlar [1683], art. 7, 14, s. 9, 12.

³⁵⁸ Memorial Hasveer, R2444, s. 265. A 1716: Bekom bemelte sahlige öfwersten falchenberg, högst sahlig hans kongl. Majjt höga ordres, att med battaillon intaga och Demulera Larkull skantzen, hwar wid iag 3nne gånger under då warande capitainer Gustave von Grooth, Mathias Siöberg och Hans Ekelöfs Commando warit wid, och omsijder uta förlust af manskap den samma intogo och Demulerade. D 12/23 aprill, Blef Bataillon af den danska armeen ataqverad, och efter ett tämmelig skarpt fäckande af några tijmars tijd, sedan all möjlig flijt till defension anelärt? war, och all amunition blifwit tillända, nödgades iag med de sidsta och då i lifwet warande Swänska, sedan berörde sahlig Öfwersten Falchenberg dödlig blesserad war, på nåd och onåd till krig fångar gifwa måste.

Toiseksi hyväksi esimerkiksi antautumistapauksesta käy kenraalimajuri Roosin osaston toiminta Pultavan taistelussa vuonna 1709. Roosin osasto oli joutunut erilleen muusta Ruotsin armeijasta, ja se oli kärsinyt erittäin raskaita tappioita. Paetessaan ylivoimaisia venäläisiä Roos joukkojensa rippeineen miehitti erään taistelukentällä sijainneen skanssin. Pian ruotsalaisia lähestyi kuitenkin venäläisten sanansaattaja ja rummunlyöjä, joka pyysi päästä linnaketta komentavan upseerin puheille. Sanansaattaja esitti Roosille hänen tsaarillisen majesteettinsa tervehdyksen ja armon tarjouksen luvaten myös, että jos ruotsalaiset antautuisivat, saisivat he pitää kaiken omaisuutensa ja heitä kohdeltaisiin hyvin. Kaikkien kannattaessa hyvien antautumisehtojen hyväksymistä taipui Roos antautumisen kannalle, mutta vaati vielä haavoittuneiden hoitoa.³⁵⁹

Periaatteessa antautumiset tapahtuivat yllä mainitulla tavalla, mutta sotilaiden kunniaavaatimus teki näistä toimenpiteistä paljon mutkikkaampia. Kenraalimajuri Roos ja Herman Hasveer olivat joukkoineen joutuneet raskaita tappioita koettuaan soturikunnian kannalta häpeällisen tilanteen eteen, antautumiseen. Koska tämä voitiin jälkikäteen nähdä pelkuruutena, ryhdyttiin toimimaan tavalla, joka tekisi mahdollisimman vahvan vaikutelman, että sota-artikloiden edellyttämällä tavalla oli kaikki mahdollinen tehty ja antautumiseen oli taivuttu vasta äärimmäisessä hädässä. Tämän lisäksi näistä tapahtumista kirjoitettiin selonteot myöhemmin, joissa toiminnan kunniallisuutta oli kaikin keinoin todisteltava.

Taistelukentällä osoitettuun pelkuruuteen ja ”ilman korkeinta tuskaa” tapahtuneisiin pakenemisiin rinnastettiin myös puolustustilanteissa linnoituksista ja hyökkäystilanteissa linnoitusten valtaamisissa suoritetuissa rynnäköissä tapahtuneet osastoista pakenemiset. Koska tällaiset tilanteet olivat usein tulkinnanvaraisia siinä suhteessa, milloin taistelusta vetäytyminen tai antautuminen oli epätoivoisessa tilanteessa ainoa kristillinen oikeamielinen teko ja milloin vetäytyminen tai antautuminen oli pakenemistä tai pelkuruutta, tuli tällaisten mahdollisesti häpeällisiksi tulkittavien tilanteiden kuvauksissa olla tarkkana.

³⁵⁹ HH 34:2 1952, s. 330–336. Gen. Major Roos relation. Sanfärdig relation Om det som wid Fiendes Skantzar wid Pultawa passerade d. 28 Junij 1709.

Ohjeistuksena Kustaa II Aadolfin artikloissa todettiin että osasto, joka torjunut kolme rynnäkköä linnakkeessa, sai lopulta kuolemanhädässä paeta. Kaarle XI:n artikloissa todettiin puolestaan, että osasto sai antautua, kun äärimmäisessä hädässä kaikki mahdollinen oli tehty.³⁶⁰ Täten oli luotava vaikutelma, että pakenemis- tai antautumistilanteessa tehdyt toimet näyttäytyisivät jälkiarvioinneissa siltä, että puolustajat olivat antautumistaan ennen tehneet kaiken tehtävissä olleen. Tosin on huomioitava, että todellisuudessaakin liian helpolla antautumaan pyrkivä komentaja saattoi myös yksinkertaisesti joutua alaistensa tappamaksi. Sota-artikloissakin esiintyi pykälä, jonka mukaan taistelusta pakenevan sai muutta mutkitta ampua.³⁶¹ Komentajat saattoivat lisäksi joutua kilpailijoidensa myllytyksen kohteiksi tai sodanjohdon syntipukeiksi, jos mitenkään oli mahdollista osoittaa komentajan virheiden johtaneen taistelutappioihin, tai alueiden, linnoitusten tai kaupunkien menetyksiin.³⁶²

Kuten edellä jo todettiin, sota-artiklojen mukaan tuomitun pelkuruuteen syyllistyneen osaston rivimiehistä määrättiin hirtettäväksi joka kymmenes mies.³⁶³ Osaston henkiin jätetyt miehet tuomittiin määrääjäksi leirin ulkopuolelle (eroon muusta sotaväestä). Heidät määrättiin myös rituaalisuuden mukaisesti siivoamaan leirinsä, sillä miesten katsottiin teollaan saastuttaneen koko palvelemansa armeijan. He joutuivat myös palvelemaan ilman lippua, koska he olivat häpäisseet osastonsa symbolin, eivätkä he ansainneet uutta symbolia rikoksensa takia.³⁶⁴

Tällaisilla häpeärangaistuksilla osoitettiin, etteivät pelkuruuteen syyllistyneet miehet olleet sotilaan arvon mukaisia, ja siksi heiltä vietiin osastonsa symboli ja heidät määrättiin sotilaan arvolle sopimattomaan siivoustyöhön. Synnit pystyttiin sovittamaan kuitenkin jollain myöhemmin suoritettulla miehuullisella teolla.³⁶⁵

³⁶⁰ Sota-artiklat 1642, s. 26–28; Krigz-Articlar [1683], s. 37, 40, 43.

³⁶¹ Katso myös Englund 1989(b), s. 211; Sota-artiklat 1642, s. 25–26; Krigz-Articlar [1683], s. 37.

³⁶² Esimerkiksi Kujala 2001, s. 230–231.

³⁶³ Sota-artiklat 1642, s. 25–26, 28; Krigz-Articlar [1683], s. 36–37.

³⁶⁴ Sota-artiklat 1642, s.26, 28; Krigz-Articlar [1683], s. 37. Ks. myös Perlestam 2004, s. 74; Matikainen 2002, s. 69–70.

³⁶⁵ Sota-artiklat 1642, s.26, 28; Krigz-Articlar [1683], s. 37. Ks. myös Perlestam 2004, s. 74.

Kenraalimajuri Roosin ja Herman Hasveerin kirjoituksissa olikin selitettävä, että kaikki mahdollinen vastarinta oli tehty ennen antautumista. Hasveer korostikin kertomuksessaan, että hänen osastonsa oli antautunut vasta muutaman tunnin tuiman taistelun jälkeen, kun kaikki voitava oli tehty puolustamiseksi ja kaikki ammukset olivat loppuneet. Hasveer laski aseensa viimeisten henkiin jääneiden ruotsalaisten kanssa vasta sitten kun eversti Falkenberg oli kuolettavasti haavoittunut, jolloin heidän oli ollut armokseen ja onnettomuudekseen antauduttava sotavankeuteen.³⁶⁶

Roos korosti kertomuksessaan, että he olivat vetäytyneet skanssiin tarkoituksenaan ”valmistautua taistelemaan linnaketta piirittävää vihollista vastaan niin pitkään, että apujoukkoja saapuisi paikalle.” Tällä korostettiin alun perin linnakkeeseen vetäytymisen sotilaallista tarkoituksenmukaisuutta. Roos oli myös vastannut venäläisten viestinviejälle ensimmäisellä neuvottelukerralla, että venäläisiä komentanut ”kenraaliluutnantti varmasti tietää, etteivät linnakkeessa olevat ruotsalaiset joukot kuuluneet hänelle itselleen vaan kuninkaalliselle majesteetille, eikä hän voisi mitenkään luovuttaa hänen komentoonsa uskottuja joukkoja.” Heti tämän vakuutuksen perään Roos olikin valmiimpi harkitsemaan antautumista pyytämällä harkinta-aikaa iltaan saakka.³⁶⁷ Tähän pyrittiin tietysti myös ajan voittamiseksi, mutta päällimmäisin syy lienee ollut viivyttely kunniallisen antautumisen tavoittamiseksi.

Neuvottelu jatkui pian ja venäläinen viestintuoja toisti antautumistarjouksen korostaen antautuvien saavan paremman kohtelun kuin mitä antautuneet joukot olivat ikinä saaneet. Harkinta-aikaa ei kuitenkaan pystytty lupaamaan juuri lainkaan. Nyt antautumistarjoukseen lisättiin myös uhkaus. Jos Roos ei pian antautuisi, venäläiset valtaisivat ”mitättömän skanssin”, jonka valtaaminen ei tulisi maksamaan heille

³⁶⁶ Memorial Hasveer, R2444, s. 265. A 1716: Bekom bemelte sahlige öfwersten falchenberg, högst sahlig hans kongl. Majjt höga ordres, att med battaillon intaga och Demulera Larkull skantzen, hwar wid iag 3nne gånger under då warande capitainer Gustave von Grooth, Mathias Siöberg och Hans Ekelöfs Commando varit wid, och omsijder uta förlust af manskap den samma intogo och Demulerade. D 12/23 april, Blef Bataillon af den danska armeen ataqverad, och efter ett tämmelig skarpt fäcktande af några tijmars tijd, sedan all möjlig flijt till defension anelärt? war, och all amunition blifwit tillända, nödgades iag med de sidsta och då i lifwet warande Swänska, sedan berörde sahlig Öfwersten Falchenberg dödlig blesserad war, på nåd och onåd till krig fångar gifwa måste.

³⁶⁷ HH 34:2 1952, s. 330–336. Gen. Major Roos relation. Sanfärdig relation Om det som wid Fiendes Skantzar wid Pultawa passerade d. 28 Junij 1709.

paljoakaan. Tällöin Roos kertomansa mukaan vastasi, että ”venäläisten rynnäköidessä he veisivät mukanaan ainakin yhtä monta hyökkääjää kuin heitä itseään oli ja useampia, jos heidät yritettäisiin työntää ulos skanssista”. Roos pyysi uhkauksensa perään kuitenkin vielä kahden tunnin harkinta-aikaa ja piirityksen valmistelujen keskeyttämistä, mihin venäläiset suostuivatkin.³⁶⁸

Roosin kertomus jatkui siten, että harkinta-ajalla hän ryhtyi kyselemään muiden upseereiden ja jopa rivimiesten mielipiteitä tilanteesta. Kaikkien kannattaessa hyvien antautumisehtojen hyväksymistä taipui Roos antautumisen kannalle.³⁶⁹ Tällä Roos pyrki häivyttämään vastuutaan antautumisesta kunniansa puolustamiseksi ja mahdollisen tulevan sota-oikeuden syytösten torjumiseksi.

Roos vaati kertomuksensa mukaan lisäksi venäläisiä komentaneelta kenraaliluutnantti Rentzeliltä kirjallista antautumissopimusta. Neuvottelija toi kenraaliluutnantin vakuutuksen, että vaikka hänellä ei ollut kirjoittamistarvikkeita mukanaan, olisi hänen ritarillinen vakuutus (cavallierska parol) yhtä sitova kuin sadalle arkille kirjoitettu sopimus. Roos hyväksyi tämän vakuutuksen, mutta vaati vielä haavoittuneiden hoitoa ja hänen sekä muiden upseerien oikeutta pitää miekkansa antautumisesta huolimatta. Rentzel suostui haavoittuneiden hoitoon, mutta Roosin ja hänen upseereiden aseet tuli kuitenkin luovuttaa hänen adjutantilleen, koska miekkojen pitämiseen oli tarvittava itsensä hallitsijan suostumus. Rentzel vakuutti kuitenkin esittävänsä tsaarille Roosin upseereiden miekkoja koskevan pyynnön, kun hän pääsisi näkemään hallitsijan.³⁷⁰

Roos tunsu antautumispäätöksen mahdollisesti tahraavan hänen kunniansa, sillä hän vieritti osasyyn antautumisesta myös upseereilleen ja rivimiehille kysyessään antautumispäätöksen tueksi heidän mielipidettään, vaikka päätävältä antautumisessa oli joukkojen komentajana periaatteessa yksin hänellä. Roos vaati itselleen ja hänen

³⁶⁸ HH 34:2 1952, s. 330–336. Gen. Major Roos relation. Sanfärdig relation Om det som wid Fiendes Skantzar wid Pultawa passerade d. 28 Junij 1709. Vertaa Englund 1989(b), s. 147–148.

³⁶⁹ HH 34:2 1952, s. 330–336. Gen. Major Roos relation. Sanfärdig relation Om det som wid Fiendes Skantzar wid Pultawa passerade d. 28 Junij 1709.

³⁷⁰ HH 34:2 1952, s. 330–336. Gen. Major Roos relation. Sanfärdig relation Om det som wid Fiendes Skantzar wid Pultawa passerade d. 28 Junij 1709.

upseereilleen oikeuden miekkojen pitämiseen, sillä tämä olisi ollut vihollisen puolelta annettu selvä tunnustus ruotsalaisten miehekkäälle vastarinnalle ja sille, että hänen joukkonsa ja siten myös heidän komentajansa olivat säilyttäneet kunniansa. Antautumisen jälkeen kupeelle jääneellä miekalla olisi ollut vahva symbolinen todistusarvo. Se olisi todisteena kaikille urheudesta ja vihollisenkin antamasta kunnioituksesta³⁷¹. Vihollislinjojen ylittävistä sotateiden yhtenäisestä kunnioituskoodistosta kertoo antautuneelle osapuolelle osoitetun kunnioituksen lisäksi myös se, että Roos tyytyi kenraaliluutnantti Rentzelin antamaan ritarilliseen vakuutukseen ”kuin kirjoitettuun sopimukseen”.

Piiritystilanteet kehittyivät usein sangen kirjaviksi rituaaleiksi, joissa niskan päälle päässyt osapuoli pyrki usein omia voimia säästääkseen ratkaisuun, jossa häviölle jäänyt osapuoli ja erityisesti sen upseeristo saattoi antautua ilman, että heidän kunniansa joutui tahratuksi. Täten tappion katkeraa kalkkia nielleen hävinneen osapuolen kunniaa saatettiin hivellä suomalla heille oikeus seremoniallisiin linnakkeiden luovuttamisiin. Nämä luovutukset saattoivat olla näyttäviä rituaaleja, joissa keskeistä oli usein se, että hävinnyt osapuoli sai pitää miekkansa, aseensa ja lippunsa eli oman kunniansa symbolit. Vastapuolen antama kunnioitus oli todiste siitä, ettei hävinnyt osapuoli ollut osoittanut pelkuruutta, eikä näin ollen tahrannut kunniaansa.³⁷² Usein voittaneen osapuolen komentaja lupasi lisäksi ainakin periaatteessa kohdella ”hyvin ja kunnian vaatimusten mukaisesti” nimenomaan sellaista vihollista, joka oli taistellut urhoollisesti³⁷³.

Voittaneen osapuolen sisäänmarssi valloitettuun linnoitukseen oli lisäksi näyttävä rituaali. Robert Petré kuvasi päiväkirjassaan kuinka valloitettu linnoitus otettiin haltuun ”liput ja viirit liehuen sekä musiikin pauhaten”.³⁷⁴ Voiton jälkeen sotateiden kunniaan kuului myös kunniallisesti taistelleen vihollisen arvokas kohtelu. Täten etenkin upseerit kohtelivat toisiaan kunnioittavasti. Tämä piirre oli havaittavissa vielä maailmansotien

³⁷¹ Katso myös Englund 1989(b), s. 148.

³⁷² Antautumisrituaaleista myös Donagan 1994, s. 1150; Englund 1989(b), s. 148–149.

³⁷³ Hornborg 1955, s. 216.

³⁷⁴ Petrés dagbok, KKD 1, s. 8–9.

aikana esimerkiksi hävittäjälentäjien keskuudessa jotka kunnioittivat alasammuttuja mutta henkiin jääneitä vihollislentäjiä, aterioimalla heidän kanssaan.³⁷⁵

Aina antautunutta vihollista ei kohdeltu suinkaan kunnioitettavasti. Venäläiset eivät toteuttaneet antautuneille luvattua vapaata poistumista esimerkiksi Viipurin valloituksessa vuonna 1710.³⁷⁶ Myös Joachim Lyth kertoi päiväkirjassaan, kuinka Pultavassa voitokkaat venäläiset eivät pitäneet lupauksiaan, vaan keräsivät antautuneilta ruotsalaisupseereilta heidän miekkansa pois. Myöhemmin heiltä ryöstettiin vielä kelvolliset vaatteet päältä.³⁷⁷ Parempia antautuneiden kohtelijoina eivät olleet ruotsalaisetkaan. Kuuluisimpana esimerkkinä venäläisvankien kohtelusta lienee esimerkki Fraustadtin taistelusta, jolloin kenraali Rehnskiöldin määräyksestä antautumaan yrittäneet venäläissotilaat teurastettiin julmasti.³⁷⁸

³⁷⁵ Bourke 1999, s. 51.

³⁷⁶ Esimerkiksi Kujala 2001, s. 243.

³⁷⁷ Lyths dagbok, KKD 2, s. 75–76..

³⁷⁸ Esimerkiksi Kujala 2001, s. 199–200.

6. Kunnia – yhteisön lujittaja?

Kunnia on asia, jonka tutkiminen tekee monia esimodernin maailman käytänteitä, toimintatapoja ja aikakauden tekstejä paljon ymmärrettävämmäksi. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ollut avata tätä karoliinisotilaiden ajattelumaailmaa keskittymällä kunniaan, joka useissa tutkimuksissa kuitataan aikakauden tekstejä tutkittaessa vain aikakauden tavaksi ja/tai pelkäksi merkityksettömäksi retoriikaksi. Tämän luvun tarkoituksena on yhdistää tutkimuksessa esitetyt kysymykset aineistosta saatuihin tuloksiin, sekä tarkastella näitä tuloksia teoreettisemman viitekehyksen avulla.

Tässä tutkimuksessa etsittiin vastausta kahteen tutkimuskysymykseen. Mistä soturikunnia koostui ja miten se vaikutti käytännössä? Niihin on pyritty vastaamaan lähdeaineistosta saadun todistusaineiston avulla. Tässä tutkimuksessa käytettyjä aineistoja olivat painoarvonsa mukaisessa järjestyksessä sotilaiden valtiopäivämembraalit, päiväkirjat, sota-artikkelit liitteineen, deputaatioiden mietinnöt ja memoraalit, upseereiden taistelukertomukset, aatelissäädyn valtiopäiväpöytäkirjat, vuoden 1723 valtiopäiväpäätös, De la Chapellen harjoitusopas sekä muut näytteen omaisesti käytetyt painetut aineistot, arkkiveisu ”ilolaulu Narvan taistelun johdosta”, Jöran Nordbergin Kaarle XII:n historia sekä kuvallinen aineisto. Elävimmillään ja käytännössä analysoitavissa, kunnia oli silloin kun se tuli haastetuksi, ja silloin kun siihen vedottiin.

Mikä oli kunnian merkitys karoliinisotureiden elämässä? Tutkimuksessa on esitetty lukuisien eri aineistojen kautta niitä yhteyksiä, joissa sotilaskunnia tuli esiin. Sotilas sai liittyessään sotilasyhteisöön valassaan myös sotilaan kunniansa. Tämän jälkeen kunniavaade vaikutti sotilaan elämässä uran alusta kuolemaan saakka asti. Tärkeää sotilaille oli myös se, lähtikö hän tästä maailmasta kunniallisena vai kunnianttomana. Ihmisestä jäi elämään maallisen vaelluksen jälkeen muisto. Kunniallisen ihmisen muistoa vaalittiin, kun taas kunnianttomasta vaiettiin. Siten ihmiselle oli tärkeää minkälaisen jälkimaineen hän jätti. Tämä ei ollut tärkeää ainoastaan hänelle itselleen, vaan myös hänen suvulleen, jonka nimeä hän oli velvoittavasti kantanut uransa läpi. Kaikkein

keskeisimmin tämä vaikutti hallitsijoiden elämässä, mutta myös aateliston kohdalla yksilön elämään vaikutti ajatus siitä, että hänen tekonsa jäisivät elämään vielä hänen maallisen vaelluksensa päätyttyä.

Tämän tutkimuksen pääaineistona käytettyjen valtiopäivien memoriaaliaineistojen tutkiminen toi itsessään esiin kaikki ne viitteet, mitä sotilaskunniasta on eri lähteistä voitu havaita. Muut aineistot lähinnä vahvistavat ja täydentävät näistä aineistoista saatua kuvaa, eivät niinkään tuo lisäarvoa. Tutkimuksen pääaineistossa sotilaallinen kunniavaade esiintyi itse upseereiden virkasijoitteluprosessissa, kuin myös siihen liittyvän aineiston sisällössä.

Verrattaessa memoriaaliaineistoa upseereiden päiväkirja-aineistoon, huomataan, ettei näiden välisessä sisällössä ole kunniaa kirjoitettaessa eroja. Upseerit korostivat ansioitaan samalla tavalla valtiopäivämembraaleissa ja päiväkirjoissa. Siten voidaan katsoa, että sotilaiden valtiopäivämembraalit kertovat todellakin sotilaiden arvomaailmasta ja maailmankuvasta, eikä niihin kuulu sotilaille vieraiden ajattelumallien aineksia. Niiden kuva sotilaan elämästä on toki idealisoitua, mutta kunnian maailma nimenomaan pelasi ideaalisuuden pohjalta muutenkin.

Kunnian vetoaminen oli, paitsi tietoisesti valittu toimintastrategia, niin myös implisiittisesti syvempi toimintatapa. Yksilö, jonka kunnia oli tullut haastetuksi, pyrki aina vetoamaan yhteisönsä kunniantuntoon sanoin, elein tai teoin. Tässä mielessä sama sotilaallinen kunniavaatimus vaikutti yksilön toimintaan yhtäläillä virkariidoissa, kenttätaisteluissa, kuin upseereiden välisissä riidoissa. Se määritteli myös, miten alaisten, ylempien, vertaisten ja siviilien edessä tuli käyttäytyä. Kunnia tuli haastetuksi kaikissa näissä yhteyksissä ja niissä kaikissa puolustettiin kunniaa samanlaisella vetoamistavalla.

Kunnian käyttöarvoa lisäsi se, että yksilö saattoi aina korostaa niitä asioita elämässään, joita pidettiin kunniallisena ja pysyä hiljaa niistä asioista, jotka eivät olleet kunniallisia. Tässä mielessä kunnia oli pääomaa, jota useilla karoliinisotureilla oli runsaasti käytettävänä. Siksi ei ole yllättävää, että memoriaaliaineistosta löytyy viitteitä kunniaan.

Memoriaalien tarkoitus oli kunniaan vetoamalla saada itselle niin paljon aineellista ja ei-materiaalista etua kuin saatavissa oli. Kaikissa memoriaaleissa kunnia ei juuri näy. Näyttääkin siltä, että mikäli upseerilla ei ollut paljoa kunniaa pääomana, oltiin sen olemassaolosta vaiti. Tämä näkyi niiden upseereiden memoriaaleissa, jotka eivät olleet osallistuneet kenttätaisteluihin.

Tuottiko kunniaan vetoaminen tulosta? Tähän kysymykseen on mahdoton vastata, sillä lopulta upseereiden virkasijoittelu toteuttamiseen vaikuttavia tekijöitä on mahdotonta arvioida. Esimerkiksi sukulais- ja muut suhteet painoivat varmasti kunniantuntoa enemmän. Räikeä kunnian rikkominen oli tuskin mahdollista, ja merkittävänä on nähtävä se, kuinka esivallalta pyrki tekemään kaikkensa, jotta sotilaskunniaa loukattaisiin niin vähän kuin mahdollista. Täten kunniaan kannatti joka tapauksessa vedota. Lisäksi on huomattava, että kunniaan vedottiin implisiittisesti, kun se sitä oli virkojen sijoittelussa loukattu.

Kaikki käytetyt lähdeaineistot ovat tuoneet esiin kunniaa seuraavanlaisissa yhteyksissä. Kunnia määritti yksilön ja esivallan suhdetta, sotilasyhteisön välisiä suhteita, sekä yksilön omaa minäkuvaa ja asemaansa yhteisössä

Kunnia oikeutena (kunnia 1), näkyi tutkimuksen lähdeaineistossa siten, että tässä mielessä esiintynyt kunnia oli se lähtöarvo, jolla soturi odotti tulevansa kohdelluksi. Hän edellytti asemansa mukaista kohtelua esivallalta, tovereiltaan, alaisiltaan, sekä muilta ihmisiltä. Kunnia oli vakaa ja näennäisen passiivinen, mikäli yksilö tunsu itseään kohdeltavan kunniansa mukaisesti. Sotilaan oli kuitenkin oltava erityisen tarkkana, ettei hänen oikeuttaan vastaanottaa sitä kunniaa, mikä hänelle kuului, loukattaisi. Korostettava onkin sitä aktiivisuutta, jota karoliinisoturit joutuivat osoittamaan, jottei heidän kunniansa joutunut loukatuksi. Tämän kaltaisesta toiminnasta ei kuitenkaan juuri jäänyt jälkiä lähdeaineistoon.

Kunnia oikeutena kuului kaikille, mutta memoriaaliaineistosta ja muistakin sotilaiden itsensä kirjoittamista aineistoista voi päätellä, että kunnia oli keskeisemmässä roolissa,

mitä ylempiarvoisesta tai -säätyisestä sotilaasta oli kyse. Memoriaaliaineistossa kenraaleiden ja ylhäisaatelisten upseereiden memoriaaleissa kunniaa kirjoitettiin eniten. Myös vertailuaineistona ollut normitason aineisto tukee kuvaa, että ylemmillä sotilashenkilöillä oli kaikkein eniten kunniaa, toisin sanoen he liittivät kunnian vahvemmin osaksi elämäänsä. Vaikka ylemmillä upseereilla olikin muita enemmän kunniaa, oli upseereiden kunniavaade samanlainen kaikkien upseereiden kohdalla. Siten heillä oli yksi samantyyppinen kunnia. Tätä tukee upseereiden vuoden 1723 valtiopäivillä tehdyn sijoittelun luonne, sekä siitä kertovan memoriaaliaineiston sisältö.

Kunnia oikeutena tuli esiin jo sotilaan valassa. Tällöin soturilla oli oikeus kunniaansa kun hän toimi valassa lupaamiensa velvoitteiden mukaisesti. Tämä velvoite perustui siis vastavuoroisuuteen. Vastavuoroisuuden periaatetta ei missään vaiheessa kyseenalaistettu upseereiden virkasijoittelussa, mutta käytännössä sitä ei pystytty toteuttamaan. Sotilaat olivat täyttäneet velvollisuutensa soturikuningas Kaarle XII:lle ja suurvallalle, eikä 1720-luvun alun resursseiltaan supistunut valtakunta pystynyt täyttämään tätä kunniaavajetta. Tappion kärsinyt valtakunta jätti puolustajansa lähes kirjaimellisesti nuolemaan haavojaan. Kunniaavaje näkyikin memoriaaliaineistossa siten, että karoliinit vetosivat Kaarle XII:n sankarimaineeseen, ikään kuin tiedostamatta valtakunnan sodanjälkeistä alennustilaa. Tässä mielessä kunnia esiintyi pääomana, johon vetoamalla pyrittiin täyttämään kunniaavajetta.

Karoliinien memoriaaleissa korostui kärsiminen ja siitä huolimatta uskollisena pysyminen. Kuninkaalle ja valtakunnalle osoitettu uskollisuus joutui koetukselle kaikkina niinä koettelemuksina, jotka tuottivat kärsimystä karoliineille. Upseerien kohdalla vaikeat sotavuodet, lukuisat taistelut, marssit, partioretket, kahakat ja kenttätaistelut, sekä niissä aiheutuneet haavoittumiset, sairaudet ja muut vaivat olivat kuninkaan ja valtakunnan puolesta kestätyjä kärsimyksiä.

Erytisesti pitkä Venäjän vankeus koettiin uskollisen palveluksen seurauksena tulleeeksi kärsimykseksi. Sinällään häpeälliseksi katsottava vankeuteen antautuminen tai joutuminen muuttui pitkien kärsimysten johdosta ansioksi ja uskollisuuden osoitukseksi.

Sotureiden keskinäisissä ristiriidoissa vanhemmat karoliinit kiersivät taitavasti leiman sotavankeuden häpeällisyydestä. He ensinnäkin vetosivat siihen että olivat jääneet vangeiksi velvollisuudesta ylempiensä päätösten seurauksena. Lisäksi karoliinit korostivat, että he olivat istuneet vankeudessa velvollisuudentunnosta. Sotilaat korostivat myös pysyneensä kruunun uskollisina alamaisina koko vankeusajan.

Uskollisena säilyminen kärsimystä kestäessä edellyttikin uhrivalmiutta, jota lukuisat karoliinit saivat osoittaa elämässään. Tällöin koetun kärsimyksen esitettiin jalostavan soturia. Tämä oli esimerkki, kuinka sinänsä häpeällinen asia saattoi muuttua kunnialliseksi. Sotavankeudessa koetut kärsimykset pesivät antautumisen aiheuttaman häpeätahran. Kärsimyksen korostaminen tuo omalta osaltaan kunniamailman keskeisyyttä hyvin esiin. Vaikka kruunu ei upseereiden kärsimyksestä hyötynyt mitään, kirjoittivat vankeudessa olleet karoliinit kärsimyksistään laajalti. Nämä kärsimykset näyttäytyivät kunniallisena pääomana, joihin upseeri saattoi virkasijoittelussa vedota.

Tutkimuksessa käytetty memoriaaliaineisto ja vuoden 1723 virkasijoitteluprosessi näyttää viittaavan siihen, että Karoliinien vetoaminen Kaarle XII:een voidaan tulkita myös nykyhallinnon ja maan alennustilan kritiikiksi. Upseereille virkasijoittelu edusti tilapäistä alennustilaa. Memoriaaleista onkin luettavissa karoliinien esittämä ajattelumalli, ettei moisisessa tilanteessa edes oltaisi, jos Kaarle olisi elossa. Täten ei olekaan yllättävää, että upseeristo esiintyi myöhemmin varsin revanssihenkenä Venäjää kohtaan. He elivät ikään kuin menneisyydessä. Kyvykkäällä sodanjohdolla ja karismaattisella hallitsijalla olisi suurvalta-asema ollut heidän mielissään palautettavissa. Karoliinit olivat omin silmin nähneet, kuinka tehokas sotakone ja karismaattinen hallitsija olivat pitkään johtaneet sotamenestykseen, millä oli pystytty korvaamaan aineellisia resursseja. Heillä oli näin tarvetta sitoa elämäntyönsä hallitsijaansa. He olivat osa sitä mennyttä loistoa ja kunniaa, joka oli menetetty rauhassa ja hävityssä sodassa.

Karoliiniarmeijan demobilisaatio ja jäljelle jääneiden virkojen uudelleenjako muodostui valtiopäiville ja aatelissäädylle hyvin ongelmalliseksi. Valtakuntaa urheasti puolustaneiden upseerien aseman heikentäminen ennenkuulumattomalla tavalla oli myös

poliittisesti riskialtista, sillä ei ollut lainkaan selvää, että vaikutusvaltainen upseeristö tyytyisi kohtaloonsa ilman kummempia vastalauseita. Sijoittelun suorittaminen tuli tehdä siten, että valtakunnan merkittävimmät tahot, joita tietysti edustivat vanhemmat aatelissuvut, joutuisivat kärsimään mahdollisimman vähän sijoittelussa. Täten sijoittelulla oli turvattava myös yleisen rauhallisuuden säilyminen valtakunnassa ja huomattavaa onkin, että tässä myös onnistuttiin. Tällöin oli luonnollista, että ennen kaikkea aatelittomat upseerit, joilla oli vähiten suhteita ja kontakteja joutuivat kärsimään eniten sijoittelussa.

Sotilasyhteisössä upseereilla oli oikeus nauttia asemansa mukaista kunnioitusta. Tällöin korostui periaate, jonka mukaan kaikki upseerit kuuluivat samaan kunniryhmään. Tällöin upseerit vetosivat tasaveroisuuteen. Kun upseeri ei tuntenut tulleensa kohdelluksi tämän tasaveroisuuden periaatteen mukaisesti, oli hänen kunniansa tullut loukatuksi.

Valtiopäivillä vellonut keskustelu viroista osoitti sen, ettei virkasijoittelulle ollut löydettävissä helppoa ratkaisua. Vetoamukset harmonian, yksimielisyyden ja samanarvoisuuden puolesta olivat suorastaan kätteettomia, kun upseeristöä oltiin jakamassa syrjäytyviin ja syrjäyttäjiin. Sijoittelun vastustamisessa vedottiin siihen, että kaikki upseerit olivat urheasti palvelleet valtakuntaa sekä siihen, että muiden siviilivirkamiesten palkkoja leikkaamalla tulisi pystyä luomaan enemmän virkoja upseereille. Tätä perusteltiin sillä, että näiden tuli olla kiitollisia valtakunnan pystyssäpitäjille, sotakentillä ja vankeudessa vilua ja nälkää kärsineille upseereille.

Virkasijoittelu synnytti runsaasti ristiriitoja sekä yksilöiden, että laajempien ryhmien kesken. Aateliton – aateli vastakkainasettelun lisäksi varrontapalkalle joutuneet upseerit joutuivat taistelemaan virkaan pääsystä eri rykmenttien omien ylenemisvuorossa olevien upseerien kanssa. Lisäksi virkasijoittelu toi myös majuria alemmille virka-asteille vierasta upseeristöä rykmentin ulkopuolelta, mikä lisäsi sisäisiä ristiriitoja rykmenttien upseeristossa.

Sotilasyhteisöjen tiuha verkostoituminen tuli esiin virkojen hakuprosessissa, kun vierasta ainesta oli pyrkimässä yksikköön. Tällöin oli keskeistä torjua yksittäisenkin upseerin sisäänotto rykmenttiin, sillä näillä itsellään oli mahdollisesti, käytännössä todennäköisesti, oma sukulais- ja klientti-verkosto. Tämä torjunta oli vain tehtävä epäsuorasti, mieluiten ja tehokkaimmin kunniaan vetoavasti. Tällöin erityisesti vanhojen karoliinien oli helppoa torjua nuorempien upseerien virkatoiveet vetoamalla memoriaaleissaan siihen, että omassakin rykmentissä oli entisestään ansioituneita upseereita. Patriarkaalisen sotilasyhteisön sisällä oli kunniallisuudella keskeinen merkitys, mitä osoittivat upseereiden esimiehiltään saamat puoltolauseet. Ainoastaan kunniallisena pidetty upseeri sai puoltolauseita.

Upseerien virkavalintoihin vaikuttivat tietysti patronus–klientti-suhteet suosikkeineen, sekä sukulaisuussuhteet. Nämä olivat ristiriidassa usein kunnian vaatimusten kanssa, sillä vaikka kunnia olikin tietynlainen ”tapalaki”, ei se käytännössä suinkaan ollut rikkomaton. Esimerkiksi virantäyttöasioissa suosikkeja tuettiin varmasti kunnianvastaisesti, mutta tällainen toiminta oli suosittelijalle mahdotonta, jos suositeltava oli maineeltaan kunniaton. Kunnian tunto esti suurimmat väärinkäytökset, suosikkien ja omien sukulaisten suosimisen, tai ainakin kunnian tuntoon vetoamalla yritettiin torjua näitä epäoikeudenmukaisuuksia. Joka tapauksessa kunniallisuus lienee joutunut sivuutetuksi niin usein muista käytännön syistä, ettei upseereiden virkojen täyttöä ole mahdollista arvioida kunniallisuuden pohjalta. Tässä mielessä upseereiden memoriaalit eivät ole keskenään vertailukelpoisia. Väärinkäytöksiä esti myös se, että räikeä tai toistuva kunnianttomuus varmasti ”rasitti” patronusta, siten ettei hän voinut ainakaan loputtomasti toimia kunnianttomasti, sillä se olisi vienyt hänen oman kunniansa

Kunnia tuli ilmi virkasijoittelua koskevassa memoriaaliaineistossa myös karoliinien henkilökohtaisena oikeutena. Vaikka upseereiden kunnianvajetta ei pystytty täyttämään, oli heillä jäljellä oma kunniansa. Tässä mielessä sodassa parhaiten kunnostautuneilla sotilailta oli kuitenkin jäljellä heidän omanarvontuntonsa ja yhteisöllinen arvostus. Näiden merkitystä ei tule väheksyä, vaikkakaan niillä ei vatsaa voinut täyttää.

Elinmahdollisuuksien kapeneminen ja kunniavelan täyttämättä jättäminen herätti laajaa tyytymättömyyttä upseeristossa, mutta vahva omanarvontunto varmasti lievitti ahdinkoa.

Upseereiden omanarvontunto johti ääritapauksissa ilmiöihin, jotka aiheuttivat jännitteitä upseerien kunniaryhmän sisällä. Upseeriston herkkä omanarvontunto oli kuitenkin ilmaus kunniakoodiston aktiivisuudesta ja sotilaan kunnian puolustamisen tärkeydestä. Siten upseerit eivät ryhtyneet kunniansa puolustamiseksi riitoihin tai jopa kaksintaisteluihin turhamaisuuttaan.

Sotilas oli esimodernin ajan yhteiskunnassa poikkeusasemassa siinä mielessä, että hänelle kunnian tavoittelu (kunnia 2) oli keskeisellä sijalla elämässä. Tämän takia sotapäällystä ja aatelisia nimitettiin aikakaudella kunnian säädyksi. Kunnia tavoitteena tuli ilmi ennen kaikkea yksilön pyrkimyksinä. Sotilasura oli paras keino hankkia kunniaa, ja eniten sitä oli jaossa sotakentillä. Kunniallisinta tässä kulttuurissa oli asettaa tietoisesti henkensä alttiiksi kuolemalle. Kunnian tavoittelu merkitsi myös poikkeustapauksissa sankaruuden tavoittelua. Esimodernin ajan yhteiskunnassa vain soturi saattoi olla sankari.

Kunnian määrää saattoi siis kasvattaa ja erityisesti taisteluansiot olivat keskeisiä. Kaikissa lähdeaineistoissa korostui taisteluiden keskeisyys sotilaskulttuurissa. Upseerit vetosivat memoriaaleissaan ensisijaisesti taisteluansioihinsa. Virkariitatilanteissa upseereille oli kaikkein tärkeintä todistaa, että he olivat urheita sotureita ja kunnostautuneempia kuin heidän kilpailijansa. Normatiivisesta aineistosta sota-artiklat liitteineen olivat taistelukeskeisiä. Niiden perimmäisenä tarkoituksena oli turvata osastojen taistelukelpoisuus. Muut painetut aineistot alleviivasivat soturikunniaa hyveellisenä ihanteena.

Vasta taistelemisen teki soturin, johon toki pitkät kuluttavat marssit, nälkä, vilu jne. jättivät jälkensä. Sotureiden maailmassa on kuitenkin vaikea ajatella mitään enemmän kunnioitusta herättävää kuin vuosikymmenien aikana useasti haavoittunut raajoissaan ja kasvoissaan kärsittyjä haavoja ylpeästi ja eleettömästi kantava upseeri ratsastamassa kootuissa riveissä seisovien miestensä edessä.

Taisteluiden keskeisyys sotilaiden maailmankuvassa näkyi myös siten, että niitä jäljiteltiin esimerkiksi kaksintaisteluissa. Karoliinien maailmankuva poikkesikin juuri taistelukeskeisyydessään aikakauden muiden ihmisten maailmankuvasta. Ihmisen kunnian määritti viime kädessä hänen käyttäytymisensä taistelukentällä. Siksi kaksintaistelussakaan ei keskeisellä sijalla ollut, kumpi osapuoli voitti taistelun, vaan se miten kaksintaisteltaessa käyttäydyttiin. Kaksintaistelujen, joita tutkimuksessa on käsitelty runsaasti, historiallisesti pienehköä merkitystä osoittaa se, ettei niitä esiintynyt tutkimukseni pääaineiston sisällössä lainkaan. Itse upseereiden virkasijoitteluprosessissa esiintyneet riidat tosin kärjistyivät yhdessä kuvatussa tapauksessa kaksintaisteluksi. Kaikki muut tässä tutkimuksessa esiin tulleet sotilaskunnian ilmentymät tulivat tutkimuksen pääaineistossa ilmi.

Kuten jo johdannossa todettiin, niin aikakaudella käytetty taistelutapa, lineaaritaktiikka, vaikutti luonnollisesti myös yksilöiden toimintamahdollisuuksiin. Lineaaritaktiikka vaikutti taisteluissa kunnostautumiseen rajoittaen yksilöllisten sankaritekojen mahdollisuutta kylmän konemaiseen toimintaan kannustavalla massiivisuudellaan ja yksilöllisyyden häivyttämislään. Täten tämän tutkimuksen lähdeaineistossa ei löydykään niin runsaasti kuvauksia kenttätaisteluissa tehdyistä uroteoista. Silloin kunnostautumiset liittyivät lähinnä esimerkiksi osaston lipun kanton, haavoittuneena taistelun jatkamiseen tai ylempien upseereiden paikan täyttämisiin.

Sotilaat lunastivat asemansa yhteiskunnassa nimenomaan taistelukentällä, eivät muun yhteiskunnan kanssa tekemisessä olemisesta. Kuolemanvaarassa eläminen antoi heidän maailmankuvassaan oikeuden toimia siviilejä kohdattaessa miten tahansa, sillä heillä ei käytännössä ollut juurikaan arvoa sotilaiden maailmankuvassa. Kun sotilaita kuvataan siviiliyhteisössä toimijoina, tulisi heidän toimintansa ymmärtää tätä taustaa vasten.

Kuten teoria osuudessa jo todettiin, kunniamaailmassa yksilö oli silloin parhaimmassa asemassa kun hänen toimintansa oli yhteisön kunniakäsitysten mukaista. Siten yksilön toiminta oli myös hänen oman kunniantuntonsa mukaista, koska yksilön kunniakäsitys

muodostui tässä kollektiivisessa kentässä. Kunnia rakenteena määritti sen, mitä yksilö ymmärsi oikeudekseen (kunnia 1), ja miten hän saattoi tavoitella kunniaa (kunnia 2).

Kunnia rakenteena (kunnia 3) oli alati läsnä karoliinisotilaiden elämässä aktiivisena toiminnan kontrollointijärjestelmänä. Tämän rakenteellisen kunnian aktiivisuus ei kuitenkaan usein tule ilmi, sillä yhteisöllisen kontrollin toimiessa ei syntynyt ristiriitatilanteita, joista kunnian olemassaolosta voisi jälkikäteen löytää todisteita. Tällöin tutkimukselle käytettäväksi jää aineistoa, joka on syntynyt silloin, kun yksilön toiminta on tullut kunnian kannalta haastetuksi. Kunnia tuli haastetuksi tilanteissa, joissa idealistiset vaatimukset kunniallisuudesta joutuivat ristiriitaan karun todellisuuden kanssa.

Kun lähdeaineistoista tutkitaan yksilön kunniaa sekä oikeutena, että tavoitteena, huomataan että siitä muodostuva kuva on sangen negatiivinen. Kunnia oli ihmisille toimintaa rajoittava kenttä, jota vain ajoittain saatettiin käyttää hyväksi, ja tällöinkin vain tarkoin rajatuissa puitteissa. Sotilaskunnia näyttäisi siis olevan painolasti ihmiselle, jota tämä joutui kantamaan läpi elämänsä. Miksi tällainen kunnia sitten on olemassa?

Selitys piilee kunnian yhteisöllisyydessä. Käsitys kunnian käyttöarvosta ja hyödyllisyydestä muuttuu oleellisesti, kun kunniaa tarkastellaan yhteisölähtöisesti, eikä yksilölähtöisesti. Kunnia tarkoitti sotilaiden yhteisössä pikemminkin yhteisön vahvistamista kuin yhteisöllisyyden vahvistamista. Kunnia rakenteena (kunnia 3), tuli tässä yhteydessä ilmi siten, että juuri virka-asemalla yksilö sidottiin yhteisöönsä. Saadessaan viran karoliinisoturi otettiin sisään esivallan suojiin, mutta hänellä syntyi velvollisuussuhde hallitsijaan ja valtakuntaan, joita oli puolustettava kaikissa olosuhteissa. Tämä konkretisoitui fyysisyyteen, oman ruumiinsa ja voimiensa antamiseen kuninkaalle ja isänmaalle. Kunnia rakenteena oli siis ennen kaikkea yhteisölle hyödyllinen. Tätä myös esivalta pyrki hyödyntämällä ”valjastettuaan” kunniaa käyttöarvona, sekä tiedostamatta että tiedostaen.

Kun tässä aineistossa tuotuja kunniasidonnaisia asioita lähestytään yhteisölähtöisesti, saadaan niistä varsin toisenlainen kuva. Kunniaista on hyötyä sekä esivallalle, että yhteisölle. Ainoastaan kaksintaistelut voidaan ajatella esivallan kannalta haitallisiksi tapahtumiksi, mutta yhteisön kannalta niilläkin oli roolinsa. Konkreettisesti yhteisö hyötyi lähes aina kunniaista, yksilö vain harvoin. Toisaalta liiallinen oman kunnian tavoittelu johti sotilasyhteisössä katastrofaalisiin seurauksiin.

Käytetyissä aineistoissa taisteluiden lisäksi keskeisenä teemana korostui soturielämän fyysisuus. Haavat ja vuodatettu veri saivat suuren roolin karoliinien memoriaaleissa. Tämä ruumiillisuus tuli esiin haavojen keskeisyydessä. Soturin ruumiinvammat olivat todistus urhoollisuudesta. Niillä oli kaikkein suurin symbolinen arvo kunniallisuudessa. Paradoksaalista oli kuitenkin, että haavoittumiset eivät saaneet olla esteenä sotilaan toimintakyvylle. Sotilaan raihnaisuus oli syynä monesti erottamiselle.

Soturikulttuurin fyysisuus ilmeni myös siten, että se oli tekoja, ei sanoja korostava kulttuuri. Tästä syntyykin tutkimuksen kannalta ristiriitainen tilanne, koska esimerkiksi valtiopäivämateriaaleissa upseerit joutuivat sanallisesti puolustamaan kunniaansa. Tällöin soturi ei saanut yleensä korostaa liikaa ansioitaan, vaan ne tuli mainita ikään kuin ohimennen. Upseerit kirjoittivatkin paljon teoistaan, joiden he toivoivat puhuvan puolestaan Vasta kunnian tultua räikeästi loukatuksi, saatettiin siihen vedota suoremmin ja vuolaammin. Tällöinkin selittelemisen oli upseerikunnialle aina erittäin ongelmallista.

Kunnian puolustamiseksi oli urheudesta oltava myös konkreettisia todisteita, jolloin kunnian symbolit olivat keskeisiä. Kaikkein konkreettisin kunnian symboli oli upseerinvirka. Viran ja kunnian yhtäläisyys tulikin vahvasti ilmi tutkimuksen aineistossa. Viran ja sotilaan ruumiin lisäksi keskeisiä symboleja oli upseerilla miekka ja joukko-osastolla lippu. Symbolien merkityksestä kertoo erityisesti miekkaan liittyvä runsas retoriikka. Soturikulttuurin fyysisyyden takia sitä kannattaakin tutkia myös kuvallisen ja esineellisen aineiston avulla.

Rituaalit olivat myös keskeisiä soturikulttuurissa, sillä niillä vahvistettiin olemassa olevia käytänteitä. Tutkimukselle ne ovat merkittäviä sikäli, että niistä on monesti jäänyt kuvauksia, joista kunniasidonnaisuus näkyy selkeästi. Sotilaan vala korosti kunniaa rakenteena, eli yksilön sisään ottamisen järjestelmänä. Sotaoikeudet toimivat istuimina, joissa tätä yhteisössä sisällä pysymistä punnittiin. Myös linnakkeiden antautumisrituaaleissa pyrittiin korostamaan antautuneille, että he olivat säilyttäneet kunniansa. Tällöin he siis pysyivät sotilaiden kunniamailman sisällä. Myös kaksintaistelut toimivat yhteisön sisällä pysymisen ja ulos sulkemisen järjestelmänä. Rikoksista tuomittu taas menetti kunniansa ja hänet myös suljettiin kunniayhteisön ulkopuolelle.

Sotilaskulttuurissa tuli esiin myös monia aikakauden kaikille ihmiselle yleisiä käsityksiä ja toimintatapoja. Sotilasyhteisössä korostui patriarkalisuus ihmisten sosiaalisissa suhteissa. Tällöin perheestä huolehtiminen oli seikka, johon karoliinit vetosivat. Ristiriitatilanteissa esiin tulleessa kunnian puolustamisessa oli kyse myös paljolti miehuullisuuden puolustamisesta, millainen käytös oli yleistä sotilasyhteisön ulkopuolellakin. Memoriaaleissa upseerit toivat toistuvasti esiin, kuinka he olivat kestäneet, kurjuutta, köyhyyttä. He korostivat sitä, kuinka he olivat menettäneet omaisuutensa, useat jopa moneen kertaan esimerkiksi tappiollisissa taisteluissa. Memoriaaleissaan upseerit kertoivat myös, kuinka he eivät olleet saaneet palkkaansa, ja heillä oli ollut koko perheensä mukana kurjuudessa, pysyen silti uskollisesti palveluksessa. Näissä merkityksissä sotilaiden memoriaalit olivat aikakaudelle tyypillisiä, mutta on korostettava, ettei näihin soturi ei voinut pelkästään vedota.

Kuten tämän tutkimuksen teoriaosuudessa esitettiin, oli kunnian kannalta kaikessa toiminnassa keskeistä toiminnan julkisuus. Karoliinien soturikunnian mukaisessa maailmankuvassa esiintyi ihannemaailma, jonka mukaisena asiat toteutuivat todellisuudessa vain harvoin. Sen sijaan todellisuudessa oli merkittävää, että toiminta, tavat ja puheet oli esitettävä tämän ihanneroolin mukaisena. Täten tämä ihannemaailma oli todellisuudessa hyvin keskeisessä asemassa ja siten se on tutkimuskohteena

perusteltavissa. Ihanteiden merkitys yksilöille oli ja on kuitenkin vaihteleva. Toiset ihmiset olivat ja ovat idealistisempia kuin toiset.

Lopulta kaikkia kunnian eri merkityksiä ja ulottuvuuksia analysoitaessa nousee kunnian keskeisimmäksi merkitykseksi yhteisön lujittaminen. Tässä mielessä on mielenkiintoista havaita, miksi kunnia on noussut tutkimusaiheeksi nykyaikana. Kun vielä esimerkiksi 1950-luvulla kunnia nähtiin itsestään selväksi asiaksi, kertoo se aikakauden yhteisöllisyydestä. Kunnia onkin keskeinen osa tiiviiden yhteisöiden elämää. Sen sidonnaisuus yhteisöllisyyteen näyttää merkittävältä.

Vastaavasti yksilöllisyyttä korostavissa löyhemmissä yhteisöissä mahdollistuu kunniaton toiminta huomattavasti helpommin. Yksilöllisyyttä korostavassa yhteiskunnassa ei kunniaa siis ole itseisarvoisena elämän osana. Yksilöllisyyden arvostaminen näyttää täten johtavan kunnian ja kunniallisuuden arvostuksen vähenemiseen. Näyttäisi myös siltä, että vain yksilöllisyyttä korostavassa kulttuurissa elävä tutkija voi havaita kunnian mielekkääksi tutkimuskohteeksi.

Sotilaskulttuuri oli siis taistelukeskeinen, fyysinen kulttuuri, jossa uhrauksien ja kärsimyksen kestämisestä odotettiin palkkiota. Kunniaan liittyi keskeisesti saman kunniaryhmän jäsenten väliseen kanssakäymiseen, jonka periaatteessa kunnian mukaan tuli tapahtua tasaveroisuuden periaatteen pohjalta. Kaikki yllä mainittu kanssakäyminen käytiin kunniaan pohjautuen ja siihen vedoten. Käytännössä tätä kunniaan pohjautuvaa vuorovaikutusta vahvistettiin symbolein ja rituaalien. Yksilö asetti kunniakeskeisessä kulttuurissa ruumiinsa kollektiivin palvelukseen, saaden vain vähäistä hyötyä tästä. Kollektiivi eli yhteisö, sekä rajoitetummin esivalta, taas hyötyi tästä suuresti. Siinä mielessä kunniamailman ymmärtämiseksi on tiedostettava sen yhteisökeskeisyys.

Lyhenteet

HH	Historiska handlingar
JyMA	Jyväskylän maakunta-arkisto
KA	Kansallisarkisto
KKD	Karolinska krigares dagböcker
RA	Riksarkivet
SBL	Svenskt biografiskt lexikon.
SHPT	Suomen historian perustutkimustoimikunta
S.R.A.P	Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotocoll

Lähteet:**Arkistolähteet:****Riksarkivet (RA), Tukholma**

Riksdagarkiven, frihetstidens uthskottshandlingar 1719-1772 Riksdagshandlingar år 1723:

X, Placeringsdeputationen, R 2444-2452.

Deputationens betänckande R 2467.

Justitiedeputationen, R 2433

Meritförteckningar ur placeringskommission 1722 (M-serien)
M 982

Krigshovrätten:

Generalkrigsrätten E II a:3
Skrivelser och akter, huvudserie
E II a:3 1719-1722

Krigsarkivet, (Kra), Tukholma

Mikrokort:

Meritförteckningar, 3.3.2.

Krigsfångar, 3.4.2.

Kansallisarkisto (KA), Helsinki, Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA), Jyväskylä

Suomen historian perustutkimustoimikunnan (SHPT) arkisto,
F 1-415, Mikrofilmirullat SHPT 89, 90, 94-98.

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Nimettömän kertomus. Nimettömän kertomus Napuen tappelusta. J.E.A. Grönbladin kokoelma, VII fol. 245–246.

Vapaaherrakirje C.G. Armfeltille, Friherrediplom för C.G.Armfelt
Armfeltin arkisto III 8 1-4
(Mikrokortti VAY 611)

Painetut lähteet:

Armfeltin taistelukertomus. Hannula, J.O, Napuen taistelu, Liite I (Armfeltin taistelukertomus). Helsinki 1929. (Suomennos, Ilkka 5.7. 1930)

De la Chapelle 1669. Chapelle, Julius Richard de la, Militarisk Exercitie Book eller Regementz spegel af et Infanteri. Stockholm. [Kansalliskirjasto, Helsinki]

Domen över Georg Lybeckers befälsföring. Karolinska förbundets årsbok 1934.
Utgiven av Herman Brulin. Stockholm.

The Examiner, Jonathan Swift, London 1710-14. Jyväskylän yliopiston kirjasto (mikrofilmi).

Gummerus 1912. Gummerus, Jaakko, Muistelmia Ison vihan ajoilta. Jyväskylä 1912.

HH 34:2 1952. Adam Ludwig Lewenhaupts berättelse med bilagor. Utgiven av Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. Genom Samuel E. Bring. Stockholm.

KKD. Karolinska krigares dagböcker I - II, Lund 1901.

Kort berättelse om then härliga seger och framgång - - - öfwer Düna-strömen, den 9. julii, anno 1701. Kort berättelse om then härliga seger och framgång hwarmed Gud den allerhögste hans kongl. may:tz til Swerige wapen, genom then lyckeliga öfwerfarten öfwer Düna-strömen, emot konungens i Polen sachsiska armee, til alla åskådandes högsta förundran, hafwer behagat wälsigna. Riga den 9. julii, anno 1701. Stockholm, tryckt uti kongl. booktr. hoos sal. Wankifs änkia. [Kungliga Biblioteket, Stockholm]

Krigz-Articlar {1683}. Krigz-Articlar af Carl den XI förnyade och stadgade den 2 Martii 1683.[Stockholm 1683]. Åbo 1789.[Kansalliskirjasto, Helsinki]

Nordberg 1723. Nordberg, Jöran, Hwad en christelig soldat är, när Gud honom utrustar, styrcker och hielper: i anledning af konung Davids ord psalm, 18, v. 33–36. förestäldt, närwarande hans kongl. Majestet wår allernådigste konung, och en öfrig hög. förnäm och anseenlig församling, uti S. Nicolai eller Stockholms stads stora kyrko, år 1722 den 15 martii, då hans hög-grefl. excell:ce kongl. maj:ts och Swerjes rikets högtbrtodde man, råd och fält marschalk ... nu i herranom salige Carl Gustaf Rehnschöld der sammanstädes begrofs/ af Jöran A. Nordberg. Stockholm: Björkman 1723. [Kansalliskirjasto, Helsinki]

Nordberg, 1740. Nordberg, Jöran, Konung Carl den XII:s historia, förre delen, ifrån hans Majt:s födelse år 1682, til slutet af Junii Månad År 1709. Stockholm 1740.

[Kansalliskirjasto, Helsinki]

Relation, om den actionen som den 9 juli 1703 wid Systerbäck. Relation, om den actionen som den 9 juli 1703 wid Systerbäck emellan herr general-majoren Cronhiorts, armeé och fiendens förefallit. Stockholm, tryckt uti kongl. boktr. hoos sal. Wankifs enckia. Stockholm 1703. [Kungliga Biblioteket].

Relation om then härliga seger, wid Helsingborg den 28 febr. 1710. Relation om then härliga seger, hwarmed Gud then aldrahögste wälsignat hans kongl. may:tz af Swerige wapen, under generalens hög-wällborne grefwe Magnus Stenbocks anförande emoot den danske armeen wid Helsingborg den 28 febr. 1710. [Kungliga Biblioteket, Stockholm].

Sota-artiklat 1642. Krigs Articular Såsom the aff Höglöfligh uti Åminnelse Konungh Gustavo Adolpho...nu Nyligen förfärdigat och til Tryckz skaffat Aff Harttwijk Hendrichsson Speitz Tavast-Finlando. Stockholm. [Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos]

S.R:A.P. Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll från och med år 1719: II:I, II:II. Riksdagen 1723. Stockholm Norstedt 1875,1876.

Sweriges rikes ständers beslut 1723. Sweriges rikes ständers beslut, giordt, samtyckt och förafskedat på den allmänna riks-dagen, som slöts i Stockholm den 17. october 1723. Cum gratia & privilegio s:ae r:ae maj:tis. Stockholm, uti kongl. boktryckeriet uplagdt, hos Johan : Henr. Werner, directeur öfwer alla tryckerien i riket. [Kungliga Biblioteket, Stockholm].

Utförlig berättelse, om den lyckelige action den 25 maji anno 1703. Utförlig berättelse, om den lyckelige action, som af öfwerstens och commendantens herr Carl Gustaf Skyttes detacherade partie under herr majoren Freudenfelts commando förelupen

är emot ryszarne den 25 maji anno 1703. Stockholm, tryckt : uti kongl. boktr. hos sal.
Wankifs enckia. Stockholm, 1703. [Kungliga Biblioteket, Stockholm].

Matrikkelit:

Lewenhaupt 1921. Lewenhaupt, Adam, Karl XII:s officerare I-II. Biografiska anteckningar av Adam Lewenhaupt. Stockholm.

Luettelot, hakemistot, kortistot ja lähdeoppaat:

RA, Riksarkivet

Frihetstidens uthskottshandlingar, Förteckning.

Krigshovrätten, förteckning nr. 42.

KA, Kansallisarkisto

Kortisto, suomalaiset aatelissäädystä.

Konseptikortisto, valtiopäivämateriaalit 1723, 1726-27.

C 7a SHPT

Kansio 1

Narva 2002. Narva, Aila, Tiedonjyväsiä. Asiakirja-aineistojen käyttäjän opas. Tammisaari.

Saarni 1973, Saarni, Kerttuli, Suomalaisten valtiopäivämiesten aloitetoiminta vapaudenajalla. (Suomen historian perustutkimustoimikunnan mikrofilmit, valokuvasuurennot ja kortistot.)

SBL. Svenskt biografiskt lexikon. Käytetty CD -Rom tiedostona.

Kirjallisuus

Aalto 1996. Aalto, Seppo, Seksuaalirikollisuus, kontrolli, ja yhteiskunta 1500- ja 1600-luvulla. Laittomuuden laitateilla. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin. (toim.) Sari Forsström. Helsinki.

Andersson 2002. Andersson, Hans, Jag mig nöjd under bilan böjer. Berättelser av och om avrättade i Stockholm 1720–1910. Släkt och hävd nr 3-4 2002.

Artéus 1972. Artéus, Gunnar, Krigsteori och historisk förklaring II. Karolinsk och europeisk stridstaktik 1700-1712. Lindköping.

Artéus 1982, Artéus, Gunnar, Krigsmakt och samhälle i frihetstidens Sverige, Uddevalla.

Asker 1983. Asker, Björn; Officerarna och det svenska samhället 1650 - 1700. Uppsala.

Blok 2001. Blok, Anton, Honour and Violence. ????

Bourke 1999. Bourke, Joanna. An Intimate History of Killing. Face-to-Face Killing in the Twentieth-Century Warfare. New York.

Carlsson 1962. Carlsson, Sten. Bonde-präst-ämbetsman. Svensk ståndscirkulation från 1680 till våra dagar. Stockholm.

Cavallie 1981. Cavallie, James, De höga officerarna. Studier i den svenska militära hierarkien under 1600-talets senare del. Militärhistoriska studier nr 4. Lund.

Delblanc 1965. Delblanc, Sven, Ära och mine. Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur. Stockholm.

Donagan 1994, Donagan, Barbara, Atrocity, War Crime, and Treason in the English Civil War, American Historical Review, Vol. 99, No. 4, (October 1994).

Eilola 2003. Jari Eilola, Rajapinoilla. Sallitun ja kielletyn määrittelemisen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa. Bibliotheca Historica 81, Helsinki.

Einonen-Karonen 2002. Einonen, Pii, Karonen, Petri, (toim.) Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450– 1860). Historiallinen arkisto 116. Helsinki.

- Elias 1983.** Elians, Norbert, *The Court Society*. Oxford.
- Elmroth 1962.** Elmroth, Ingvar, *Nyrekrytering till de högre ämbetena 1720–1809*. En socialhistorisk studie. *Bibliotheca historica Lundensis* 10. Lund.
- Enblom 1925.** Enblom, Walfrid, *Privilegiestriderna vid frihetstidens början 1719-1723*. Ett bidrag till ståndsutjämnings historia. Uppsala.
- Englund 1989(a).** Englund, Peter, *Det Hotade huset: adliga föreställningar om samhället under stormakstiden*. Stockholm.
- Englund 1989(b).** Englund, Peter, *Pultava*. Juva.
- Englund 1989(c).** Englund, Peter, *Slaget vid Poltava. Närkingar i krig och fred. Soldater och militär organisation i Örebro län. Närkes militärhistoria, del . 1*. Berg, Lars, Otto, (red.). Kumla.
- Englund 1996.** Englund, Peter, *Suuren sodan vuodet*. Juva 1996.
- Ericson 1999.** Ericson, Lars, *Svenska knektar*. Trondheim.
- Ericsson 2002.** Ericsson, Peter, *Stora nordiska kriget förklarar: Karl XII och det ideologiska tilltalet*. *Studia historica Upsaliensia* 202. Uppsala
- Eriksson 2007.** Eriksson, Ingvar, *Karolinen Magnus Stenbock*. Stockholm.
- Frevert 1995.** Frevert, Ute, *Men of Honour*. Bodmin, Cornwall.
- Gilbert 1976.** Gilbert, Nn, Arthur, *Law and Honour among Eighteen-Century British Army Officers*. *The Historical Journal*, Vol. 19, No. 1 (Mar., 1976), 75-87. Printed in Great Britain.
- Göransson 1990.** Göransson, Göran, *Virtus militaris. Officersideal i Sverige 1560-1718*. Lund.
- Hallendorf 1926.** Hallendorf , ???? , (red.) *Sveriges riddarhus*. Stockholm.
- Hannula 1929.** Hannula, J.O., *Napuen taistelu*. Helsinki.
- Henderson 1994.** Henderson, Frank, Stewart, Honor, (USA 1994), s. 145–146.
- Herakleitos 1971,** *Yksi ja sama, aforismeja*, Pentti Saarikoski (suom.). Keuruu.
- Homeros [1962].** Homeros, Ilias. (suom. Otto Manninen). *Johdannon kirjoittanut Edwin Linkomies*. Porvoo.
- Holtmark (1970).** Holtmark, Anne, *Fornordisk mytologi. Tro och myter under vikingatiden*, [Lund 1992 (1970)],
- Hornborg 1955.** Hornborg, Eirik, Karoliini Armfelt. Porvoo.

- Hägman 1922.** Hägman, Jean, Studier i frihetstidens försvarspolitik. Ett bidrag till Sveriges inre historia 1721–1727. Stockholm.
- Janowitz 1960,** Janowitz, Morris, The Professional Soldier. USA.
- Juvelius 1931.** Juvelius, Einar, Suomen kansan aikakirjat V. Otava.
- Juvelius 1919.** Juvelius, Einar, Suomen puolustuskysymys ison ja pikkuvihan väisänä aikana 1721–1741. Historiallisia tutkimuksia 2. Kokkola.
- Kangas 2005.** Kangas, Sini, Miles Christi – Herran soturi sydänkeskiaikaisena supersankarina. Historiallinen aikakausikirja 1/2005, s. 41–49.
- Kangas 1996.** Kangas, Tomi, Uudenkaupungin ”siunattu” rauha 1721. Uusikaupunki.
- Karlsson 2001.** Karlsson, Mikael, Den manlige karolinen. Karolinska förbundets årsbok 2000.
- Karonen 1999a.** Karonen, Petri, Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809, Juva.
- Karonen 1999b.** Karonen, Petri, In Search of Peace and Harmony? Capital Crimes in late Medieval and early Modern Swedish Realm. Crime and control in Europe from the past to present. Lappalainen, Mirkka, Hirvonen, Pekka (ed.). Helsinki
- Karonen 2007a.** Karonen, Petri, Coping with Peace after a Debacle: the Crisis of the Transition to Peace in Sweden after the Great Northern War (1721). Manuscript.
- Karonen 2007b.** Karonen, Petri, Hope, Fear and Realities. The Council of the Realm and the Quest for Peace in Sweden during the last Phase of the Great Nordic War (1718–1721). Manuscript.
- Katajala 1994.** Katajala, Kimmo, Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697. Jyväskylä.
- Katajala 2002.** Katajala, Kimmo, Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittinen kulttuuri Suomessa Ruotsin ajalla n. 1050–1800. Vammala.
- Keegan 1976,** Keegan John, The Face of Battle, Great Britain.
- Keegan 2005,** Keegan, John, Sodankäynnin historian. Jyväskylä 2005. Original History of Warfare 1993.
- Kiernan 1989.** Kiernan, Victor, Gordon, The Duel in European History. Honour and the Reign of Aristocracy. Oxford.

- Korkiakangas 1974.** Korkiakangas, O., Kaarle XII:n kenttäarmeijan huolto sotaretkillä 1700-1701 mannereurooppalaisten huoltojärjestelmien näkökulmasta. Historiallisia tutkimuksia 89. Helsinki.
- Kujala 2001.** Kujala, Antti, Miekka ei laske leikkiä. Hämeenlinna.
- Lagerqvist–Nathorst–Böös 1985.** Lagerqvist, Lars, Nathorst-Böös, Ernst. Vad kostar det? Borås.
- Lagerroth–Nilsson–Olsson 1934.** Lagerroth, Fredrik, Nilsson, J.E, Olsson, Ragnar, Frihetstidens maktägande stander 1719–1772. Sveriges riksdag, historisk och statsvetenskaplig framställning Avd. 1, Riksdagen historia intill 1865; 5. Stockholm.
- Lappalainen 1976.** Lappalainen, Jussi T., Elämää Suomen sotaväessä Kaarle X Kustaan aikana. Studia Historica Jyväskylänensia. Joensuu.
- Larsson 2005.** Larsson, Esbjörn, Resencion av Män och manlighet från vikingar till Kalle Anka. Welinder, Stig, (red.). Stockholm 2003. Historisk Tidskrift 1/2005. s. 133–134.
- Lidman 2002.** Lidman, Satu, Häpeän merkityksestä ja hyödyntämisestä rangaistuksissa. Historiallinen aikakausikirja 4/2002.
- Lindegren 1985.** Lindegren, Jan, 'The Swedish "Military State" 1560–1720' Scandinavian Journal of History.
- Lindegren (opublicerad),** Lindegren, Jan, Maktstats resurser, (opublicerad)
- Lindström 1994.** Lindström, dag, Oärlige mästare och kivande makar. Ett och annat om rättskipning, kriminalitet och normsystem i 1500-talets Norden. Historisk tidskrift 4/1994.
- Liliequist 1997.** Liliequist, Jonas, "Att inte kunna förstå sig är att inte kunna leva". Om personlighet, identitet och kön i 1600- och 1700-talens Sverige, Individ och struktur i historisk belysning, Ericsson, Tom, Guillemot, Agneta, (red.), Forskningsrapporter inom Historiska institutionen vid Umeå Universitet 10. Umeå.
- Liliequist 1999.** Liliequist, Jonas, Violence, honour and manliness in early modern northern Sweden. Crime and control in Europe from the past to present. Ed. by Mirkka Lappalainen and Pekka Hirvonen. Helsinki.
- Liljegren 2000.** Liljegren, Bengt, Karl XII. En biografi. Historiska Media.

- Marklund 2006.** Marklund, Andreas, På fädernas Axlar. Fadessymboler, manlighet och patriotisk gemenskap under Stora nordiska kriget. Scandia 72:1.
- Matikainen 2000.** Matikainen, Olli (toim.), Rikos historiassa. Juväskylä.
- Matikainen 2002.** Matikainen, Olli, Verenperijät. Helsinki.
- McCarthy 1994.** McCarthy, Barry, Warrior Values. A socio-historical survey. Male Violence. Archer, John, (ed.). London.
- Melkersson 1997.** Melkersson, Martin, Staten, ordningen och friheten. Uppsala.
- Moyar 2007.** Moyar, Mark, The Current State of Military History. The Historical Journal 50, 1. United Kingdom.
- Peltonen 2003.** Peltonen, Markku, The Duel in Early Modern England. Cambridge.
- Perlestam 2003.** Perlestam, Magnus, "Fienden hade doch intet det hiertat att attackera mig ". Den karolinska krigarens syn på ett modigt beteende. Män och manlighet från vikingar till Kalle Anka. Welinder, Stig, (red.). Stockholm.
- Perlestam 2004.** Perlestam, Magnus, "Såsom en skyldig och oförfärad soldat och Tjänare". Mod i Karl XI:s krigsartiklar. Blickar bakåt. Elva uppsatser om ett förgånget nu. Christina Kjellson, Sven Olofsson och Per Sörlin (red.). Umeå.
- Raneke 1990.** Raneke, Jan, Svensk adelsheraldik med Klingpors vapenbok. Malmö
- Redic 1999,** Redic, Sanimir, American Warriors in Vietnam, Warrior Values and the Myth of the War Experience During the Vietnam War 1965-1973. Sweden.
- Renvall 1962.** Renvall, Pentti, Ruotsin vallan aika. Suomen kansanedustuslaitoksen historia I. Helsinki.
- Roth 1999.** Roth, Thomas, Heder och ära. Aspekter på det militära hedersbegreppet. Athena och Ares. Fred Sandstedt och Thomas Roth (red.). Stockholm.
- Sandstdt 2001.** Karl XII och Alexanderrollen?????. Karolinska förbundets årsbok 2000.
- Sandstedt–Sandstedt–Skoog–Tetteris 2006.** In Hoc Signo Vincas, A Presentation of the Swedish State Trophy Collection. Sandstedt, Fred, Enquist Sandstedt, Lena, Skoog Martin, Tetteris Karin (ed.). Halmstad.
- Sarkamo 2006.** Sarkamo, Ville, Karolinernas akillesval. Krigaräran inom den karolinska armén under stora nordiska kriget (1700–1721). Historisk Tidskrift för Finland 4/2005.
- Sjöstrand 1941.** Sjöstrand, Wilhelm, Grunddragen av den militära undervisningens uppkomst- och utvecklingshistoria I Sverige till år 1792. Uppsala.

Shils–Janowitz 1948. Shils, Edward A., Janowitz, Morris, Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II. *The Public Opinion Quarterly* Vol. 12, No 2 (Summer, 1948), 280–315.

Takamaa 1999. Takamaa, Reijo (toim.), Karoliinien kuolonmarssi 1718-1719. Alavus.

Tiihonen-Ylikangas 1992. Tiihonen, Seppo, Ylikangas, Heikki. *Virka valta kulttuuri*. Helsinki.

Tuure 1998. Tuure, Harri, Suomen sotilasrikoslainsäädännön kehityksestä. *Lakimies* 4/1998.

Viljanti 1940. Viljanti, Arvo, Vakinaisen sotamiehenpidon sovelluttaminen Suomessa 1600-luvun lopulla II. Uudenmaan-Hämeen lääni. Turku.

Vilkuna 1996. Vilkuna, Kustaa, H. J., Arkielämää patriarkalisessa työmiesyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa. *Historiallisia tutkimuksia* 196. Helsinki.

Vilkuna 2005, Vilkuna, Kustaa, H J, Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isotavihasta, *Historiallisia Tutkimuksia* 229. SKS. Helsinki.

Voltaire [1731]. Voltaire, Kaarle XII:n historia. 4. painos. Hämeenlinna 2000.

Wirilander 1950. Wirilander, Kaarlo, Suomen upseeristo 1700-luvulla. Helsinki.

Wirilander 1974. Wirilander, Kaarlo, Herrasväkeä: Suomen säätyläistö 1721-1870. Helsinki.

Åberg 1976. Åberg, Alf, Göransson, Göte, Karoliner. Belgien.

Åberg 1998. Av annan mening. Karolinen Axel Gyllenkrok. Alf Åberg. Falun 1998.

Åstrand 1984. Åstrand, Sven, *Svenskt biografiskt lexikon* XXIV. Lybecker, Georg. Stockholm.

LIITTEET

Liite 1. Upseereiden ja rivimiesten vala

Minä N.N. lupaan ja vannon Jumalan ja hänen Pyhän Evankeliumin kautta palvelevani kuningastani — — — ja hänen perillisiään. — — — Lupaan olla rakastava, kunnollinen ja uskollinen sotilas ja palvelija sekä kaikin tavoin toimia Hänen Kuninkaallisen Majesteetin ja Valtakunnan menestykseksi ja hyvinvoinniksi. Lupaan estää ja torjua hänen Majesteetilleen ja Valtakunnalle aiheutuvaa vahinkoa ja onnettomuutta, sekä varoittaa kaikesta hänen Majesteettiaan ja Valtakuntaa uhkaavasta vaarasta.

Lupaan palvella Hänen kuninkaallisen majesteetin antamien ja minun vannomien sota-artiklojen mukaisesti. Lupaan täyttää velvollisuuteni parhaan kykyäni mukaan, kuten kunnollinen ja uskollinen sotilas tekee miehekkäästi ja hyvin taisteluissa niin maalla kuin merellä.

Minä haluan ja minä tulen palvelemaan halukkaasti ja uutterasti. Tulen valvomaan ja työskentelemään kuninkaan ja valtakunnan hyväksi mihin minut ikinä käsketäänkin. Esimiehiäni ja upseereitani kohtaan tulen olemaan tottelevainen ja kuuliainen kaikessa siinä mitä eteeni tulee kuninkaan ja valtakunnan palveluksessa.

Minä tulen puolustamaan Jumalaa, Kuningasta ja jokaista kunnollista miestä siinä Rykmentissä ja Komppaniassa, johon minut on määrätty ja jonka alaisuuteen minä kuulun. En pakene tai piiloudu niin kauan kuin minulle annetaan käskyjä ja niin kauan kuin Elämää ja Voimaa minussa on. Lupaan lujana ja halukkaana seurata taistelussa niin kuin jokainen velvollisuudentuntoinen ja haavoittumaton Sotilas sekä valtakunnan palvelija on omistautuen velvollinen tekemään niin nykyisessä kuin tulevaisissa tehtävissä, joihin minut asetetaan.

Tätä kaikkea minä lupaan uskollisesti ja rehellisesti noudattaa ja siinä Jumala minua ja minun sieluani auttakoon³⁷⁹.

³⁷⁹ Krigz-Articular [1683], s. 78–82.

**Liite 2: Vuosipalkat Ruotsin armeijan jakopalkkaisessa jalkaväessä
(1680-luvulta)³⁸⁰**

sotilasarvo	kymmenys viljatynnyriä	talonverot taaleria	Yhteensä taaleria
ups.			
eversti	-	1500	1500
everstiluutnantti	-	750	750
majuri	32	128	200
kapteeni	32	128	200
rykm. majoitusmestari	32	88	160
luutnantti	12	73	100
vänrikki	12	73	100
<hr/>			
aliups.			
Rykmentinvääpeli	10	27	49,5
Vääpeli	5	30	41
kersantti	5	30	41
lippumies	4	20	29
majoittaja	4	20	29
varusmestari	4	20	29

Ratsuväessä palkat ylemmällä päällystöllä (everstit ja everstiluutnantit) olivat samat kuin jalkaväessä. Muulla päällystöllä ratsuväessä oli paremmat palkat. Esiupseerit (everstit, everstiluutnantit ja majurit) saivat lisäksi komppanianpäällikön (kapteenin) palkan niin jalka- kuin ratsuväessäkin. Palkkoja verrattaessa huomataan selkeä ero toisaalta ylemmän päällystön ja toisaalta upseeriston ja aliupseeriston kesken. Huomioitava on lisäksi se, että myös aliupseereiden palkka oli huomattavasti tavallista sotilasta parempi, joka sai käytännössä tyytyä juomarahoihin. Vuoden 1680 hintatason mukaan esimerkiksi 6 taalerilla sai yhden rihlatun kivärin. Miehen paita maksoi puolestaan 11 taaleria ja 8 äyriä. Vuonna 1685 sai hopeoidun miekan 16 taalarilla ja 16 äyrillä.³⁸¹

³⁸⁰ Korkiakangas 1974; s. 100–101. Luku yhteensä saadaan kun kymmenysviljan arvo lasketaan kruununarvon eli 2,25 taalerin tynnyrihinnan mukaan

³⁸¹ Lagerqvist–Nathorst-Böös 1985; s.73–74.

Liite 3: Virkojen jako aloittain Suomessa vuonna 1728

Esimerkiksi Suomessa v. 1728 oli virkojen jakautuminen seuraavanlainen³⁸²:

	Virkojen määrä	Prosenttia
Oikeuslaitos	50	4,5
Hallintolaitos	93	8,2
Kaupunkilaitos	108	9,5
Sotalaitos:		
Upseerit	276	24,4
Aliupseerit	356	
sot.virkamiehet	101	
Kirkko	477	42,1
Opetuslaitos	78	6,8
Postilaitos	21	1,9
Tullilaitos	26	2,3
Muu virkakunta	3	0,3
Yhteensä	1589	100

Taulukosta näkyy sotilasvirkojen korkea osuus virkakunnassa kun prosentuaalisen osuuden laskemisessa on käytetty ainoastaan upseereita. Kun hengellisiä virkoja ei oteta lukuun niin upseereiden osuus nousee viroista ylivoimaiseksi.(42,1%). Lisäksi aliupseereiden ja sotilasvirkamiehistön huomioiminen nostaa sotilasvirkojen osuuden (yht. 733) jo selväksi enemmistöksi maallisista viroista(66 %).

³⁸² Wirilander 1950; s. 156.

Liite 4: Kunnia upseerin elämänpolulla

Yksittäinen karoliiniupseeri osana kollektiivia

SUBJEKTI		KOLLEKTIIVI
YKSILÖ/TOIMIJA		RYHMÄ/RAKENNE
UPSEERI		YHTEISÖ
	Menneisyys	
Upseerin elämäankaari		Vaikuttava kollektiivi
Syntymä		
Lapsuus ja nuoruus	K	Isä, suku ja patriarkaalinen sääty-
Mieheksi kasvaminen	U	yhteisö, kasvumiljö, koulutus,
Valmentautuminen valtakunnan	N	ikätoverit, ideaalit kunnialliset
palvelukseen	N	roolimallit; myyttiset sankarit ja
	I	omat esi-isät
Soturiksi	A	
Palvelukseen astuminen	K	sotilasyhteisö
Vala	O	kunniakoodisto
Upseerin oma soturikunnia	O	Upseeriston ryhmäeetos, oman
Taistelut	D	yksikön kunnia henkilöityy
Muut konfliktit	I	johtajan kunniaan
Urakehityksen huipulla	S	
Komentaja	T	Sotajoukko, sodan johto
Oma kunnian varjelu	O	Joukon etu
Oma kohtalo		Joukon kohtalo
Kuolema		
	Jälkimaine	
+		-
Sankari		Konna
Velvoittava esimerkki		Varoittava esimerkki

Liite 5: Sotureiden kunniakoodisto adjektiivein

Ilmeni lähdemateriaalissa hyveellisyyttä ja paheellisuutta kuvaavin adjektiivein

Tavoiteltavat hyveet

Vältettävät paheet

K	Rohkeus		K
U	Miehuullisuus	Pelkuruus	U
N	Kuuliaisuus	Petoksellisuus	N
N	Uskollisuus	Petturuus	N
I	Siveellisyys	Siveettömyys	I
A	Tottelevaisuus	Tottelemattomuus	A
N	Uhrautuvaisuus	Itsekkyys	T
P	Jumalan pelko	Epäkristillisuus	T
O	Ymmärtäväisyys		O
L			U
K			U
U			S

Kunniakoodiston heijastumat näissä:

Sota-artiklat ja muu normisto

Rituaalit

Symbolit

Liite 6: Sijoitteludeputaation aatelissäätöiset jäsenet:

Kreivit:

1. Kreivi kanslianeuvos Wrangel kreivi Carl Adolf Gyllenstiernan valtakirjalla
2. Vapaaherra Gustaf Oxenstierna kreivi Sperlingin valtakirjalla
3. Hovikansleri kreivi Carl Gyllenborg kreivi Claes Bonden valtakirjalla
4. Kreivi Ernest August Welling

Vapaaherrat:

5. Maaherra, paroni, herra Conrad Ribbing
6. Kenraaliadjutantti herra Jöran Rosenhane
7. Everstiluutnantti Sten Coyet
8. Eversti Jöran Knorring

Aateliset:

9. Everstiluutnantti Fredrich Trolle
10. Kenraaliadjutantti Pehr Sparre
11. Laamanni [Carl Gustaf?] Gyllencreutz
12. Kapteeni Herman Brandt
13. Everstiluutnantti Carl Cantersten
14. Kamariherra Carl Gripenstierna
15. Everstiluutnantti Olof Lagerborg
16. Majuri [Isak?] Cedercrantz
17. Everstiluutnantti Eric Odelström
18. Majuri Ulfhielm
19. Ylikomissaari Petter Drufwa
20. Pääsotakomissaari Drysell [Dryssel]
21. Everstiluutnantti Wilsdorph
22. sihteeri Olof Estenberg
23. sihteeri Soldan
24. sihteeri Eric von Roland

Lisäksi 12 papis-, 12 porvaris- ja 12 talonpoikaissäädyn edustajaa

Liite 7: Memoriaaliaineisto rykmentittäin**Nide R2444:**

Wässmanlands Regemente
Jämtlands Regemente
Tavastehus Regemente
Nylands och Tavastehus Lähns dragon Regemente
Upplands Indelte Regemente till Fot
Helsinge Regemente

Nide R2445:

Savolax och Nyslotts lähns Regemente till fot
Öfverste Baron Bengt Ribbings anförtrodde Garnison Regemente i Götheborg
Österbottens Regemente
Gen. Maj. Dyvalls Regemente
Gref Posses Regemente
Södra Skånska Cavalleriet

Nide R2446:

Norra Skånska Cavalleriet
ÖstGöta Cavallerie Regemente
Kongl. Majjt Adelsfahna
WästGiöta Cavallerie
Artilleriregementet

Nide R2447:

Södermanlands infanterie regemente
Biörneborgs regemente
Bohuslähns Cavallerie och Dragouner
Nylands infanterie regemente til foot
Cronobergs Lähns infanterie regementet
Jönkiöpings infanterie regementet

Nide R2448:

Elfsborg Infanterie Regemente
Åbo Regemente
Närke och Wärmlands regemente
Kongl. Livdrabanterne
Dahl Regementet
Smålands Cavallerie

Nide R2449:

Gen Maj Horns Regemente i Stockholm
Kongl. Maj Lif Gardie
Stralsundska Gasrnison regementet til foot
Kongl Majjt Lifdragouner
Wästerbottens Regemente
Kymmenegårds infanteri regemente

Nide R2450:

Adlerfelts regementet
Skaraborgs lähns ordinarie infanteri regementet
WästGiöta och Dahls infanterie Regementet
Callmare Infantrie regemente
Lifregementet till Häst

Nide R2451:

Placeringsdeputations protocoll

Nide R 2452:

Memorialer som höra icke till någon viss regter[regementen]

Nide R2453:

Expectanter

Nide R2454:

Lista och memorialer av fler officerare som fått pension

Liite 8: Suomen historian perustutkimustoimikunnan mikrofilmit

Luettelo käytetyistä mikrofilmeistä:

Valtiopäivät:

		Rulla
1723	F 1-70	89
1723	F 71-104	90
1723	F 105-201	94
1723	F 202-281	95
1723	F 282-300	96
1723	F 301-390	97
1723	F 391-415	98

Lisäksi apuna käytetty seuraavaa Kansallisarkiston konseptikortistoa:

C 7a SHPT

Valtiopäivämembraalit 1723, 1726-27.

Kansio 1